

Галина Навольська

***Практикум з латинської
мови***

Навчальний посібник для студентів
зі спеціальності «Філософія»

Тернопіль
ТНПУ
2020

УДК 811.124(075.8)

ББК 81.461

Н 15

Рецензенти:

Загайська Г. М.

кандидат філологічних наук, доцент,
зав. кафедри румунської
та класичної філології Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича

Саварин Т. В.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
ДВНЗ «Тернопільський державний
медичний університет
імені І.Я. Горбачевського МОЗ України»

Чумак Г.В.

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії і практики перекладу
Тернопільського національного
педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

*Рекомендовано вченою радою ТНПУ ім. Володимира Гнатюка
Протокол № 2 від 29 вересня 2020 р.*

Навольська Г. І.

Н 15 Латинська мова: Навч. посібник для студентів зі
спеціальності 033 «Філософія». – Тернопіль, 2020. – 161 с.

© Г. Навольська, 2020

Зміст

Вступ	6
Gaudeamus	8
Латинський алфавіт	9
Вимова голосних та приголосних	10
Наголос	11
Вправи.....	11
Дієслово. Граматичні категорії дієслова	13
Основні форми дієслова	13
Дієвідміни	14
Часи системи інфекта (недоконаного виду)	14
Теперішній час	14
Минулий час недоконаного виду	16
Майбутній I	17
Часи інфекта дієслова «бути»	19
Наказовий спосіб	19
Вправи	20
Іменник. Граматичні категорії іменника	21
I відміна іменників	21
II відміна іменників	22
Прикметники I-II відміни	23
Прийменник	24
Займенники	25
Вправи	26
III відміна іменників	28
Вправи	31
IV і V відміни іменників	32
Вправи	34
Прикметники III відміни	35
Дієприкметник теперішнього часу активного стану	37
Вправи	37
Займенники	38
Вправи	41
Ступені порівняння прикметників	42
Прислівник	45

Вправи	46
Часи перфекта активного стану	48
Минулий час доконаного виду активного стану	48
Давноминулий час активного стану	49
Другий майбутній час активного стану	49
Часи перфекта дієслова «бути»	50
Вправи	50
Часи перфекта пасивного стану	51
Дієприкметник минулого часу пасивного стану	51
Минулий час доконаного виду пасивного стану	52
Давноминулий час пасивного стану	52
Другий майбутній час пасивного стану	53
Вправи	53
Відкладні та напіввідкладні дієслова	54
Неправильні дієслова	57
Недостатні дієслова	60
Безособові дієслова	60
Вправи	61
Числівник	62
Вправи	67
Неособові форми дієслова	68
Особливості латинського синтаксису	70
Вправи	71
Орудний незалежний	72
Вправи	73
Знахідний з інфінітивом	74
Вправи	76
Умовний спосіб	78
Вживання умовного способу в незалежних реченнях.....	82
Вживання умовного способу в підрядних реченнях	83
Вправи	87
Тексти для домашнього читання	88
Тренувальні тести.....	93
Латинсько-український словник	111

Передмова

Пропонований навчально-методичний посібник укладений відповідно до програми з латинської мови і відповідає «Положенню про організацію навчального процесу в кредитно-трансферній системі підготовки фахівців».

Мета посібника – формування в студентів системи знань і вмінь для забезпечення їх професійної діяльності. Важливими складовими курсу є засвоєння лексики, граматики, оволодіння навичками читання, письма, граматичного аналізу і перекладу текстів фахового спрямування, розуміння і грамотне використання міжнародної наукової та філософської термінології, ознайомлення з історією і культурою античного світу; з'ясування місця та ролі латинської мови в історії світової культури.

Посібник складається з блоків, які містять теоретичну частину (елементарний курс граматики), лексико-граматичні вправи, тренувальні тести. Тексти, які вміщені у посібнику, сприятимуть вдосконаленню навичок аналітичного та пошукового читання.

Оволодівши основами латинської граматики, навичками перекладу, потрібним лексичним мінімумом, студент матиме змогу читати зі словником тексти, застосовувати набуті знання в практичній діяльності.

Особливо важливим є вивчення латинської мови для студентів спеціальності «Філософія», бо жодна мова не відіграла в Європі впродовж усієї історії розвитку її філософії та культури такої виняткової ролі, як мертва латинська мова майже 15 століть.

Таким чином, знайомство з латинською мовою допомагає студентам при вивченні спецкурсів, розвиває логічне мислення, підвищує мовну культуру і сприяє розширенню загального світогляду.

Вступ

*Non tam praeclarum est scire Latine,
quam turpe nescire.*

Cicero

Латинська мова отримала свою назву від назви одного з племен, які жили на території Італії 2,5 – 3 тис. років тому. Ця територія – Лацій (Latium), розташована на західному узбережжі центральної частини Апеннінського півострова.

Місто Рим було засноване 753 р. до н.е. братами Ромулом та Ремом. Легенда розповідає, що нащадки Енея, який привів троянців до Італії, жили у місті Альба-Лонга. Правив ними Нумітор. Його молодший брат Амулій, зневаживши право старшого брата та волю батька, прогнав Нумітора і став правити. Побоюючись помсти, підступний Амулій вбиває сина Нумітора, а його дочку Рею Сільвію змушує стати жрицею богині Вести. Однак Рея Сільвія народжує двох хлопчиків-близнюків, батьком яких, за легендою, був сам бог війни Марс. Амулій ув'язнює Рею Сільвію, а дітей наказує втопити. Раби залишають кошик на березі річки Тибр, сподіваючись, що вода забере їх. Вовчиця почула плач дітей і нагодувала їх своїм молоком. Згодом царський пастух Фаустул забирає дітей до себе і дає їм імена – Ромул та Рем. Вони піднімають повстання і повертають владу Нумітору, а на березі Тибру вирішують заснувати своє місто – Рим (Roma).

Невдовзі Рим стає столицею могутньої Римської держави, яка підкорила Грецію, північну Африку, Азію, західну і південну Європу.

Літературна латинська мова починає свій розвиток з III ст. до н.е. Основними представниками архаїчного періоду (III- II ст. до н.е.) є давньоримський комедіограф Плавт. Класичною латинською мовою називають мову I ст. до н.е – початку I ст. н.е, яка досягає найбільшої виразності та синтаксичної стрункості у прозових творах Цицерона, Цезаря, поетичних

творах Вергілія, Горація, Овідія. Латинська мова після класичного періоду (I – II ст. н.е.) у творчості Сенеки, Тацита, Ювенала, Марціала, Апулея відзначається значною своєрідністю у виборі стилевих засобів. Як окремий період виділяється так звана пізня латинська мова (III – VI ст. н.е.).

У 476 р. н.е. Римська імперія розпалася на самостійні держави, але латинська мова залишалася мовою науки, освіти, юриспруденції, церкви, дипломатії, аж до епохи нових часів. Твори таких видатних гуманістів, учених і просвітителів, як Еразм Роттердамський, Томас Мор, Томазо Кампанелла, Спіноза, Ньютон, Декарт, Ян Амос Коменський, Михайло Ломоносов, Феофан Прокопович, Григорій Сковорода написані латиною.

Історичні обставини склалися так, що латинська мова сьогодні втратила свою комунікативну функцію, але не втратила свого великого освітньо-історичного значення, ставши важливим джерелом загальнолюдської культури та сполучною ланкою між античністю та сучасністю.

Gaudeāmus

Gaudeāmus iġitur,
Iuvēnes dum sumus!
Post iucundam iuventūtem,
Post molestam senectūtem
Nos habēbit humus.

Ubi sunt, qui ante nos
In mundo fuēre?
Transeas ad infēros,
Transeas ad supēros,
Hos si vis vidēre!

Vita nostra brevis est,
Brevi finiētur;
Venit mors velocīter,
Rapit nos atrocīter,
Nemīni parcētur!

Vivat academia!
Vivant professōres!
Vivat membrum quodlibet!
Vivant membra quaelibet!
Semper sint in flore!

Vivant omnes virgīnes,
Gracīles, formōsae!
Vivant et muliēres,
Tenērae, amabīles,
Bonae, laboriōsae!

Vivat et res publica
Et qui illam regunt!
Vivat nostra civitas,
Maecenātum carītas,
Qui nos hic protegunt!

Pereat tristitia,
Pereant dolōres!
Pereat diabōlus,
Quivis antiburschius,
Atque irrisōres!

Гей, повеселімося,
Поки молодії!
Мине молодість квітуца,
Старість нас впов'є, мов туча,
І земля покрие.

Де ті, що жили колись
На розлогім світі?
Треба чи під землю йти,
Чи на небо злинути,
Щоби їх зустріти.

Те життя — лиш мить одна,
Вмить воно й пролине.
Смерть кістлява — тут як тут,
Чинять свій над нами суд:
Всіх — до домовини.

Хай живе науки храм,
Хай живуть учені!
Кожен з них нехай живе.
Прощвітає гроно все
У добрі, натхненні!

Хай живуть дівчата всі —
Струнки та ласкаві!
Хай усі жінки живуть,
Що любов, тепло несуть,
Ніжні, в праці жваві!

Хай живе наш край увесь
І хто править краєм!
Хай живуть мужі ясні,
Що з їх ласки, приязні
Знань тут набуваєм!

Геть, журбо-напаснице,
Болісті, гризоти!
Геть, лукавий зліснику!
Геть, їдкий насмішнику,
З нашої спільноти!

Переклад Андрія Содомори

Латинський алфавіт

Латинські букви	Назва	Вимова
A	А	а
B	Бе	б
C	Це	к, ц
D	Де	д
E	Е	е
F	Еф	ф
G	Ге	г
H	Га	г
I	І	і, й
K	Ка	к
L	ель	ль
M	Ем	м
N	Ен	н
O	О	о
P	Пе	п
Q	Ку	к
R	Ер	р
S	Ес	с, з
T	Те	т
U	У	у
V	Ве	в
X	ікс	кс, кз
Y	іпсилон	і
Z	зета	з, ц

Вимова голосних та приголосних

Голосні

I – 1) [й] на початку складу перед голосним: *iuventus* [йувентус], *ianua* [йануа];

2) [i] у решта випадках: *ira*[іра], *ignis* [ігніс], *sinister* [сіністер].

Y– [i] у словах грецького походження: *lyra* [ліра], *pyramis* [піраміс].

AE, OE – [e]: *saepe* [сепе], *roena* [пена].

AU – [aў]: *aurum* [аўрум], *Aurora* [аўрора].

EU – [eў]: *Europa* [еўропа], *pleura* [плеўра].

Приголосні

C –1) [ц] перед е, і, у; ае, ое: *Cicero* [ціцеро], *Caesar* [цезар];

2) [к] перед а, о, у; перед приголосними, в кінці слова: *caput* [капут].

S – 1) [з] між голосними: *rosa* [роза];

2)[с] у решта випадках: *servus* [сервус], *subsidium* [субсідіум].

X – 1) [кз] між голосними: *exitus* [екзітус], *exemplum* [екземплюм];

2) [кс] у решта випадках: *extra* [екстра], *radix* [радікс].

Q – вживається тільки у сполученні з у: *qu* [кв] *aqua* [аква].

NGU – 1) [нгв], якщо далі йде голосний: *lingua* [лінгва], *pinguis* [пінгвіс];

2) [нгу], якщо далі йде приголосний: *angulus* [ангулюс].

CH – [х]: *schola* [схоля], *charta* [харта];

PH – [ф]: *philosophia* [фільзофія];

TH – [т]: *Theodorus* [теодорус], *theoria* [теорія];

RH – [р]: *rhetorica* [реторіка], *rhapsodia* [рапсодія];

TI – [ці] перед голосним: *lectio* [лекціо], але якщо перед *ti* стоять приголосні *s, t, x*, то *ti* читається як [ti]: *mixtio* [мікстіо], *ostium* [остіум].

Наголос

Наголос у латинській мові падає на другий склад від кінця слова, якщо він довгий, якщо цей склад короткий, то наголос падає на третій склад від кінця слова.

Склад довгий (-) якщо:

- містить довгі за природою голосні (ī, ā, ē);
- до його складу входить дифтонг: diaeta;
- голосний стоїть перед 2 або 3 приголосними: documentum;
- голосний стоїть перед x або z: reflexus.

Склад короткий (~) якщо:

- містить короткі за природою голосні (ĕ, ħ, ĩ);
- голосний стоїть перед голосним: lectio;
- голосний стоїть перед h або сполученнями th, ph, rh, ch: contraho;
- голосний стоїть перед сполученням німих **b, d, g, p, t, c** з плавними r, l: vertebra.

Вправи

Вправа 1. Прочитайте:

Aquarium, auditorium, decanus, rector, professor, lector, inspector, imperator, provincia, magister, praesens, dens, gangraena, auctor, aēr, poēta, poēma, pyramis, canalis, curatio, corona, cuprum, medicus, oculus, processus, hygiēna, linea, vasa, lingua, operatio, dosis, bestia, musculus, legatus, primus, novus, doctus, epistola, exemplum, factum, filius, potentia, noster, terra, victor, humanus, brevis, fortuna, imperium, studium, consul, legatio, locus, murus, declinatio, magistrates, plebs, portus, publicus, sensus, signum, philosophus, competens, umbra, opinio, solus, grammaticus, orthographia, probare, gratulare, princeps, sententia, iustitia, institutum, nominare, consulere, scaenicus, abstinētia, cognomen, geometria, principatus, status, administrate, elegantia, materia, scholasticus, psychologia, corpus, rhythmicus, exemplar, absurdus, effectus, labyrinthus, monolithus, stipendium, studeo, dysenteria, amorphus, elementum, disciplina,

membrana, periodus, criticus, littera, oleum, argentum, ferrum, murus, metallum, numerus, luna, herbarium, chorus, rhetor, doctor, dictor, triumphus, rhythmus, harmonia, video, cultura, officialis, pactum, incognitus, docens, conflictus, discussio, codex, casus, historia, arena, natio, constitutio, distantia, dissertatio, declaratio, imitatio, maximus, minimus, praesidium, consilium, minister, orator, censura, collega, circulus, tribunal, secretarius, inspector, dictator, Caesar, Cicero, rosa, ratio, ego, mater, nomen, argumentum, domus, zona, charta, oratio, Italia, Graecia, Britannia, Valerius, Iulia, Marcus, Augustus, Sicilia.

Вправа 2. *Поставте наголос в таких словах:*

Vacuum, verticalis, digressio, disputare, examinare, declamatio, dictatura, deformatio, illusio, classicus, minimus, navigatio, obligatio, pigmentum, repressio, receptum, occasio, accentus, obiectum, respublica, director, excursio, industria, manifestus, semestris, traditio, auctoritas, depressio, inductio, discriminatio, inertia, memorandum, observare, agitatio, oppositio, congressus, lectio, assistens, aspectus, demonstratio, debitor, complexus, compressio, constituere, conspectus, constructio, corona, deponere, dominatio, observare, actio, adoptare, affectus, antiquus, apparatus, arena, auditor, citharista, collegium, colloquium, colonia, columna, communis, condicio.

Дієслово (Verbum).

Граматичні категорії дієслова

Дієслово (Verbum) має такі граматичні категорії:

Особа (Persōna): I prima, II secunda, III tertia;

Число (Numērus): однина – singulāris (sing.), множина – plurālis (pl.);

Стан (Genus): активний – actīvum (act.), пасивний – passīvum (pass.);

Спосіб (Modus): дійсний – indicatīvus (ind.), умовний – coniunctīvus (con.), наказовий – imperatīvus (imp.);

Час (Tempus): теперішній – Praesens (Pr.), минулий недоконаного виду – Imperfectum (Imp.), минулий доконаного виду – Perfectum (Perf.), давноминулий – Plusquamperfectum (Plusquamperf.), майбутній I – Futūrum I (primum) (Fut. I), майбутній II – Futūrum II (secundum) (Fut. II).

Основні форми дієслова

Дієслово має 4 основні форми: **amo, amavi, amatum, amare**

amo – 1 особа однини теперішнього часу дійсного способу активного стану (я люблю);

amavi – 1 особа однини минулого часу доконаного виду дійсного способу активного стану (я полюбив (ла));

amatum - супін (щоб любити);

amare- неозначена форма (інфінітив) (любити)

Є три основи дієслова: основа інфекта (презентна), основа перфекта, основа супіна.

Презентна основа визначається у 4 формі дієслова шляхом відкидання суфікса – re (ĕre): amāre, docĕre, scribĕre, audĭre.

Основа перфекта визначається у 2 формі дієслова шляхом відкидання закінчення – i: amavi, docui, scripsi, audivi.

Основа супіна визначається у 3 формі дієслова шляхом відкидання закінчення – um: amatum, doctum, scriptum, auditum.

Дієвідміни

Дієслова у латинській мові поділяються на 4 дієвідміни.

До **I дієвідміни** належать дієслова, презентна основа яких закінчується на **a**: amāre.

До **II дієвідміни** належать дієслова, основа яких закінчується на **ē**: docēre.

До **III дієвідміни** належать дієслова, основа яких закінчується на **приголосний** а також на **i** та **u**: scribēre, statuēre, facēre (основа *faci-*)

До **IV дієвідміни** належать дієслова, основа яких закінчується на **i**: audīre.

Часи системи інфекта.

Теперішній час дійсного способу активного і пасивного стану (*Praesens indicativi activi et passivi*)

Теперішній час утворюється від основи інфекта шляхом додавання до неї особових закінчень активного або пасивного стану:

	act.		pass.	
	<i>sing.</i>	<i>pl.</i>	<i>sing.</i>	<i>pl.</i>
1.	- o	- mus	1. - or	- mur
2.	- s	- tis	2. - ris	- mīni
3.	- t	- nt	3. - tur	- ntur

Проте окремо слід запам'ятати таке:

I дієвідміна:

У першій особі однини активного і пасивного стану відбувається злиття основного a та закінчення o

ama + o > amaο > amo:

act.		pass.	
<i>sing .</i>	<i>plur.</i>	<i>sing .</i>	<i>plur.</i>
1. amo	amāmus	1. amor	amāmur
2. amas	amātis	2. amāris	amamīni
3. amat	amant	3. amātur	amantur

II дієвідміна:

Не має жодних особливостей:

act.		pass.	
<i>sing .</i>	<i>plur.</i>	<i>sing .</i>	<i>plur.</i>
1. doceo	docēmus	1. doceor	docēmur
2. doces	docētis	2. docēris	docemīni
3. docet	docent	3. docētur	docentur

III дієвідміна:

Починаючи з 2 особи однини і закінчуючи 2 особою множини, з'являється сполучний голосний *-i*, а в 3 особі множини *-u*; у пасивному стані в 2 особі однини сполучний голосний *-e*, в решта особах такі ж сполучні голосні, як у активному стані:

act.		pass.	
<i>sing .</i>	<i>plur.</i>	<i>sing .</i>	<i>plur.</i>
1. scribo	scribīmus	1. scribor	scribīmur
2. scribis	scribītis	2. scribēris	scribimīni
3. scribit	scribunt	3. scribītur	scribuntur

IV дієвідміна:

У III особі множини активного і пасивного стану вставляється сполучний голосний *-u*:

	act.		pass.
<i>sing .</i>	<i>plur.</i>	<i>sing .</i>	<i>plur.</i>
1. audio	audīmus	1. audior	audīmur
2. audis	audītis	2. audīris	audimīni
3. audit	audiunt	3. audītur	audiuntur

Примітки.

1. У дієсловах II і III дієвідміни інфінітив закінчується на *-ere*. Але в II дієвідміні *e* належить до основи і є довгим звуком, а в III дієвідміні *e* є коротким і не належать до основи (*docēre*, але *scribēre*)
2. Питальна частка **–ne** ставиться після слова і пишеться разом з ним: *laborasne?* - Чи ти працюєш?
3. Якщо в реченні вжито одне з заперечень, то речення буде заперечним: *Nunquam imp̄ro.* – Ніколи не наказую.

Минулий час недоконаного виду активного і пасивного стану (Imperfectum indicativi activi et passivi)

Минулий час недоконаного виду утворюється від основи інфекта за допомогою суфіксів *-bā* – для дієслів I, II дієвідміни, *-ēbā* – для дієслів III, IV дієвідміни та особових закінчень активного або пасивного стану:

	act.		pass.
<i>sing .</i>	<i>plur.</i>	<i>sing .</i>	<i>plur.</i>
1. - m	- mus	1. - r	- mur
2. - s	- tis	2. - ris	- mīni
3. - t	- nt	3. - tur	- ntur

Activum

I	II	III	IV
<i>S I N G U L A R I S</i>			
1. amābam 2. amābas 3. amābat	1. docēbam 2. docēbas 3. docēbat	1. scribēbam 2. scribēbas 3. scribēbat	1. audiēbam 2. audiēbas 3. audiēbat
<i>P L U R A L I S</i>			
1. amabāmus 2. amabātis 3. amābant	1. docebāmus 2. docebātis 3. docēbant	1. scribebāmus 2. scribebātis 3. scribēbant	1. audiebāmus 2. audiebātis 3. audiēbant

Passivum

I	II	III	IV
<i>S I N G U L A R I S</i>			
1. amābar 2. amabāris 3. amabātur	1. docēbar 2. docebāris 3. docebātur	1. scribēbar 2. scribebāris 3. scribebātur	1. audiēbar 2. audiebāris 3. audiebātur
<i>P L U R A L I S</i>			
1. amabāmur 2. amabamīni 3. amabantur	1. docebāmur 2. docebamīni 3. docebantur	1. scribebāmur 2. scribebamīni 3. scribebantur	1. audiebāmur 2. audiebamīni 3. audiebantur

Майбутній I дійсного способу активного і пасивного стану

(Futūrum I (primum) indicativi activi et passivi)

Цей час утворюється від основи інфекта за допомогою суфіксів *-b-* для дієслів I, II дієвідміни й особових закінчень активного або пасивного стану (між суфіксом та приголосним

закінченням з'являється сполучний голосний); для дієслів III, IV дієвідміни за допомогою суфікса *-ā-* у I особі однини активного і пасивного стану та суфікса *-ē-* у всіх решта особах та особових закінчень активного та пасивного стану:

Activum

I	II	III	IV
<i>S I N G U L A R I S</i>			
1. amābo 2. amābis 3. amābit	1. docēbo 2. docēbis 3. docēbit	1. scribam 2. scribes 3. scribet	1. audiam 2. audies 3. audiet
<i>P L U R A L I S</i>			
1. amabīmus 2. amabītis 3. amābunt	1. docebīmus 2. docebītis 3. docēbunt	1. scribēmus 2. scribētis 3. scribent	1. audiēmus 2. audiētis 3. audient

Passivum

I	II	III	IV
<i>S I N G U L A R I S</i>			
1. amabor 2. amabēris 3. amabītur	1. docēbor 2. docebēris 3. docebītur	1. scribar 2. scribēris 3. scribētur	1. audiar 2. audiēris 3. audiētur
<i>P L U R A L I S</i>			
1. amabīmur 2. amabimīni 3. amabuntur	1. docebīmur 2. docebimīni 3. docebuntur	1. scribēmur 2. scribemīni 3. scribentur	1. audiēmur 2. audiemīni 3. audientur

Часи інфекта дієслова бути

Дієслово бути – *sum, fui, -, esse* утворює часи інфекта суплетивним способом:

Praesens	Imperfectum	Futurum I
1. <i>sum</i> 2. <i>es</i> 3. <i>est</i>	1. <i>eram</i> 2. <i>eras</i> 3. <i>erat</i>	1. <i>ero</i> 2. <i>erīs</i> 3. <i>erīt</i>
1. <i>sumus</i> 2. <i>estis</i> 3. <i>sunt</i>	1. <i>erāmus</i> 2. <i>erātis</i> 3. <i>erānt</i>	1. <i>erīmus</i> 2. <i>erītis</i> 3. <i>erunt</i>

Наказовий спосіб (Modus imperatīvus)

Imperativus praesentis activi

Цей спосіб має 2 особу однини і множини.

2 особа однини утворюється шляхом відкидання закінчення

– *re: amāre > ama - люби!*

Дієслова III відміни *dicēre, ducēre, facēre* мають чисту основу: *dic-говори! duc-веди! fac-роби!*

2 особа множини утворюється шляхом додавання до основи *-te* (*-īte* для дієслів III дієвідміни): *amate! - любіть! docēte!- вчіть! scribīte!- пишіть!*

Заперечна форма наказового способу утворюється за допомогою інфінітива дієслова і наказових форм дієслова *nolo* (не бажаю):

Sing. *Noli vetāre! Не забороняй!* Pl. *nolite vetāre! Не забороняйте!*

Наказовий спосіб дієслова бути (*esse*) у теперішньому часі має такі форми: 2 sing. *es! будь!* 2 plur. *este! будьте!*

Вправи

Вправа 1. Визначте дієвідміну та основи дієслів: dormīre, tacēre, scribēre, laborāre, agēre, debēre, clamāre, mittēre.

Вправа 2. Перекладіть і провідмініайте в усіх часах інфекта /Praesens, Imperfectum, Futurum I / дієслова: говорити, працювати, бути повинним, служити.

Вправа 3. Визначте час, стан, особу, число і перекладіть:

а) agit, cogitabamus, dat, dividetis, docet, ducemus, est, finiebant, audiuntur, cades, credetis, mutabant, mitto, legimur.

б) я забороняю, ти відчував, ви будете вчити, я захищаю, він наказував, ми є, ми жили, ти слухав, його розділяли, вони несли.

Вправа 4. Перекладіть і утворіть наказовий спосіб:

прикрашати, слухати, вірити, хвалити, вчити, працювати, служити.

Вправа 5. Перекладіть речення, зробивши граматичний аналіз:

1. Veto. 2. Credo. 3. Bene laborāmus. 4. Cur male laboras? 5. Sperasne? Dum spiro, spero. 6. Bene legis, sed male scribis. 7. Qui quaerit, repērit. 8. Si tacet, consentit. 9. Bene labora! 10. Divīde et impēra! 11. Cur male scribis? 12. Cogīto, ergo sum. 13. Bene discēre debēmus. 14. Dum docēmus, discīmus. 15. Ego respondeo, tu interrōgas. 16. Vivēre est cogitāre. 17. Vivēre est militāre. 18. Qui scribit, bis legit. 19. Dicēre pro et contra. 20. Dicēre non est facēre. 21. Audīte, scribīte, legīte! 22. Semper bene labora. 23. Qui bene audit, bene discit. 24. Ut sentīmus, ita dicēre debēmus. 25. Ut salutas, ita salutābēris. 26. Nunquam interrōgat, semper impērat.

Іменник (Nomen Substantivum) Граматичні категорії іменника

Іменник (Nomen Substantivum) має такі граматичні категорії:

Рід (Genus): чоловічий – masculinum (m), жіночий – femininum (f), середній – neutrum (n)

Число (Numerus): однина – singularis (s.), множина – pluralis (pl.)

Відмінок (Casus):

Nominativus (N.) – хто? що?

Genetivus (G.) – кого? чого?

Dativus (D.) – кому? чому?

Accusativus (Acc.) – кого? що?

Ablativus (Abl.) – ким? чим? на кому? на чому?

Vocativus (V.) – кличний відмінок

Відміна (Declinatio)

Є 5 відмін іменників. Відміна іменника визначається за закінченням родового відмінка однини.

I	II	III	IV	V
-ae	-i	-is	-us	-ei

Словникова форма іменників: *vita, ae f* – життя, де *vita* – слово у N.S., *ae* – закінчення G.S., *f* – рід, у цьому випадку жіночий.

I відміна (Declinatio prima)

До I відміни належать іменники переважно жіночого роду (зрідка чоловічого), які в G.S. мають закінчення – *ae*, а в N.S. – *a*, напр.: *terra, ae, f* – земля; *nauta, ae m* – моряк; *patria, ae f* – батьківщина; *aqua, ae f* – вода.

Основа іменників I відміни визначається в N.S. шляхом відкидання закінчення – *a*: *terra, terr-a*; *nauta, naut-a*; *patria, patri-a*; *aqua, aqu-a*.

Відмінкові закінчення та зразок відмінювання

	sing.	plur.	sing.	plur.
N.	-a	-ae	terra	terrae
G.	-ae	-ārum	terrae	terrārum
D.	-ae	-is	terrae	terrīs
Acc.	-am	-as	terram	terras
Abl.	-a	-is	terra	terrīs
V.	-a	-ae	terra	terrae

II відміна (Declinatio secunda)

До II відміни належать іменники переважно чоловічого і середнього роду, які в G.S. мають закінчення – *i*, а в N.S. чоловічий рід закінчується на – *us* або *er*, *ir*, а середній рід на – *um*, напр.: *amicus*, *i m* – друг; *magister*, *tri m* – вчитель *vir*, *i m* – чоловік; *decretum*, *i n* – постанова.

Основа іменників II відміни визначається у G.S. шляхом відкидання закінчення – *i*: *amicus*, *amic-i*; *magister*, *magistr-i*; *decretum*, *decret-i*.

Примітки.

1. Зверніть увагу на іменники II відміни, які закінчуються на –*er*. При відмінюванні цих іменників *e* може випадати, як в українській мові (пор. *вітер*, *вітру*).
2. До II відміни можуть належати іменники жіночого роду, які мають такі ж закінчення як і чоловічий рід: *humus*, *i f* – ґрунт; *populus*, *i f* – тополя.

Відмінкові закінчення

	sing.		plur.	
	m	n	m	n
N.	-us, ō	-um	-i	-a
G.	-i	-i	-ōrum	-ōrum
D.	-o	-o	-is	-is
Acc.	-um	-um	-os	-a
Abl.	-o	-o	-is	-is
V.	-e	-um	-i	-a

Зразки відмінювання

N.	amicus	magister	decretum
G.	amici	magistri	decreti
D.	amico	magistro	decreto
Acc.	amicum	magistrum	decretum
Abl.	amico	magistro	decreto
V.	amice	magister	decretum
N.	amici	magistri	decreta
G.	amicōrum	magistrōrum	decretōrum
D.	amicis	magistris	decretis
Acc.	amicos	magistros	decreta
Abl.	amicis	magistris	decretis
V.	amici	magistri	decreta

Прикметник (Nomen adiectivum).

Прикметники I-II відміни

За способом відмінювання прикметники поділяється на дві групи: прикметники I-II відміни і прикметники III відміни. Прикметники I-II відміни мають таку словникову форму: *bonus, a, um* – добрий, а, е; *niger, gra, grum* – чорний, а, е; де *us,*

er – закінчення чоловічого роду, *a* – закінчення жіночого роду, *um* – закінчення середнього роду.

Відмінюються прикметники I-II відміни, як іменники I і II відміни, а саме: чоловічий рід – як іменники II відміни чоловічого роду, жіночий рід – як іменники I відміни, середній рід – як іменники II відміни середнього роду.

За зразком I і II відміни відмінюються присвійні займенники:

meus, mea, meum – мій, моя, моє;

tuus, tua, tuum – твій, твоя, твоє;

suus, sua, suum – свій, своя, своє;

nostrer, nostra, nostrum – наш, наша, наше;

vester, vestra, vestrum – ваш, ваша, ваше.

Зразки відмінювання

	sing.			plur.		
	m	f	n	m	f	n
N.	<i>niger</i>	<i>nigra</i>	<i>nigrum</i>	<i>nigri</i>	<i>nigrae</i>	<i>nigra</i>
G.	<i>nigri</i>	<i>nigrae</i>	<i>nigri</i>	<i>nigrōrum</i>	<i>nigrārum</i>	<i>nigrōrum</i>
D.	<i>nigro</i>	<i>nigrae</i>	<i>nigro</i>	<i>nigris</i>	<i>nigris</i>	<i>nigris</i>
Acc.	<i>nigrum</i>	<i>nigram</i>	<i>nigrum</i>	<i>nigros</i>	<i>nigras</i>	<i>nigra</i>
Abl.	<i>nigro</i>	<i>nigra</i>	<i>nigro</i>	<i>nigris</i>	<i>nigris</i>	<i>nigris</i>

Прийменник (Praepositio)

У латинській мові прийменники вживаються з певними відмінками (акузативом, аблятивом).

З Acc.: *ad* – до, при, для; *ante* – перед; *apud* – біля, при; *contra* – проти; *inter* – між, всередині; *per* – через, впродовж; *post* – після; *trans* – через, за.

З Abl.: *a(ab)* – від; *de* – з, про; *sine* – без; *cum* – з (разом); *e(ex)* – із.

З Acc. і Abl.: *in* – в, на, до; *sub* – під; *super* – над.

При цьому вживання з Abl. вказує на місце дії (де?), а вживання з Acc. вказує напрямок дії (куди?): *in aqua* – у воді; *in aquam* – у воду.

Займенник (Pronomen).

Особові займенники (Pronomina personalia)

Особові займенники відрізняються від інших займенників тим, що не мають ознаки граматичного роду.

Відмінювання особових займенників

	sing.		plur.	
N.	ego-я	tu-ти	nos-ми	vos-ви
G.	mei	tui	nostrī	vestri
D.	mihi	tibi	nostrum	vestrum
Acc.	me	te	nobis	vobis
Abl.	me	te	nobis	vobis

Прийменник «cum» у сполученні з орудним відмінком особових займенників пишеться разом після відмінюваної форми: *tecum* — зі мною, *tecum* — з тобою, *nobiscum* — з нами, *vobiscum* — з вами.

У латинській мові немає особового займенника третьої особи. Його замінюють вказівні займенники.

Зворотний займенник (Pronomen reflexivum)

Зворотний займенник не має називного відмінка. Він виражає зворотну дію тільки по відношенню до 3-ї особи однини і множини. В інших особах зворотна дія виражається відповідними особовими займенниками:

ато **me** – я люблю **себе**

amamus **nos** – ми любимо **себе**

amas **te** – ти любиш **себе**

amatis **vos** – ви любите **себе**

amat **se** – він (вона, воно)
любить **себе**

amant **se** – вони люблять **себе**

N. —

G. sui — себе

D. sibi

Acc. se

Abl. se

Прийменник «cum» вживається із зворотним займенником, як і з особовим: *secum* — з собою.

Вправи

Вправа 1. Провідмінійте іменники:

patria, ae f - батьківщина; filius, i m - син; ager, gri m - поле; scutum, i n - щит.

Вправа 2. Узгодьте прикметник з іменником і провідмінійте словосполучення:

1) discipulus, i m – учень, bonus, a, um – добрий, a, e; 2) planta, ae f – рослина, altus, a, um – високий, a, e; 3) poeta, ae m – поет, clarus, a, um – славний, a, e; 4) lingua, ae f – мова, antiquus, a, um – стародавній, a, e; 5) liber, bri m – книга, magnus, a, um – великий, a, e; 6) bellum, i n – війна, Romānus, a, um – римський, a, e.

Вправа 3. Визначте відмінок і число іменників та перекладіть:

а) dei, curas, patriae, pro forma, de terris, loco, vitae, amicos, imperia, de elephantis, amici, anno, scutorum, domīni, gloriae;

б) в лісах, через знання, в дорозі, на батьківщині, на островах, друзі.

Вправа 4. Перекладіть речення з граматичним аналізом:

1. Historia est magistra vitae. 2. Philosophia est magistra vitae. 3. Schola est via scientiārum. 4. Italia est terra Europae et patria linguae Latīnae. 5. Scientia potentia est. 6. Ubi concordia, ibi victoria. 7. Amat victoria curam. 8. Stellae nautis viam monstrant. 9. Patriam amāre et defendere debēmus. 10. Aquīla non captat muscas. 11. Natūra nihil sine causa gignit. 12. Pecunia non olet. 13. Non solum

in terra, sed etiam in aqua sunt bestiae. 14. Victoria concordia gignitur. 15. Roma est in Italia. 16. Aut cum scuto, aut in scuto. 17. Barba non facit philosophum. 18. Lupus non mordet lupum. 19. Nemo sine vitiis est. 20. Otium post negotium. 21. Per asp̄era ad astra. 22. Officium vocat. 23. Verum am̄icum pecunia non parābis. 24. Honesta vita beata est. 25. Romāni antiqui multos deos colēbant. 26. Inter dom̄inum et servum nulla amicitia est. 27. Aliēna vitia in oculis habēmus, a tergo nostra sunt. 28. Patria nostra a poētis laudātur. 29. Pericūla amicōrum nostrōrum nostra sunt. 30. Clavus clavo pellitur. 31. Statuae poētarum Romanōrum lauro ornabantur. 32. Liber a studiōsa legitur. 33. Apud Romānos antiquos puēri a servis Graecis educabantur. 34. Defendunt patriam suam. 35. Non magister ad discipulum, sed discipulus ad magistrum venire debet. 36. Si amicus meus es, tui amīci mei sunt. 37. Mortui a Romānis cremabantur. 38. Inimīci nostri semper vincebantur et vincentur. 39. Invidia finitimōrum, inopia terrae, desiderium gloriae Romānis saepe causa bellōrum erat. 40. In pericūlis semper patriam defendēmus. 41. Ab ovo usque ad mala. 42. Qui seminat mala, metet mala. 43. Sic transit gloria mundi.

Прочитайте та перекладіть:

De Italia

Lingua Latina est lingua antiqua. Italia est terra Europae et patria linguae Latinae. Roma est in Italia. Lingua Latina est lingua poetarum Romae antiquae. Multis pugnis et multis victoriis Roma clara est. Sicilia est magna insula Europae inter Italiam et Africam. In ora Siciliae est Aethna. Nota est audacia nautarum. Roma clara est doctrina et litteris.

De Neptuno, Mercurio et Aesculapio

Popūli antiqui multos deos colebant. Neptunus in Oceano habitabat. Nautae Neptuno equos et tauros immolabant. Mercurius, deus mercaturae, erat nuntius deōrum Aesculapium medīci colebant. Graeci Aesculapio gallos immolabant. Neptuni arae plerumque in

ripis fluviorum erant, Mercurii in viis, Aesculapii in lucis. Ita in fabulis poetae antiqui narrabant.

III відміна (Declinatio tertia)

Типи відмінювання

До III відміни належать іменники чоловічого, жіночого та середнього родів, які в родовому відмінку однини (G.S.) мають закінчення – *is*, а в називному відмінку однини (N.S.) мають нульове або сигматичне закінчення, напр.: *homo, hominis m* – людина, *urbs, urbis f* – місто, *tempus, temporis n* – час, *civis, civis m* – громадянин.

Основа іменників III відміни визначається в родовому відмінку однини шляхом відкидання закінчення – *is*: *homo, homin-is*; *urbs, urb-is*; *tempus, tempor-is*; *civis, civ-is*

Є три типи відмінювання: приголосний (classis consonans), голосний (classis vocalis), мішаний (classis mixta).

За приголосним типом відмінювання іменники чоловічого, жіночого та середнього роду нерівноскладові, основа яких закінчується на один приголосний, напр.: *homo, homin-is m* – людина, *tempus, tempor-is n* – час.

Іменники чоловічого та жіночого роду мають однакові відмінкові закінчення.

Відмінкові закінчення

	sing.		plur.	
	m,f	n	m,f	n
N.	<i>rizni</i>	<i>rizni</i>	<i>-es</i>	<i>-a</i>
G.	<i>-is</i>	<i>-is</i>	<i>-um</i>	<i>-um</i>
D.	<i>-i</i>	<i>-i</i>	<i>-ibus</i>	<i>-ibus</i>
Acc.	<i>-em</i>	<i>=N</i>	<i>-es</i>	<i>-a</i>
Abl.	<i>-e</i>	<i>-e</i>	<i>-ibus</i>	<i>-ibus</i>

Зразки відмінювання

	sing.		plur.	
N.	homo	tempus	homīnes	tempōra
G.	homīnis	tempōris	homīnum	tempōrum
D.	homīni	tempōri	hominībus	temporībus
Acc.	homīnem	tempus	homīnes	tempōra
Abl.	homīne	tempōre	hominībus	temporībus

За голосним типом відмінюються іменники середнього роду, які в називному відмінку однини (N.S.) закінчуються на *-e*, *-ar*, *-al*, напр.: *anīmal*, *animālis n* – тварина.

Відмінкові закінчення та зразок відмінювання

	sing.	plur.	sing.	plur.
N.	∅	<i>-ia</i>	<i>anīmal</i>	<i>animālia</i>
G.	<i>-is</i>	<i>-ium</i>	<i>animālis</i>	<i>animalium</i>
D.	<i>-i</i>	<i>-ībus</i>	<i>animāli</i>	<i>animalībus</i>
Acc.	= N.	<i>-ia</i>	<i>anīmal</i>	<i>animālia</i>
Abl.	<i>-i</i>	<i>-ībus</i>	<i>animāli</i>	<i>animalībus</i>

Іменники жің. роду на *-is* та власні назви в Acc. S. мають закінчення *-im*.

Зразки відмінювання

	sing.	plur.
N.V	turris	turres
G.	turris	turrium
D.	turri	turribus
Acc	turrim	turres
Abl	turri	turribus

За мішаним типом відмінюються дві групи іменників:

- нерівноскладові, основа яких закінчується на 2 і більше приголосних: *pars*, *part-is f* – частина;
- рівноскладові іменники на *-es* та *-is*: *civis*, *civ-is m* – громадянин

Відмінкові закінчення

	sing.		plur.	
	m, f	n	m, f	n
N.	<i>rižni</i>	<i>rižni</i>	<i>-es</i>	<i>-a</i>
G.	<i>-is</i>	<i>-is</i>	<i>-ium</i>	<i>-ium</i>
D.	<i>-i</i>	<i>-i</i>	<i>-ībus</i>	<i>-ībus</i>
Acc.	<i>-em</i>	= <i>N.</i>	<i>-es</i>	<i>-a</i>
Abl.	<i>-e</i>	<i>-e</i>	<i>-ībus</i>	<i>-ībus</i>

Зразок відмінювання

	sing.	plur.
N.	<i>civis</i>	<i>cives</i>
G.	<i>civis</i>	<i>civium</i>
D.	<i>civi</i>	<i>civībus</i>
Acc.	<i>civem</i>	<i>cives</i>
Abl.	<i>cive</i>	<i>civībus</i>

До голосної групи III відміни належить також іменник *vis f* сила, могутність, який не вживається в G.S. і D.S. У множині закінчення додаються до основи *vir-*, утвореної від форми ном. sing. *vis* (*s > r* за законом ротацізму).

Специфічно відмінюється власна назва **Juppiter** – Юпітер.

	sing.	plur.
N.V.	<i>vis</i>	<i>vires</i>
G.	–	<i>virium</i>
D.	–	<i>virībus</i>
Acc.	<i>vim</i>	<i>vires</i>
Abl.	<i>vi</i>	<i>virībus</i>

N.	<i>Iuppiter</i>
G.	<i>Iovis</i>
D.	<i>Iovi</i>
Acc.	<i>Iovem</i>
Abl.	<i>Iove</i>
V.	<i>Iuppiter</i> (< <i>Iov pater</i>)

Вправи

Вправа 1. *Визначте тип відмінювання іменників:*

animal, ālis n – тварина; urbs, urbis f – місто; pars, rtis f – частина; rex, regis m – цар; tempus, ōris n – час; civis, is m – громадянин; exemplar, āris n – зразок; caput, ūtis n – голова; pax, pacis f – мир.

Вправа 2. *Перекладіть словосполучення і провідмінійте:*

біла квітка, почесний консул, велика тварина, відомий закон, римське місто.

Вправа 3. *Визначте, від яких латинських слів походять українські:*

апеляція, авіація, кантата, цивілізація, монумент, акваторія, номінація, урбанізація.

Вправа 4. *Перекладіть речення, зробивши граматичний аналіз:*

1. Aqua et panis – vita canis. 2. Amīcus Plato, sed magis amīca veritas. 3. Dura lex, sed lex. 4. Finis corōnat opus. 5. Homo locum ornat, non homīnem locus. 6. Mens sana in corpore sano. 7. O tempōra, o mores! 8. Sine labōre non erit panis in ore. 9. Si vis (ти хочеш) pacem, para pacem (bellum)! 10. Poetae Graeci Iovem patrem deorum homīnumque vocābant. 11. In silvis multae aves sunt. 12. Arbor mala, mala mala. 13. Panem et circenses! 14. Errāre humānum est, sed stultum in errōre perseverāre. 15. Repetitio est mater studiōrum. 16. Caesar ad (flumen) Tamesim milītes ducēbat. 17. In historia nostra pulchra exemplāria fortitudinis civium habēmus. 18. Graeci magnum numērum navium hostium capiēbant. 19. Non est fumus absque igne. 20. Quod licet Iovi, non licet bovi. 21. Una hirundo non facit ver. 22. In maria sunt varia genēra animalium. 23. Magna est vis scientiae. 24. Tempōra mutantur et nos mutāmur in illis. 25. Multa maria Graecis et Romānis ignōta erant. 26. Primo reges populum Romanum regēbant, deinde Romāni consūles creābant, postremo imperatōres Romam regēbant. 27. Urbi et orbi. 28. Antiquis temporibus Romāni in Tiberi, postea in maribus quoque navigābant. 29. Caesar scribit de Gallis: «Viri in uxōres et in libēros suos vitae necisque potestātem habent». 30. Galli spatia tempōris numēro noctium finiēbant.

Прочитайте та перекладіть:

.De Cicerōne

Magnus erat numērus scriptōrum antiquōrum. Multi erant oratōres clari Graecōrum et Romanōrum. In numēro oratōrum erat et Cicēro. Cicēro quoque egregius scriptor Latinus erat. Cicerōni libri scriptōrum Graecōrum et Romanōrum noti erant. Gloriam magnam Cicerōnis libri de philosophia et de eloquentia et de arte oratiōnis habent.

De Iove

Antiqui Romāni multos deos colēbant. Domīnus caeli et terrae erat Iuppīter. Poētae Graeci Iovem patrem deōrum hominumque vocābant. Et dei et homines Iovem timēbant. Iuppīter in Olympo habitābat et cum fratribus mundum gubernābat. In tutēla Iovis praecipue reges erant. Iuppīter auctor erat legum humanārum. Fratres Iovis erant Neptūnus et Pluto, sorōres Iuno, Ceres, Vesta. Bestiae nonnullae deis sacrae erant, ut aquīla Iovi, pavo Iunōni, equus Neptūno, gallus Aesculapio. Ex arboribus olīva Minervae sacra erat, Apollīni laurus, Plutōni cupressus.

IV i V відміни іменників (Declinationes quarta et quinta)

До IV відміни належать іменники переважно чоловічого та середнього родів, які в G.S. мають закінчення *-us*, а в N.S. чоловічий рід має закінчення *-us*, середній *-i*, напр.: *fructus, us m* – плід; *cornu, us n* – ріг, фланг.

До IV відміни належать деякі іменники жіночого роду: *manus, us f* – рука; *domus, us f* – дім.

Іменник *Idus, ium f* – Іди (13 або 15 день місяця) вживається лише у множині.

Відмінкові закінчення

	sing.		plur.	
	m(f)	n	m(f)	n
N.	-us	-i	-us	-ia
G.	-us	-us	-uum	-uum
D.	-ui	-ui (u)	-ibus	-ibus
Acc.	-um	-i	-us	-ia
Abl.	-i	-i	-ibus	ibus -

Зразки відмінювання

	sing.		plur.	
	m	n	m	n
N.	fructus	cornu	fructus	cornua
G.	fructus	cornus	fructuum	cornuum
D.	fructui	cornu	fructibus	cornibus
Acc.	fructum	cornu	fructus	cornua
Abl.	fructu	cornu	fructibus	cornibus

До V відміни належать іменники жіночого роду, які в G.S. мають закінчення *-ei*, а в N.S. *-es*, напр.: *res, rei f* - річ, справа; *species, ei f* - вид.

Іменники *res, dies* мають однину і множину, інші вживаються лише в однині.

Іменник *dies* є чоловічого роду, а в значенні «встановлений термін» – жіночого роду: *dies certa* (певний день).

Іменник *res, rei f* – річ часто виступає у сталих словосполученнях:

res publica – республіка, держава, *res secundae* – щастя, *res adversae* – нещастя, *res gestae* – подвиги, *res novae* – державний переворот, *scriptor rerum* – історик

Відмінкові закінчення та зразок відмінювання

	sing.	plur.
	f(m)	f(m)
N.	-es	-es
G.	-ei	-ērum
D.	-ei	-ēbus
Acc.	-em	-es
Abl.	-e	-ēbus

	sing.	plur.
	f	f
N.	res	res
G.	rei	rerum
D.	rei	rebus
Acc.	rem	res
Abl.	re	rebus

Вправи

Вправа 1. Узгодьте прикметник з іменником та провідмінійте словосполучення:

1) fructus, us m – плід, amarus, a, um – гіркий, а, е; 2) res, ei f – річ, справа, publicus, a, um – народний, а, е; 3) casus, us m – випадок, bonus, a, um – добрий, а, е; 4) usus, us m – досвід, magnus, a, um – великий, а, е.

Вправа 2. Визначте відмінок і число іменників:

ad casum, manu, e cantu, e fructu, rem, rei, in re, rerum, in diem, exercitus, casus.

Вправа 3. Перекладіть речення, зробивши граматичний аналіз:

1. A casu ad casum. 2. Domus magna, magna cura. 3. Domus propria – domus optima. 4. E cantu dignoscitur avis. 5. E fructu arbor cognoscitur. 6. Lapsus linguae. 7. Litterarum radices amarae sunt, fructus dulces. 8. Manus propria. 9. Usus magister optimus est. 10. Contra spem spero. 11. Dies diem docet. 12. Est modus in rebus. 13. Mare verbōrum, gutta rerum. 14. Manus manum lavat. 15. Nulla dies sine linea. 16. Salus popūli suprema lex est. 17. Verus amīcus cognoscitur amore, more, ore, re. 18. Carpe diem. 19. Amīcus certus in re incerta cernitur.

Прочитайте та перекладіть:

De civitatē Romāna

Ex numēro civitātum antiquārum praecipue nota est civitas Romāna. Morum integritas firmum fundamentum antiquae civitātis Romanōrum erat. Magna erat Romanōrum constantia, mira militū Romanōrum disciplīna, nota ducum Romanōrum auctoritas. Gloria civitātis Romānae apud alios popūlos magna erat. Postea imperium Romanōrum libertāti Siciliae, Graeciae, Hispaniae, Galliae, multārum aliārum terrārum infestum erat.

Прикметники III відміни

Прикметники III відміни поділяються на три групи:

Прикметники трьох закінчень. До цієї групи належать прикметники, які для кожного роду мають своє закінчення *m* – нульове (кінцеве *-er*), *f* *-is*, *n* *-e*: *acer* – гострий, *acris* – гостра, *acre* – гостре. Основа таких прикметників визначається в N.S жіночого роду шляхом відкидання закінчення *-is*: *acer*, *acris*, *acre*: *acr* – основа.

Прикметники двох закінчень. До цієї групи належать прикметники, які для чоловічого і жіночого родів мають однакове закінчення *-is*, для середнього роду *-e*: *brevis* – короткий, *brevis* – коротка, *breve* – коротке. Основа визначається у N.S. чоловічого і жіночого роду шляхом відкидання закінчення *-is*: *brevis*, *e*: *brev* – основа.

Прикметники одного закінчення. Ця група прикметників має спільну форму для чоловічого, жіночого та середнього родів (кінцеве *-r*, *-s*, *-x*): *felix* – щасливий, щаслива, щасливе. Основа цих прикметників визначається в G.S. шляхом відкидання закінчення *-is*: *felix*, *felīcis*: *felīc* – основа.

Прикметники III відміни відмінюються за голосним типом III відміни.

Зразки відмінювання
***acer, acris, acre* – гострий, а, е**

	sing.			plur.	
	m	f	n	m, f	n
N.	acer	acris	acre	acres	acria
G.	acris	acris	acris	acrium	acrium
D.	acri	acri	acri	acribus	acribus
Acc.	acrem	acrem	acre	acres	acria
Abl.	acri	acri	acri	acribus	acribus

***brevis, e* – короткий, а, е**

	sing.		plur.	
	m, f	n	m, f	n
N.	brevis	breve	breves	brevia
G.	brevis	brevis	brevium	brevium
D.	brevi	brevi	brevibus	brevibus
Acc.	brevem	breve	breves	brevia
Abl.	brevi	brevi	brevibus	brevibus

***felix, icis* - щасливий, а, е**

	sing		pl	
	m, f	n	m, f	n
N.	felix	felix	felices	felicia
G.	felīcis	felīcis	felīcium	felīcium
D.	felīci	felīci	felicibus	felicibus
Acc.	felīcem	felix	felices	felicia
Abl.	felīci	felīci	felicibus	felicibus

Є кілька прикметників, які відмінюються за приголосним типом: *vetus, ěris* – старий, *dives, ĩtis* – багатий, *pauper, ěris* – бідний.

Дієприкметник теперішнього часу активного стану (Participium praesentis activi)

Дієприкметники теперішнього часу активного стану утворюються від основи інфекта шляхом додавання до неї у N.S. *-ns* (I, II дієвідміни), *-ens* (III, IV дієвідміни), а в G.S. відповідно *-ntis* та *-entis*, напр.:

- I. laborans (G.S. laborantis) – той, що працює;
- II. movens (G.S. moventis) – той, що рухає;
- III. legens (G.S. legentis) – той, що читає;
- IV. audiens (G.S. audientis) – той, що слухає.

Дієприкметник теперішнього часу активного стану відмінюється, як прикметники III відміни з одним закінченням. В Abl. S. дієприкметники мають закінчення *-i* або *-e*: (якщо живаються як іменники: *de absente* – «про відсутнього» та у звороті «орудний незалежний»: *sole oriente* – «коли сходить сонце»).

Вправи

Вправа 1. Узгодьте прикметники з іменником і провідмініайте:

1) lupus, i m – вовк, celer, ěris, ěre – швидкий, а, е; 2) homo, ĩnis m – людина, sapiens, entis – розумний, а, е; 3) tempus, ĳris n – час, felix, ĩcis – щасливий, а, е; 4) vita, ae f – життя, facĳlis, e – легкий, а, е.

Вправа 2. Утворіть дієприкметник теперішнього часу активного стану від дієслів: ornāre – прикрашати, docĕre – навчати, legĕre – читати, audĳre – слухати.

Вправа 3. Перекладіть речення, зробивши граматичний аналіз:

1. Vita brevis, ars longa. 2. Omnis ars naturae imitatio est. 3. Sapienti sat. 4. Sero venientĳbus ossa. 5. Non omnia possumus omnes. 6. Vox clamantis in deserto. 7. Homo sapiens. 8. Naturalia non sunt turpia. 9. Novos amicos dum paras, vetĕres cole. 10. Nullus amor est

sanabilis herbis. 11. O nomen dulce libertas! 12. Primus inter pares. 13. Sol omnibus lucet. 14. Omne initium difficile est. 15. Similis simili gaudet. 16. Vita misero longa, felici brevis est.

Прочитайте та перекладіть:

De Romānis

Antiqui scriptores amorem patriae Romanorum laudant. Romani populis finitimis saepe timorem parabant. Romanis, victoribus multorum populorum, multae terrae Asiae et Africae notae erant. Milites Romani aut pedites, aut equites erant. Arma equitum et peditum diversa erant. Magna erat constantia militum Romanorum. Milites Romani custodes et defensores patriae suae erant. Clari duces belli erant Marius et Caesar, clarus orator erat Cicero, clari poetae erant Vergilius et Horatius.

Вказівні займенники (Pronomina demonstrativa)

У латинській мові є чотири вказівні займенники:

1) *hic, haec, hoc* — цей, ця, це (вказує на особу або предмет, що знаходяться найближче до того, хто говорить);

2) *iste, ista, istud* — цей, ця, це; той, та, те (вказує на особу або предмет, пов'язані з іншою особою і які знаходяться поблизу особи, до якої звернене мовлення);

3) *ille, illa, illud* — той, та, те (вказує на найбільш віддалені особу або предмет);

4) *is, ea, id* — цей, ця, це; той, та, те.

Займенники вживається також у значенні відсутнього у латинській мові особового займенника 3-ї особи — він, вона, воно; вони.

При відмінюванні вказівних займенників слід пам'ятати,

що родовий відмінок однини має закінчення *-ius*, а давальний відмінок однини – *-i* для всіх родів. В інших відмінках вказівні займенники чоловічого та середнього роду відмінюються за II, а жіночого — за I відміною.

Відмінювання займенника *ille, illa, illud*:

	sing.			plur.		
	m	f	n	m	f	n
N.	ille	illa	illud	illi	illae	illa
G.	illius	illius	illius	illorum	illarum	illorum
D.	illi	illi	illi	illis	illis	illis
Acc.	illum	illam	illud	illos	illas	illa
Abl.	illo	illa	illo	illis	illis	illis

Відмінювання займенника *is, ea, id*:

	sing.			plur.		
	m	f	n	m	f	n
N.	is	ea	id	ei (ii)	eae	ea
G.	eius	eius	eius	eorum	eārum	eōrum
D.	ei	ei	ei	eis	eis	eis
Acc.	eum	eam	id	eos	eas	ea
Abl	eo	ea	eo	eis	eis	eis

Відмінювання займенника *hic, haec, hoc*:

	sing.			plur.		
	m	f	n	m	f	n
N.	hic	haec	hoc	hi	hae	haec
G.	huius	huius	huius	horum	harum	horum
D.	huic	huic	huic	his	his	his
Acc.	hunc	hanc	hoc	hos	has	haec
Abl.	hoc	hac	hoc	his	his	his

Означальний займенник (Pronomen determinativum)

Означальний займенник *idem, eadem, idem* – той самий, та сама, те саме утворено від вказівного займенника *is, ea, id* — цей, ця, це; той, та, те за допомогою ствердної частки *-dem*. При відмінюванні частка залишається незмінною.

Питальні і відносні займенники (Pronomina interrogativa et relativa)

До питальних займенників належать:

- 1) *qui, quae, quod* – який? яка? яке?
- 2) *quis? quid?* – хто? що?

Відмінювання займенника *qui, quae, quod*:

	sing.			plur.		
	m	f	n	m	f	n
N.	qui	quae	quod	qui	quae	quae
G.	cuius	cuius	cuius	quorum	quarum	quorum
D.	cui	cui	cui	quibus	quibus	quibus
Acc.	quem	quam	quod	quos	quas	quae
Abl.	quo	qua	quo	quibus	quibus	quibus

Займенник *quis? quid?* – хто? що? відмінюється як займенник *qui, quae, quod* – який? яка? яке? в однині.

N.	quis ?	quid ?
G.	cuius?	
D.	cui?	
Acc.	quem?	quid?
Abl.	quo?	quo?

Відносний займенник *qui, quae, quod* – який, яка, яке відмінюється так само, як і питальні займенники.

Неозначені займенники (Pronomīna indefinīta)

Неозначені займенники утворюються від питальних займенників за допомогою різних часток або шляхом подвоєння питального займенника:

alīquis, alīquid – хто-небудь, будь-хто, хтось;

alīqui, alīqua, alīquod – який-небудь, будь-який, якийсь;

quisque, quaeque, quodque – кожний;

quisquis, quidquid – хто б не, що б не та інші.

Частки стоять перед або після займенника і пишуться разом з ним. При відмінюванні частка приєднується до відмінкових форм питального займенника.

Заперечні займенники (Pronomina negativa)

До заперечних займенників належать: *nullus, a, um* – ніякий, *nemo* – ніхто, *nihil* – ніщо. Займенник *nullus, a, um* – ніякий відмінюється як вказівні займенники.

Відмінювання займенників *nemo, nihil*:

	nemo	nihil
N.	nemo	nihil
G.	nullius	nullius rei (nihīli)
D.	nemīni (nulli)	nulli rei
Acc.	nemīnem	nihil (nil)
Abl.	nullo (nemīne)	nulla re (nihīlo)

Вправи

Вправа 1. Перекладіть і провідмінійте словосполучення:
is annus felix; haec avis nigra; istud corpus sanum.

Вправа 2. Перекладіть словосполучення, визначивши граматичну форму: *ei homīni bono, illa tempōra bona, ea mente sana, quae vita brevis, ea carmīna longa, quo corpore sano, hae filiae*

felices, ei puero sapienti, hoc verbo brevi, qui reges mali, isti fidēi longae, cui patri felici, eae amicae similes.

Вправа 3. Зробіть граматичний аналіз і переклад речень:

1. Quisque fortunae suae faber est. 2. Caesar eam legionem, quam secum habebat, ad muros ducit. 3. Cui nostrum sunt ignota carmina poetarum nostrorum ? 4. Haec est condicio, sine qua non potest res convenire. 5. Hic dies alios mores postulat. 6. Pictor videt, quae nos non videmus. 7. Primus cuiusque mensis dies apud Romanos Kalendae dicebatur. 8. Quod hodie non est, id cras erit. 9. In hoc signo vinces. 10. Belgae proximi sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt.

Прочитайте та перекладіть:

De Gallorum et Germanorum deis

Caesar in eis libris, qui «Commentarii de bello Gallico» dicuntur, et de bellis, quae cum populis Gallorum Romani diu gerabant, et de moribus institutisque eorum scribebat: Galli deorum maxime Mercurium colunt. Hunc viarum ducem et mercatorem custodem appellant. Post hunc colunt Apollinem et Martem et Iovem et Minervam. De his deis eandem fere opinionem, quam reliquae gentes, habent: Iuppiter imperium deorum tenet, Apollo morbos depellit, Minerva operum atque artificiorum initia tradit, Mars bella regit.

Ступені порівняння прикметників (Gradus comparationis adiectivorum)

У латинській мові є три ступені порівняння: звичайний (gradus positivus), вищий (gradus comparativus), найвищий (gradus superlativus).

Вищий ступінь(gradus comparativus)

Вищий ступінь утворюється від основи прикметника шляхом додавання до неї суфіксів *-ior* (m, f) та *-ius* (n), напр.

positivus **основа прикметника** **comparativus**

<i>latus, a, um</i>	<i>lat –</i>	<i>latior, latius</i>
<i>niger, gra, grum</i>	<i>nigr -</i>	<i>nigrior, nigrius</i>
<i>brevis, e</i>	<i>brev -</i>	<i>brevior, brevius</i>
<i>felix, īcis</i>	<i>felic -</i>	<i>felicior, felicius</i>

Прикметник у вищому ступені порівняння відмінюється за приголосним типом III відміни.

Зразки відмінювання

	sing.		plur.	
	m,f	n	m,f	n
N.	brevior	brevius	breviōres	breviōra
G.	breviōris	breviōris	breviōrum	breviōrum
D.	breviōri	breviōri	breviōrībus	breviorībus
Acc.	breviōrem	brevius	breviōres	breviōra
Abl.	breviōre	breviōre	breviorībus	breviorībus

Найвищий ступінь (gradus superlativus)

Найвищий ступінь більшості прикметників утворюється від основи прикметника за допомогою суфікса *-issim* - та родових закінчень: *-us, -a, -um*.

Прикметники, які закінчуються на *-er* утворюють найвищий ступінь за допомогою суфікса *-rīm-*, який додається до форми чоловічого роду та родових закінчень *-us, -a, -um*.

Шість прикметників, які закінчуються на *-ilis*, утворюють найвищий ступінь за допомогою суфікса *-līm-*, який додається до основи і родових закінчень: *-us, -a, -um*: *facīlis, e* – легкий, а, е; *difficīlis, e* – важкий, а, е; *simīlis, e* – подібний, а, е; *dissimīlis, e* – неподібний, а, е; *gracīlis, e* – стрункий, а, е; *humīlis, e* – низький, а, е.

positivus	основа прикметника	superlativus
<i>latus, a, um</i> <i>felix, icis</i> <i>niger, gra, grum</i> <i>facilis, e</i>	<i>lat –</i> <i>felic -</i> <i>nigr-</i> <i>facil –</i>	<i>latissimus, a, um</i> <i>felicissimus, a, um</i> <i>nigerrimus, a, um</i> <i>facillimus, a, um</i>

Прикметники у найвищому ступені відмінюються за I – II відмінами.

Прикметники, основа яких закінчується на голосний, утворюють ступені порівняння описово, за допомогою слів *magis* «більш», *maxime* «найбільш».

positivus	comparativus	superlativus
<i>necessarius, a, um</i> <i>необхідний, a, e</i>	<i>magis necessarius, a, um</i> <i>більш необхідний, a, e</i>	<i>maxime necessarius, a, um</i> <i>найбільш необхідний, a, e</i>

Суплетивні ступені порівняння

У латинській мові, як і в українській, є прикметники, які утворюють ступені порівняння суплетивним способом, тобто зміною основи:

positivus	comparativus	superlativus
<i>bonus, a, um</i> <i>parvus, a, um</i> <i>malus, a, um</i> <i>magnus, a, um</i> <i>multi, ae, a</i>	<i>melior, melius</i> <i>minor, minus</i> <i>peior, peius</i> <i>maior, maius</i> <i>plures, plura</i>	<i>optimus, a, um</i> <i>minimus, a, um</i> <i>pessimus, a, um</i> <i>maximus, a, um</i> <i>plurimi, ae, a</i>

Синтаксис відмінків при ступенях порівняння прикметників

У латинській мові при ступенях порівняння можливі такі конструкції:

При вищому ступені порівняння:

- 1) Слова, які порівнюються, стоять в однаковій відмінковій формі та з'єднуються сполучником *quam*: *Aurum gravius est, quam argentum* – Золото важче, ніж срібло.
- 2) Слово, з яким порівнюють, стоїть в Abl. без прийменника: *Aurum argento gravius est.* – Золото важче за срібло.

При найвищому ступені порівняння, коли з кількох предметів або осіб треба виділити один, вживається G.Pl., який українською мовою перекладається родовим відмінком з прийменником «з» («із»): *Omnium oratorum Cicero clarissimus erat.* – З усіх ораторів найславнішим був Цицерон.

Прислівник (Adverbium)

Прислівники є самостійні та похідні. Самостійні: *semper* – завжди, *saepe* – часто і т.д. Похідні прислівники творяться від прикметників, іменників, прийменників.

Творення прислівників:

1. Від прикметників I – II відміни прислівники творяться за допомогою суфіксів *-e*, рідше *-o*: *altus, a, um* – високий > *alte* – високо; *rarus, a, um* – рідкісний > *rare, raro* – рідко.
2. Від прикметників III відміни прислівники творяться за допомогою суфікса *-iter*:
brevis, e – короткий > *breviter* – коротко.
3. Від прикметників III відміни, основа яких закінчується на *-nt*, прислівники утворюються за допомогою суфікса *-er*:
diligens, entis – старанний > *diligenter* – старанно.
4. Деякі прислівники утворюються також від іменників і прийменників. Часто у ролі прислівників виступають “застиглі” відмінкові форми іменників, займенників, прикметників: *separatim* – окремо, *multum* – багато, *subito* – раптово, *vero, vere* – справді, *unde* – звідки, *ibidem* – там же.

Ступені порівняння прислівників

Прислівники, утворені від якісних прикметників, мають вищий і найвищий ступені порівняння.

Вищий ступінь має таку ж форму, як вищий ступінь прикметника середнього роду:

longus, a, um > *longe* > *longius*
fortis, e > *fortiter* > *fortius*

Найвищий ступінь утворюється так, як найвищий ступінь прикметника, лише замість родових закінчень *-us, a, um* додається суфікс *—e*:

longe – довго > *longissime* – найдовше
facile – щасливо > *facillime* – найщасливіше

Суплетивні ступені порівняння прислівників

adverbium	comparativus	superlativus
<i>bene</i>	<i>melius</i>	<i>optime</i>
<i>male</i>	<i>peius</i>	<i>pessime</i>
<i>magnopere</i>	<i>magis</i>	<i>maxime</i>
<i>multum</i>	<i>plus</i>	<i>plurimum</i>
<i>parvum</i>	<i>minus</i>	<i>minime</i>

Вправи

Вправа 1. Утворіть ступені порівняння прикметників:

levis, e – легкий, *a, e*; *sapiens, ntis* – розумний, *a, e*; *nobilis, e* – знатний, *a, e*; *subtilis, e* – дрібний, *a, e*; *simplex, icis* – простий, *a, e*; *longus, a, um* – довгий, *a, e*.

Вправа 2. Утворіть прислівники від прикметників:

а) із суфіксом *—e*: *malus, a, um* – поганий, *a, e*; *publicus, a, um* – народний, *a, e*; *tacitus, a, um* – таємний, *a, e*;

б) із суфіксом – o: perpetuus, a, um – вічний, a, e; propositus, a, um – навмисний, a, e; incognitus, a, um – невідомий, a, e;

в) із суфіксом -er та -īter: celer, is, e – швидкий, a, e; prudens, ntis – розумний, a, e; levis, e – легкий, a, e; constans, antis – постійний, a, e; civīlis, e – громадянський, a, e.

Вправа 3. *Визначте ступінь порівняння і перекладіть: maior, dulcissima, maximum, optimi, acerrimus, longius, brevior, difficilior.*

Вправа 4. *Перекладіть, поставте прикметник у вищому і найвищому ступенях та провідмінійте словосполучення: червона квітка, щаслива людина, подібна тварина, добрий учень, важкий початок, коротке життя.*

Вправа 5. *Перекладіть речення, зробивши граматичний аналіз: 1. Aestate noctes sunt breviores quam hieme. 2. Aurum gravius est quam argentum. 3. Res publica mihi carior est quam vita mea. 4. Ver iucundius est quam autumnus. 5. Honesti fama melior est quam pecunia. 6. Consultor homini tempus utilissimus. 7. Aetas dulcissima adolescentia est. 8. Amor et melle et felle est fecundissimus. 9. Caseus et panis sunt optima fercula sanis. 10. Corruptio optimi pessima. 11. Da locum melioribus! 12. Dolor animi gravior est, quam corporis dolor. 13. Fames est optimus magister. 14. Maximum remedium irae mora est. 15. Vita rustica et honestissima et suavissima est. 16. Cupido atque ira consultores pessimi. 17. Saepe Germani cum Gallis acerrime pugnabant. 18. Lingua celeris est, mens celerior. 19. Romani in theatro clamabant: pulchre, bene, recte. 20. Facilius est dicere, quam agere. 21. Mos erat Spartanis breviter respondere, fortiter pugnare.*

Прочитайте та перекладіть:

De varietate morum

Magna est varietas morum populorum. Ut regiones dissimillimae sunt, ita mores incolarum dissimillimi sunt. Aliis temporibus populis alii mores sunt. Dissimillimi erant mores Germanorum antiquorum et Romanorum. Romani pulcherrima

aedificia et celeberrimas urbes habebant; domus Germanorum humillimae et angustissimae erant. Nonnullae gentes Germanorum temporibus Caesaris certas sedes non habebant. Romani habebant templa pulcherrima et simulacra deorum pretiosa, Germani imagines deorum non habebant.

Часи перфекта активного стану

Часи перфекта активного стану утворюються від основи перфекта: *orno*, *ornavi*, *ornatum*, *ornare* – прикрашати; *doceo*, *docui*, *doctum*, *docere* – навчати, *scribo*, *scripsi*, *scriptum*, *scribere* – писати.

Основні види перфекта:

- 1) на **-vi**: *amo*, *amavi*, *amatum*, *amare* – любити;
- 2) на **-ui**: *doceo*, *docui*, *doctum*, *docere* – навчати;
- 3) на **-si (xi)**: *scribo*, *scripsi*, *scriptum*, *scribere* – писати;
- 4) на подвоєння: *do*, *dedi*, *datum*, *dare* – давати;
- 5) з подовженням голосного: *lego*, *legi*, *lectum*, *legere* – читати;
- 6) з чергуванням корінного голосного: *facio*, *feci*, *factum*, *facere* – робити;
- 7) повторення презентної основи: *defendo*, *defendi*, *defensum*, *defendere* – захищати.

Минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану (Perfectum indicativi activi)

Перфект перекладається українською мовою минулим часом доконаного виду.

Минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану утворюється шляхом додавання до основи перфекта закінчень:

	sing.	plur.	sing.	plur.
1.	-i	-īmus	ornavi	ornavīmus
2.	-isti	-istis	ornavisti	ornavistis
3.	-it	-ērunt	ornavit	ornavērunt

Давноминулий час дійсного способу активного стану (Plusquamperfectum indicativi activi)

Давноминулий час дійсного способу активного стану утворюється шляхом додавання до основи перфекта суфікса -*ērā-* та особових закінчень активного стану:

orno, *ornavi*, *ornatum*, *ornāre* – прикрашати

	sing.	plur.
1.	<i>ornavēram</i>	<i>ornaverāmus</i>
2.	<i>ornavēras</i>	<i>ornaverātis</i>
3.	<i>ornavērat</i>	<i>ornavērant</i>

Давноминулий час означає дію, яка відбулася раніше від іншої минулої дії.

Другий майбутній час дійсного способу активного стану (Futurum II indicativi activi)

Другий майбутній час дійсного способу активного стану утворюється шляхом додавання до основи суфіксів -*ēr-*, -*ētī-* та особових закінчень активного стану:

orno, *ornavi*, *ornatum*, *ornāre* – прикрашати

	sing.	plur.
1.	<i>ornavĕro</i>	<i>ornaverĭmus</i>
2.	<i>ornavĕris</i>	<i>ornaverĭtis</i>
3.	<i>ornavĕrit</i>	<i>ornavĕrint</i>

Futurum II означає дію, яка відбудеться у майбутньому раніше, ніж інша майбутня дія.

Часи перфекта дієслова *бути* *sum, fui, -, esse*

Perfectum	Plusquamperfectum	Futurum II
<i>S i n g u l a r i s</i>		
1. <i>fui</i>	<i>fuĕram</i>	<i>fuĕro</i>
2. <i>fuisti</i>	<i>fuĕras</i>	<i>fuĕris</i>
3. <i>fuit</i>	<i>fuĕrat</i>	<i>fuĕrit</i>
<i>P l u r a l i s</i>		
1. <i>fuĭmus</i>	<i>fuĕrāmus</i>	<i>fuĕrĭmus</i>
2. <i>fuistis</i>	<i>fuĕrātis</i>	<i>fuĕrĭtis</i>
3. <i>fuĕrunt</i>	<i>fuĕrant</i>	<i>fuĕrint</i>

Вправи

Вправа 1. Перекладіть та утворіть часи перфекта дієслів: правити, мати.

Вправа 2. Визначте час, стан, особу, число і перекладіть: *vixit, habuerĭmus, fuĕrint, fecĕrat, fecerātis, numeravisti, vetui, legit.*

Вправа 3. Перекладіть речення, зробивши граматичний аналіз:
1. *Fuit Troia.* 2. *Pater, peccavi.* 3. *Tarquinius Superbus fuit ultĭmus rex Romanōrum.* 4. *Feci, quod potui faciant* (нехай зроби́ть) *meliora potentes.* 5. *Graecia antiqua non una civĭtas fuit, sed ex multis civitatĭbus constituit.* 6. *Bello Punĭco secundo Hannĭbal multas Italiae civitatĕs occupavit.* 7. *Ut sevĕris, ita metes.* 8.

Prometheum Vulcanus iussu Iovis in monte Caucaso ferreis catenis ad saxum alligavit. 9. Proletarii erant pauperrimi homines in civitate Romana. 10. Gaius Iulius Caesar, postquam Pharnacem, regem Ponticum, facile superavit, ad amicum suum scripsit: «Veni, vidi, vici».

Прочитайте та перекладіть:

De Prometheo

Prometheus auxilio Minervae homines ex terra et aqua fecerat et de genere humano bene meruit. Di saepe Prometheum ad epulas suas invitabant. Itaque consilium Iovis, qui omnes homines necare constituerat, Prometheo notum erat. Prometheus aliquando in caelum venit et ignem de Olympo subduxit et hominibus donavit. Quamquam ira Iovis magna erat, genus humanum non delevit. Prometheum autem Vulcanus iussu Iovis in monte Caucaso ferreis catenis ad saxum alligavit cotidieque aquila iecur Promethei devorabat. Iecoris pars, quam aquila interdum devoraverat, noctu crescebat. Ita Prometheus ingentes dolores tolerabat. Postea Hercules aquilam sagitta necavit Prometheumque liberavit.

Часи перфекта пасивного стану

Часи перфекта пасивного стану утворюються за допомогою дієприкметника минулого часу пасивного стану та дієслова *бути* в часах інфекта.

Дієприкметник минулого часу пасивного стану (Participium perfecti passivi)

Дієприкметник минулого часу пасивного стану (Participium perfecti passivi) утворюється від основи супіна за допомогою родових закінчень *-us, -a, -um*:

orno, ornavi, ornatum, ornare –прикрашати: *ornatus, a, um* – прикрашений, а, е;

doceo, docui, doctum, docere – навчати: *doctus, a, um* – навчений, а, е;

scribo, scripsi, scriptum, scribere – писати: *scriptus, a, um* – написаний, а, е.

Дієприкметники відмінюються як прикметники I – II відміни.

Минулий час доконаного виду дійсного способу пасивного стану (Perfectum indicativi passivi)

Минулий час доконаного виду дійсного способу пасивного стану утворюється за допомогою дієприкметника минулого часу пасивного стану (Participium perfecti passivi) та дієслова «бути» в теперішньому часі.

	sing.	plur.
1.	<i>ornatus, a, um sum</i>	<i>ornati, ae, a sumus</i>
2.	<i>ornatus, a, um es</i>	<i>ornati, ae, a estis</i>
3.	<i>ornatus, a, um est</i>	<i>ornati, ae, a sunt</i>

Давноминулий час дійсного способу пасивного стану (Plusquamperfectum indicativi passivi)

Давноминулий час утворюється за допомогою дієприкметника минулого часу пасивного стану та дієслова «бути» в минулому часі недоконаного виду.

	sing.	plur.
1.	<i>ornatus, a, um eram</i>	<i>ornati, ae, a eramus</i>
2.	<i>ornatus, a, um eras</i>	<i>ornati, ae, a eratis</i>
3.	<i>ornatus, a, um erat</i>	<i>ornati, ae, a erant</i>

**Другий майбутній час дійсного способу
пасивного стану
(Futurum II (secundum) indicativi passivi)**

Другий майбутній час утворюється за допомогою дієприкметника минулого часу пасивного стану та дієслова «бути» в першому майбутньому часі:

	sing.	plur.
1.	<i>ornatus, a, um ero</i>	<i>ornati, ae, a erimus</i>
2.	<i>ornatus, a, um eris</i>	<i>ornati, ae, a eritis</i>
3.	<i>ornatus, a, um erit</i>	<i>ornati, ae, a erunt</i>

Вправи

Вправа 1. Утворіть часи перфекта пасивного стану: audio, audivi, auditum, audīre – слухати; rego, rexi, rectum, regēre – правити; porto, portavi, portatum, portāre – носити.

Вправа 2. Визначте час, стан, особу, число і перекладіть: portatus erat, rexit, ducti sumus, divisi eramus, geniti erunt, vocāti sumus, finitus ero.

Вправа 3. Зробіть граматичний аналіз і переклад речень:

1. Urbes delētae sunt. 2. Germāni a Caesāre victi sunt. 3. Alea iacta est. 4. Dux castra vallo fossaque munīre statuit. 5. Aestāte florībus, herbis, plantis terra vestīta est. 6. Accēpi omnes epistūlas, quae a te missae erant. 7. Ab Augusto forum Romanōrum aedificatum est. 8. Ab Hercūle infante duo dracōnes necati sunt. 9. Donec eris felix, multos numerābis amīcos, tempōra si fuērint nubīla, solus eris.

Прочитайте та перекладіть:

De causa belli Troiani

Erant nuptiae Pelei, regis Thessaliae, et Thetidis deae. Omnes dei invitati erant, praeter Discordiam. Dea Discordiae ira commota est et malum aureum inter epulantes iactavit, in quo inscriptum erant «Pulcherrimae». Diu Iuno, Minerva, Venus de malo certabant.

Denique iussu Iovis a Mercurio ad Paridem, regis Priami filium, ductae erant. Iuno Paridi potentiam, Minerva sapientiam, Venus Helenam, pulcherrimam mulierum, promisit. Paris Veneri malum tradidit. Paulo post a Priamo patre in Graeciam missus est. Ibi Helenam, Menelai regis uxorem, rapuit. Hinc bellum Troianum incipitur. Multos annos ad Troiam pugnatum erat.

Відкладні та напіввідкладні дієслова (*Verba deponentia et semideponentia*)

Verbum deponens (відкладне дієслово) – це таке дієслово, яке має тільки пасивні форми, але активне значення.

Відкладні дієслова мають тільки три основні (словникові форми): **praesens indicatīvi**, 1-а особа однини; **perfectum indicatīvi**, 1-а особа однини та **infinitivus praesentis**:

hortor, hortatus sum, hortāri – заохочувати;

polliceor, pollicitus sum, pollicēri – обіцяти;

utor, usus sum, uti – вживати;

partior, partitus sum, partīri – ділити.

Відкладні дієслова мають тільки дві основи: основу інфекта (недоконаного виду), яку найлегше виділити у неозначеній формі, відкинувши суфікси **-ri** (для дієслів 1-ої, 2-ої та 4-ої дієвідмін) та **-i** (для дієслів 3-ої дієвідміни) та основу супіна, яку можна виділити з форми пасивного дієприкметника.

Зразки відмінювання **Praesens:**

	hortāri	pollicēri	uti	partīri
1.	hortor	polliceor	utor	partior
2.	hortāris	pollicēris	utēris	partīris
3.	hortātur	pollicētur	utītur	partītur

1.	hortāmur	pollicēmur	utīmur	partīmur
2.	hortamīni	pollicemīni	utimīni	partimīni
3.	hortantur	pollicentur	utuntur	partiuntur

Часи недоконаного виду утворюються від основи інфекта за допомогою пасивних закінчень та відповідних суфіксів для минулого та майбутнього часів.

Imperfectum

	hortari	polliceri	uti	partiri
1.	hortābar	pollicēbar	utēbar	partiēbar
2.	hortabāris	pollicebāris	utebāris	partiebāris
3.	hortabātur	pollicebātur	utebātur	partiebātur
1.	hortabāmur	pollicebāmur	utebāmur	partiebāmur
2.	hortabamīni	pollicebamīni	utebamīni	partiebamīni
3.	hortabantur	pollicebantur	utebantur	partiebantur

Futurum I

	hortari	polliceri	uti	partiri
1.	hortābor	pollicēbor	utar	partiar
2.	hortabēris	pollicebēris	utēris	partiēris
3.	hortabītur	pollicebītur	utētur	partiētur
1.	hortabīmur	pollicebīmur	utēmur	partiēmur
2.	hortabimīni	pollicebimīni	utemīni	partiemīni
3.	hortabuntur	pollicebuntur	utentur	partientur

Часи доконаного виду утворюються за допомогою **participium perfecti passivi** відмінюваного дієслова та допоміжного дієслова **sum, fui, esse** у відповідних часах (**praesens, imperfectum, futurum I**).

Відмінювання дієслів *hortor*, *hortātus sum*, *hortāri* та *utor*, *usus sum*, *uti* у часах системи **perfectum**:

	Perfectum	Perfectum
1.	hortātus,-a,-um sum	usus,-a,-um sum
2.	hortātus,-a,-um es	usus,-a,-um es
3.	hortātus,-a,-um est	usus,-a,-um est
1.	hortāti,-ae,-a sumus	usi,-ae,-a sumus
2.	hortāti,-ae,-a estis	usi,-ae,-a estis
3.	hortāti,-ae,-a sunt	usi,-ae,-a sunt
	Plusquamperfectum	Plusquamperfectum
1.	hortatus,-a,-um eram	usus,-a,-um eram
2.	hortatus,-a,-um eras	usus,-a,-um eras
3.	hortatus,-a,-um erat	usus,-a,-um erat
1.	hortati,-ae,-a erāmus	usi,-ae,-a erāmus
2.	hortati,-ae,-a erātis	usi,-ae,-a erātis
3.	hortati,-ae,-a erant	usi,-ae,-a erant

	Futurum II	Futurum II
1.	hortatus,-a,-um ero	usus,-a,-um ero
2.	hortatus,-a,-um eris	usus,-a,-um eris
3.	hortatus,-a,-um erit	usus,-a,-um erit
1.	hortati,-ae,-a erīmus	usi,-ae,-a erimus
2.	hortati,-ae,-a erītis	usi,-ae,-a eritis
3.	hortati,-ae,-a erunt	usi,-ae,-a erunt

Verbum semideponens (напіввідкладне дієслово) – це таке дієслово, яке має частину форм активних і частину пасивних, а значення в усіх випадках активне. Три основні форми показують, які часи напіввідкладного дієслова мають активні

форми, а які – пасивні:

audeo, ausus sum, audēre – наважуватись;
gaudeo, gavīsus sum, gaudēre – радіти;
revertor, reverti, reverti – завертати, заїжджати.

Відмінювання дієслова *gaudeo, gavīsus sum, gaudēre* в усіх часах дійсного способу:

	praesens	imperfectum	futurum I
1.	gaudeo	gaudēbam	gaudēbo
2.	gaudes	gaudēbas	gaudēbis
3.	gaudet	gaudēbat	gaudēbit
1.	gaudēmus	gaudebāmus	gaudebīmus
2.	gaudētis	gaudebātis	gaudebītis
3.	gaudent	gaudēbant	gaudēbunt

	perfectum	plusquamperfectum	futurum II
1.	gavīsus, -a, -um sum	gavīsus, -a, -um eram	gavīsus, -a, -um ero
2.	gavīsus, -a, -um es	gavīsus, -a, -um eras	gavīsus, -a, -um eris
3.	gavīsus, -a, -um est	gavīsus, -a, -um erat	gavīsus, -a, -um erit
1.	gavīsi, -ae, -a sumus	gavīsi, -ae, -a erāmus	gavīsi, -ae, -a erīmus
2.	gavīsi, -ae, -a estis	gavīsi, -ae, -a erātis	gavīsi, -ae, -a erītis
3.	gavīsi, -ae, -a sunt	gavīsi, -ae, -a erant	gavīsi, -ae, -a erunt

Неправильні дієслова (*Verba anomala*)

Неправильними в латинській мові називають дієслова, які мають певні відхилення від загальних правил відмінювання дієслів.

До неправильних зараховують дієслова: *sum, fui, esse* – **бути** та ряд дієслів, утворених від слова **бути** за допомогою префіксів, наприклад:

absum, afui, abesse – бути відсутнім, бути віддаленим;
adsum, adfui (affui), adesse – бути присутнім, допомагати;

desum, defui, deesse – не вистачати;

intersum, interfui, interesse – бути між чимсь, брати участь,

possum, potui, posse – могли та ін.

Зразки відмінювання

	praesens	imperfectum	futurum I:
1.	absum	abĕram	abĕro
2.	abes	abĕras	abĕris
3.	abest	abĕrat	abĕrit
1.	absumus	aberāmus	aberīmus
2.	abestis	aberātis	aberītis
3.	absunt	abĕrant	abĕrunt

	perfectum	plusquamperfectum	futurum II
1.	afui	afuĕram	afuĕro
2.	afuisti	afuĕras	afuĕris
3.	afuit	afuĕrat	afuerit
1.	afuīmus	afuerāmus	afuerīmus
2.	afuistis	afuerātis	afuerītis
3.	afuerunt	afuĕrant	afuĕrint

	praesens	imperfectum	futurum I
1.	possum	potĕram	potĕro
2.	potes	potĕras	potĕris
3.	potest	potĕrat	potĕrit
1.	possūmus	poterāmus	poterīmus
2.	potestis	poterātis	poterītis
3.	possunt	potĕrant	potĕrunt

	perfectum	plusquamperfectum	futurum II
1.	potui	potuëram	potuëro
2.	potuisti	potuëras	potuëris
3.	potuit	potuërat	potuërit
1.	potuïmus	potuerāmus	potuerïmus
2.	potuistis	potuerātis	potuerītis
3.	potuērunt	potuērant	potuērint

До неправильних дієслів латинської мови належать також:

edo, edi, esum, edēre (esse) – їсти;

fero, tuli, latum, ferre – нести;

volo, volui, velle – хотіти;

eo, ii, itum, – іти;

fiō, factus sum, fieri – ставати, траплятися

Imperfectum та **futurum I** утворюються за зразком дієслів 3-ої дієвідміни, а часи доконаного виду – за загальними правилами.

	praesens	praesens
1.	volo	fero
2.	vis	fers
3.	vult	fert
1.	volūmus	ferīmus
2.	vultis	fertis
3.	volunt	ferunt

Характерною особливістю дієслова *ire* – йти є те, що у формах інфекта перед приголосними виступає голосна «і», перед голосними – «е».

Недостатні дієслова (*Verba defectiva*)

Недостатніми називаються дієслова: 1) які мають лише часи перфекта: *coepi* – почав, *temīni* – пам’ятаю, *novi* – знаю, *odi* – ненавиджу; 2) дієслова *inquam*, *aio*, *for (fari)* – говорю, у яких вживаються лише деякі форми.

praesens	imperfectum	futurum I	perfectum
1. <i>inquam</i>	-----	-----	-----
2. <i>inquis</i>	-----	<i>inquires</i>	-----
3. <i>inquit</i>	<i>inquirebam</i>	<i>inquiet</i>	<i>inquit</i>
1. <i>inquimus</i>	-----	-----	-----
2. <i>inquitis</i>	-----	-----	-----
3. <i>inquiunt</i>	-----	-----	-----

praesens	imperfectum	perfectum
1. <i>aio</i>	1. <i>aiebam</i>	-----
2. <i>ais</i>	2. <i>aiebas</i>	-----
3. <i>ait</i>	3. <i>aiebat</i>	<i>ait</i>
1. -----	1. <i>aiebamus</i>	-----
2. -----	2. <i>aiebatis</i>	-----
3. <i>aiunt</i>	3. <i>aiebant</i>	<i>aierunt</i>

Безособові дієслова (*Verba impersonalia*)

Безособовими називаються дієслова, які вживаються тільки в 3 ос. різних часів. Серед них:

1) дієслова, що означають почуття, повинність тощо: *decet*, *decuit*, *decēre* – личить, годиться; *libet*, *libuit*, *libēre* – подобається; *licet*, *licuit*, *licēre* – дозволяється; *oportet*, *oportuit*, *oportēre* – треба, необхідно;

2) дієслова, що означають явища природи: *fulget, fulsit, fulgēre* – блискає; *ningit, ninxit, ningēre* – падає сніг; *pluit, pluit, pluēre* – падає дощ;

3) дієслова, що мають різні значення в безособовій та особовій формах:

apparet, apparuit, apparēre – очевидно; *constat, constitit, constare* – відомо; *interest, interfuit, interesse* – важливо; *placet, placuit, placēre* – подобається.

Вправи

Вправа 1. Визначте граматичну форму дієслів і перекладіть українською мовою: *arbitrātur, arbitrabāmur, arbitrabantur, arbitrata sum, arbitratus est, arbitrati sunt; loquīmur, loquuntur, loquebātur, locūtus sum, locūta est, locūti sumus.*

Вправа 2. Зробіть граматичний аналіз та переклад речень:

1. In libris poētārum nostrōrum multae et verae sententiae insunt. 2. Vir bonus nunquam deerit amīcis in rebus adversis. 3. Nihil fit sine voluntāte. 4. Sine virtūte nunquam vera amicitia esse potest. 5. Ut arbītror, ita loquor. 6. Nemo fit casu bonus. 7. Multi sciunt, quae recta sunt, sed facēre nolunt. 8. Inter domīnum et servum nulla amicitia esse potest. 9. Cras ad urbem ibo. 10. Vir fortis omni periculo it obviam. 11. Bene laborāmus, iucunde edīmus. 12. Belgae ab finībus Galliae oriuntur. 13. Non moriuntur opēra poētārum clarōrum. 14. Popūlus Romānus partim suo proprio, partim commūni omnium homīnum iure utebātur. 15. Qui iure utītur, nemīni facit iniuriam. 16. Vincēre scis, Hannībal, victoria uti nescis. 17. Faciam ita, ut vis. 18. Nec possum tecum vivēre, nec sine te. 19. Vivīmus non ut volūmus, sed ut possūmus.

Числівник (Numerale)

У латинській мові є чотири групи числівників:

- 1) кількісні — *cardinalia*
- 2) порядкові — *ordinalia*,
- 3) розділові — *distributiva*,
- 4) прислівникові — *adverbia numeralia*.

Кількісні числівники від 1 до 10, 20, 100 і 1000 – основні. Назви десятків і сотень — похідні, утворені від основних числівників із деякими фонетичними змінами. Назви десятків з одиницями, сотень із десятками і одиницями і т.д. - складені похідні.

Числівники від 11 до 17 утворюються додаванням до основного числівника слова *-decim*, що означає десять: *undecim*, *duodecim* і т.д.

Складені числівники з останньою цифрою 8 або 9 (тобто починаючи від 18, 19) утворюються за допомогою віднімання від наступного десятка відповідно 2 або 1: 18 — *duodeviginti*, 19 — *undeviginti*, 28 — *duodetriginta*, 29 — *undetriginta*, 38 — *duodequadragesima*, 39 — *undequadragesima* і т. д. Але від сотень ані цифра 2, ані 1 не віднімаються: 98 — *nonaginta octo*, 99 — *nonaginta novem*.

Числівники від 30 до 90 утворюються додаванням до основного числівника слова *-ginta*, що означає десяток: *triginta*.

Цифри		CARDINALIA	ORDINALIA	DISTRIBU TIVA	ADV. NUME RALIA
арабські	римські				
1	I	<i>unus, a, um</i>	<i>primus, a, um</i>	<i>singuli, ae, a</i>	<i>semel</i>
2	II	<i>duo, duae, duo</i>	<i>secundus, a, um</i>	<i>bini, ae, a</i>	<i>bis</i>
3	III	<i>tres, tres, tria</i>	<i>tertius, a, um</i>	<i>terni, ae, a</i>	<i>ter</i>
4	IV	<i>quattuor</i>	<i>quartus, a, um</i>	<i>quaterni, ae, a</i>	<i>quater</i>
5	V	<i>quinque</i>	<i>quintus, a, um</i>	<i>quini, ae, a</i>	<i>quinqies</i>
6	VI	<i>sex</i>	<i>sextus, a, um</i>	<i>seni, ae, a</i>	<i>sexies</i>
7	VII	<i>septem</i>	<i>septimus, a, um</i>	<i>septēni, ae, a</i>	<i>septies</i>
8	VIII	<i>octo</i>	<i>octāvus, a, um</i>	<i>octōni, ae, a</i>	<i>octies</i>
9	IX	<i>novem</i>	<i>nonus, a, um</i>	<i>novēni, ae, a</i>	<i>novies</i>
10	X	<i>decem</i>	<i>decimus, a, um</i>	<i>deni, ae, a</i>	<i>decies</i>

11	XI	undĕcim	undecimus, a, um	undĕni, ae, a	undecies
12	XII	duodĕcim	duodecimus, a, um	duodĕni, ae, a	duodecies
13	XIII	tredĕcim	tertius, a, um decimus, a, um	terni, ae, a deni, ae, a	ter decies
14	XIV	quattuordĕcim	quartus, a, um decimus, a, um	quaterni, ae, a deni, ae, a	quater decies
15	XV	quindĕcim	quintus, a, um decimus, a, um	quini, ae, a deni, ae, a	quinq̄ues decies
16	XVI	sedĕcim	sextus, a, um decimus, a, um	seni, ae, a deni, ae, a	sexties decies
17	XVII	septendĕcim	septimus, a, um decimus, a, um	septĕni, ae, a deni, ae, a	septies decies
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesimus, a, um	duodevicĕni, ae, a	duodevicies
19	XIX	undeviginti	undevicesimus, a, um	undevicĕni, ae, a	undevicies
20	XX	viginti	vicesimus, a, um	vicĕni, ae, a	vicies
21	XXI	unus, -a, -um et viginti (viginti unus)	unus, a, um et vicesimus, a, um (vicesimus primus)	singuli, ae, a et vicĕni ae, a (vicĕni singuli)	semel et vicies (vicies semel)
28	XXVIII	duodetriginta	duodetricesimus, a, um	duodetricĕni, ae, a	duodetricies
29	XXIX	undetriginta	undetricesimus, a, um	undetricĕni, ae, a	undetricies
30	XXX	triginta	tricesimus, a, um	tricĕni, -ae, a	tricies
40	XL	quadraginta	quadragessimus, a, um	quadragĕni, ae, a	quadragies
50	L	quinḡuaginta	quinḡagesimus, a, um	quinḡagĕni, ae, a	quinḡagies
60	LX	sexaginta	sexagesimus, a, um	sexagĕni, ae, a	sexagies
70	LXX	septuaginta	septuagesimus, a, um	septuagĕni, ae, a	septuagies
80	LXXX	octoginta	octogesimus, a, um	octogĕni, ae, a	octogies
90	XC	nonaginta	nonagesimus, a, um	nonagĕni, ae, a	nonagies
100	C	centum	centesimus, a, um	centĕni, ae, a	centies
200	CC	ducenti, ae, a	ducentesimus, a, um	ducĕni, ae, a	ducenties
300	CCC	trecenti, ae, a	trecentesimus, a, um	trecĕni, ae, a	trecenties

400	CD	quadringenti, ae, a	quadringentesimus, a, um	quadringēni, ae, a	quadringenties
500	D	quingenti, ae, a	quingentesimus, a, um	quingēni, ae, a	quingenties
600	DC	sescenti, ae, a	sescentesimus, a, um	sescēni, ae, a	sescenties
700	DCC	septingenti, ae, a	septingentesimus, a, um	septingēni, ae, a	septingenties
800	DCCC	octingenti, ae, a	octingentesimus, a, um	octingēni, ae, a	octingenties
900	CM	nongenti, ae, a	nongentesimus, a, um	nongēni, ae, a	nongenties
1000	M	mille	millesimus, a, um	singula milia	milies
2000	II/MM	duo milia	bis millesimus, a, um	bina milia	bis milies
10000	X CCIOO	decem milia centum milia	decies millesimus, a, um	dena milia	decies milies centies
100000	CCCIO OO	decies centena milia	centies millesimus, a, um	centēna milia	milies

Двозначні числа від 21 до 99 можна позначати двояко:

- 1) спочатку називаються десятки, а потім одиниці,
- 2) спочатку одиниці, далі сполучник et, а тоді десятки.

Наприклад: *viginti quattuor* або *quattuor et viginti* — 24, *sexaginta quinque* або *quinque et sexaginta* — 65.

Числівники від 200 до 900 утворюються додаванням до основного числівника –centi або genti: *sescenti*, *octigenti*.

У числівників понад 100 спочатку йдуть сотні, далі десятки, а потім одиниці. Наприклад: 135 — *centum triginta quinque*, 167 — *centum sexaginta septem*, 184 — *centum octoginta quattuor* і т. д.

Узгодження числівників з іменниками

У латинській мові числівники, які відмінюються, узгоджуються з іменниками в роді, числі та відмінку. Наприклад: *unus amicus* — один друг, *una filia* — одна дочка,

duae puellae — дві дівчини, tres digiti — три пальці, tria instrumenta — три інструменти, ducenti equi — двісті коней.

Із кількісних числівників відмінюються 1, 2, 3 і назви сотень. Числівник 1 відмінюється за зразком вказівних займенників:

	Singularis		
	m	n	f
N.	unus	una	unum
G.		unīus	
D.		uni	
Acc.	unum	unam	unum
Abl.	uno	una	uno

Числівник 2 при відмінюванні має архаїчні форми двоїни; числівник 3 відмінюється за третьою відміною (голосним типом):

Causus	Singularis			Pluralis	
	m	f	n	m, f	n
N. V.	duo	duae	duo	tres	tria
G.	duōrum	duarum	duōrum	trium	
D.	duōbus	duābus	duōbus	tribus	
Acc.	duos	duas	duo	tres	tria
Abl.	duōbus	duābus	duōbus	tribus	

Назви сотень відмінюються за I-II відміною у множині:

Causus	Pluralis		
	m	f	n
N. V.	ducenti	ducentae	ducenta
G.	ducentōrum	ducentārum	ducentōrum
D.	ducentis	ducentis	ducentis
Acc.	ducentos	ducentas	ducenta
Abl.	ducentis	ducentis	ducentis

Числівники від 4 до 100 не відмінюються і не впливають на відмінок того слова, до якого вони належать. Наприклад: *quinque arbores* — п'ять дерев, *novem crystalli* — дев'ять кристалів, *viginti sex cives* — двадцять шість громадян, *sexaginta septem cuniculi* — шістдесят сім кролів.

Числівник *mille* (тисяча) також не змінюється і не впливає на відмінок пов'язаного з ним означуваного слова: *mille homines* — тисяча людей. Іноді *mille* розглядається як невідмінюваний **іменник**, від якого залежить родовий відмінок: *mille passuum* (G. pl.) — тисяча кроків; для множини служить слово **milia** (тисячі), яке відмінюється за голосним типом III відміни:

N.V.	milia
G.	milium
D.	milibus
Acc.	milia
Abl.	milibus

Кратні тисячі (*milia*) завжди змінюються як іменники і керують родовим відмінком: *duo milia librōrum* — дві тисячі книг, *tria milia militum* — три тисячі воїнів, *quinque milia equōrum* — п'ять тисяч коней.

Порядкові числівники відмінюються так, як прикметники I-II відміни.

У складних порядкових числівниках, на відміну від української мови, форму порядкового числівника приймає кожна складова частина, наприклад: двадцять шостий — *vicesimus sextus* (або *sextus et vicesimus*), тридцять п'ятий — *tricesimus quintus* (або *quintus et tricesimus*), сто сорок третій — *centesimus quadragesimus tertius* і т. д.

Якщо йдеться про порядкові числівники в кратних тисячах, то вони виражаються за допомогою прислівникових числівників, наприклад: *quarter millesimus* — чотири тисячі (дослівно «чотири рази тисячний»).

За допомогою порядкових числівників утворюються дробі: $1/4$ — quarta pars, $1/5$ — quinta pars, $3/5$ — tres quintae, $5/9$ — quinque nonae.

Розділові числівники утворюються за допомогою суфікса «n» і відмінюються за I—II відмінами. Ці числівники живляються при множенні для визначення множеного: $2 \times 2 = 4$ — bis bina sunt quattuor, $3 \times 2 = 6$ — ter bina sunt sex ($3 \times 2 = 6$).

Прислівникові числівники утворюються, починаючи від п'яти, за допомогою за допомогою суфікса «ies».

Вправи

Вправа 1. *Запишіть словами:* 69, 81, 119, 313, 878, 45, 1312, 1992, 2124.

Вправа 2. *Перекладіть українською мовою:* quadragesimus septimus, octogesimus tertius, duodenonagesimus, centesimus sextus decimus, quadringentesimus trecesimus quartus, millesimus centesimus septimus decimus, millesimus undevicesimus.

Вправа 3. *Зробіть граматичний аналіз і переклад речень:*

1. Conscientia – mille testes. 2. Tertium non datur. 3. Catilina duos equites ad Ciceronem misit. 4. In toto corpore humano numerantur ossa ducenta sexaginta. 5. Quattuor sunt anni tempora: ver, aestas, autumnus, hiems. 6. Romulus, primus rex Romanorum, regnavit septem et triginta annos; Tarquinius Superbus, ultimus rex; quinque et viginti. 7. Septem fuerunt reges Romani. 8. Alexander Magnus anno trecentesimo vicesimo tertio decessit, postquam tredecim annos regnavit. 9. Anno quadringentesimo octogesimo Xerxes, rex Persarum, ingentes copias ex Asia in Europam duxit.

Прочитайте та перекладіть:

De diebus et mensibus

Hora est vicesima quarta pars diei. Mensis triginta aut triginta unum, solus Februarius duodetriginta aut undetriginta dies continet. Nomina mensium Romanae sunt originis. Antiquissimis autem temporibus apud Romanos annus fuit decem mensium. Primo mensi nomen fuit Martius, quinto Quintilis, sexto Sextilis, septimo

September, octāvo Octōber, nono November, decīmo December. Numa, alter rex Romanōrum, numērum mensium duōbus auxit et ordinem horum mutāvit. Postea Romāni Quintilem mensem Iulium, Sextilem Augustum nominavērunt. Iulio nomen est a Iulio Caesāre, Augusto – ab Augusto imperatōre. Primo mensis diei nomen fuit Kalendae, quinto Nonae, tertio decīmo Idus; mensībus autem Martio, Maio, Iulio, Octobri septīmo diei nomen fuit Nonae, Idus quinto decimo.

Неособові (іменні) форми дієслова

Латинське дієслово має п'ять граматичних форм, які не вказують на особу: віддієслівні іменники (інфінітиви, герундій, супін) та віддієслівні прикметники (дієприкметники, герундив). У цих формах у реченні дієслово виступає додатком, означенням, компонентом синтаксичних зворотів, у поєднанні з різними формами дієслова «бути» творить описові дієвідмінювання.

Participium praesentis activi (дієприкметник теперішнього часу активного стану). (Докладніше див с. 39): **amāre: amans, -ntis** – люблячий, *a, e*. **Participium praesentis activi** виражає ознаку за дією, яка відбувається одночасно з дією присудка: **Video (vidi) puērum librum legentem**. *Я бачу (побачив) хлопчика, який читає книжку.*

Participium perfecti passivi (дієприкметник минулого часу пасивного стану). (Докладніше див с. 55): **deleo, evi, etum, ēre: delētus, -a, -um** – зруйнований, *-a, -e*. У реченні виступає: а) означенням, б) творить пасивні форми часів доконаного виду.

Participium futuri activi (дієприкметник майбутнього часу активного стану). Утворюється від основи супіна за допомогою суфікса **-ur-** і родових закінчень **-us, -a, -um**; виражає ознаку за наміром виконати дію, на яку вказує дієслово: **deleo, evi, etum, ēre: deletūrus, -a, -um** – *той, що має намір руйнувати*. У реченні виступає означенням або частиною

складеного іменного присудка.

Gerundium (герундій) – віддієслівний іменник, який означає процес дії. У реченні **gerundium** виконує роль непрямого додатка, українською мовою перекладається віддієслівним іменником, інфінітивом або дієприслівником: *Ars scribendi. Мистецтво писання (писати). Docendo discimus. Навчаючи, вчимося.*

Утворюється від основи інфекта за допомогою суфікса – **nd-** (1 і 2 дієвідміни) і **–end-** (3 і 4 дієвідміни), має закінчення непрямих відмінків однини II відміни: **doceo, docui, doctum, docere:**

N.	–
G.	docendi
D.	docendo
Acc.	(ad) docendum
Abl.	docendo

Gerundivum (герундив – віддієслівний прикметник зі значенням повинності у пасивному стані). Утворюється від основи інфекта за допомогою суфікса **–nd-** (1 і 2 дієвідміни) та **–end-** (3 і 4 дієвідміни) і родових закінчень **–us, –a, –um: amāre: amandus, a, um – той, якого треба любити; docēre: docendus, a, um – той, якого треба навчати; scribēre: scribendus, a, um – той, якого треба писати; audire: audiendus, a, um – той, якого треба слухати.** **Gerundivum** відмінюється як прикметники I-II відміни. У реченні **gerundivum** виступає означенням або іменною частиною складеного присудка. Якщо потрібно лише виразити необхідність виконня дії, то вживається герундив середнього роду: **legendum est** – треба читати.

Infinitivus praesentis activi (неозначена форма теперішнього часу активного стану). Утворюється від основи інфекта за допомогою суфікса **–re** (4 форма дієслова): **amāre, docēre, scribēre, audire.**

Infinitivus praesentis passivi (неозначена форма теперішнього часу пасивного стану) – за допомогою суфікса **–ri** (для 1, 2 і 4 дієвідмін) та суфікса **–i** (для 3 дієвідміни): **amāri,**

docēri, scrībi, audīri.

Infinitīvus perfecti actīvi (неозначена форма минулого часу активного стану). Утворюється від основи перфекта за допомогою суфікса **-isse**: **deleo, delēvi, delētum, delēre**: *delevisse руйнувати* (в минулому); **sum, fui, esse**: *fuisse бути* (в минулому).

Infinitīvus perfecti passīvi (неозначена форма минулого часу пасивного стану) утворюється за допомогою **participium perfecti passīvi** відмінюваного дієслова і допоміжного дієслова **esse** в **infinitīvus praesentis**: **deleo, ēvi, ētum, ēre**: *delētus, a, um esse*;

Infinitīvus futūri actīvi (неозначена форма майбутнього часу активного стану) утворюється за допомогою **participium futūri actīvi** відмінюваного дієслова та дієслова **esse** в **infinitīvus praesentis**: **deleo, ēvi, ētum, ēre**: *deletūrus, a, um esse*; **sum, fui, esse**: *futūrus, a, um esse (= fore)*.

Infinitīvus futūri passīvi (неозначена форма майбутнього часу пасивного стану) утворюється за допомогою **supīnum** відмінюваного дієслова і допоміжного дієслова **eo, ii, ītum, īre** в **infinitīvus praesentis passīvi**: **deleo, ēvi, ētum, ēre**: *delētum iri*.

Особливості латинського синтаксису

Coniugatio periphrastica actīva

(Описове дієвідмінювання активного стану)

Описове дієвідмінювання активного стану – це вираження присудка за допомогою **participium futuri actīvi** (дієприкметника майбутнього часу активного стану) у поєднанні з дієсловом **esse** (бути) в усіх часах і способах. Такий присудок виражає намір, готовність щось зробити:

Puer librum lectūrus est. Хлопчик має намір читати книжку.

Coniugatio periphrastica passiva

(Описове дієвідмінювання пасивного стану)

Описове дієвідмінювання пасивного стану – це вираження присудка за допомогою **герундива** і дієслова **esse** (бути) в усіх часах і способах. Такий присудок виражає необхідність, повинність виконання якоїсь дії:

Liber legendus est (erat, erit). Книгу треба (треба було, треба буде) читати.

Слово, яке вказує на виконавця дії, при герундиві ставиться в давальному відмінку:

Liber mihi (puĕro) legendus est. Способи перекладу: 1) Мені (хлопчикові) треба читати книжку. 2) Я (хлопчик) повинен читати книжку. 3). Книжка повинна читатися мною (хлопчиком).

Вправи

Вправа 1. Утворіть усі неособові форми дієслів: video, vidī, visum, vidēre та munio, munivī, munitum, munīre.

Вправа 2. Зробіть граматичний аналіз і переклад речень:

1. Iucundum est amāri, non minus amāre.
2. Laborāre debēmus.
3. Modus vivendi.
4. Littĕra scripta manet.
5. Libĕri bene erudīri debent.
6. Aegrōtus diligenter curandus est.
7. Patria in pericūlis a viris defendi debet.
8. Antīqui poĕtae narravĕrunt de Troia capta et delĕta.
9. Miles locum pugnando cepit.
10. Amīci nobis amandi sunt.
11. Homo ad intellegendum et agendum natus est.
12. Apelles pinxit Alexandrum Magnum fulmen tenentem.
13. Librum lectūrus sum, quem mihi amīcus dedit.
14. Bellum, quod oppressos popūlos libĕrat, iustum ac necessarium est.
15. Equi donāti dentes non inspiciuntur.
16. Nonest culpa vini, sed culpa bibentis.
17. Bellum scriptūrus sum, quod popūlus Romānus cum Iugurtha, rege Numidarum, gessit.
18. Nemo debet bis punīri pro uno delicto.

Прочитайте та перекладіть:

De peregrinatione Herodoti

Herodotus fuit egregius scriptor Graecorum. Is discendi causa terras multas peragravit; multa enim homines discunt peregrinando et videndo aut audiendo. Deinde Aegyptum venit ibique a sacerdotibus multa didicit. Aegyptii enim scribendi, pingendi, sculpendi periti erant; medici arte medendi florebant. Inde ad Phoenices pervenit, a quibus ars scribendi inventa est. Herodotus res gestas Graecorum in novem libris scripsit.

Ablatīvus absolūtus

(Орудний незалежний, або самостійний)

Орудний незалежний – це синтаксичний зворот, який складається з іменника або іншої іменної частини мови в **Abl.** та узгодженого з ним дієприкметника. Ці члени звороту вважаються логічним підметом та логічним присудком і можуть мати залежні від себе слова.

За змістом (функціонально) **ablatīvus absolūtus** є поширеною обставиною часу, причини, способу дії, умови, допусту, тобто вказує на обставину, при якій відбувається дія, виражена присудком:

Vere adveniente (= cum ver advēnit) aves advolant. Коли приходить весна (або з приходом весни) птахи прилітають.

У звороті **ablatīvus absolūtus** вживаються **participium praesentis activi** (дієприкметник теперішнього часу активного стану), який вказує на обставину, одночасну з дією присудка, та **participium perfecti passivi** (дієприкметник минулого часу пасивного стану), який вказує на обставину, що передує дії присудка.

Українською мовою **ablatīvus absolūtus** перекладається підрядним обставинним реченням з сполучником *коли, після того як, тому що, як, якщо, хоча* (залежно від того, яку обставину виражає зворот). При цьому, якщо у звороті вжито **participium**

praesentis actīvi, то присудок підрядного речення у перекладі є активний, а якщо **participium perfecti passīvi** – то присудок підрядного речення – пасивний. **Ablatīvus absolūtus** може перекладатися двома іменниками з прийменником, якщо в українській мові є можливість утворити віддієслівний іменник.:

Caesāre necāto triumviri rem publicam obtinuerunt. Після того як Цезар був убитий (після вбивства Цезаря) тріумвіри захопили республіку (заволоділи республікою).

Цей зворот може складатися з двох іменних частин мови, які вживаються в **Abl.** У такому випадку один іменник – логічний підмет, інший – частина складеного іменного присудка, тому при перекладі можемо вставляти дієслово *esse* бути:

Duce vivo milites fortiter pugnant. Коли вождь живий (є живий) воїни сміливо воюють.

Зворотний займенник **se**, виступаючи логічним підметом звороту **ablatīvus absolūtus**, вказує на підмет речення і перекладається українською мовою особовими займенниками *він, вона, воно, вони* залежно від роду і числа підмета речення.

Вправи

Вправа 1. Утворіть *participium praesentis actīvi, gerundivum, participium perfecti passīvi* та *participium futūri actīvi* від дієслів: *orno, video, lego, punio*.

Вправа 2. Зробіть граматичний аналіз і переклад речень:

1. Priamo regnante Troia capta est. 2. Troia capta Aeneas in Italiam venit. 3. Pace florente artes florent. 4. Crescente pericūlo crescunt vires. 5. Autumno adveniente aves avolant. 6. Caesar Gallis devictis Romam adiit. 7. Milites signo dato impētum fecerunt. 8. Troia capta Graeci domum revertērunt. 9. Me puero motus terrae fuit. 10. Cicerone et Antonio consulibus Catilinae coniuratio erupit. 11. Duobus litigantibus tertius gaudet. 12. Mortuo Troiano Hadrianus imperator factus est. 13. Postquam urbs capta est, milites eam deleverunt. 14. Fele absente mures securi sunt. 15. Galli nullo defendente in urbem Romam invasērunt.

Прочитайте та перекладіть:

De Alexandro, rege Macedōnum

Philippo, rege Macedōnum, occīso Alexander regnum occupāvit. Gentībus finitīmis domītis a rege exercītus adversus Persas parātus est. Alexandro bellum gerente Graeci bellum movērunt, sed devicti sunt. Hellesponto traiecto Alexander Persas ad Granīcum flumen vicit; plurima oppīda marītima portas Alexandro aperuērunt. Rex urbībus marītīmis captis magnam partem Asiae occupāvit.

Accusatīvus cum infinitīvo

(Знахідний з інфінітивом)

Accusatīvus cum infinitīvo– це синтаксичний зворот, який складається з іменника або іншої іменної частини мови в акузативі (логічний підмет звороту) та дієслова в інфінітиві (логічний присудок звороту).

У реченні **Accusatīvus cum infinitīvo** виступає прямим додатком до присудка, вираженого дієсловами з таким значенням:

1) говорити, стверджувати (**verba dicendi**): dicere, narrare, rogare, respondere, scribere, tradere та ін.;

2) думати, вважати (**verba putandi**): putare, indicare, censere, credere, scire, intellegere;

3) відчувати (**verba sentiendi**): videre, audire, sentire;

4) радіти, сумувати (**verba affectuum**): gaudere, dolere;

5) хотіти, наказувати, допускати, забороняти (**verba voluntatis**): velle, iubere, imperare, cupere, vetare;

6) безособових дієсловах і висловах: **notum est відомо; constat відомо; interest важливо; fama est говорять; oportet треба; apparet очевидно** та інші.

Accusatīvus cum infinitīvo перекладається підрядним

з'ясувальним реченням з сполучниками **що** або **щоб**. Підметом підрядного речення стає слово, що виступає логічним підметом звороту, а присудком – відповідно дієслово, яке є логічним присудком звороту. У перекладі присудок узгоджується з підметом в особі та числі:

Pater dicit filium bene pingēre. Батько говорить, що син добре малює.

У звороті **Accusatīvus cum infinitīvo** вживаються інфінітиви трьох часів (теперішнього, минулого та майбутнього) активного і пасивного стану.

Таблиця інфінітивів дієслів

amo, āvi, ātum, āre; doceo, ui, ctum, ēre; scribo, psi, ptum, ěre; audio, iui, itum, ire:

<i>Infinitīvus praesentis actīvi</i>	amare, docēre, scribēre, audīre
<i>Infinitīvus praesentis passīvi</i>	amāri, docēri, scrībi, audīri
<i>Infinitīvus perfecti actīvi</i>	amavisse, docuisse, scripsisse, audivisse
<i>Infinitīvus perfecti passīvi</i>	amātus,-a,-um esse, doctus,-a,-um esse, scriptus,-a,-um esse, auditus,-a,-um esse
<i>Infinitīvus futūri actīvi</i>	amatūrus,-a,-um esse, doctūrus,-a,-um esse, scriptūrus,-a,-um esse, auditūrus,-a,-um esse
<i>Infinitīvus futūri passīvi</i>	amātum iri, doctum iri, scriptum iri, auditum iri

Інфінітиви дієслова *бути*: **esse, fuisse, futūrus, -a, -um esse (=fore)**. Виступаючи логічним присудком звороту **Accusatīvus cum infinitīvo, infinitīvus praesentis** виражає дію, одночасну з дією присудка; **infinitīvus perfecti** – ранишу,

infinitivus futuri – пізнішу: *Scio fratrem epistulam scribere (scripsisse, scripturus esse)*. Я знаю, що брат пише (писав, буде писати) листа.

Примітки

1. Запам'ятайте, що дієприкметники, які входять до складу інфінітивів, узгоджуються з логічним підметом в роді, числі та відмінку, тобто стоять в **Acc.**: ***Pater putat filiam bene lecturam esse***. Батько думає, що дочка буде добре читати.

2. Запам'ятайте, що якщо логічний присудок звороту є складеним іменним, то іменна частина його узгоджується з логічним підметом у відмінку, тобто стоїть в **Acc.**: ***Thales dixit aquam esse initium rerum***. Фалес сказав, що вода є початком речей.

3. Зверніть увагу на те, що зворотний займенник *se*, виступаючи логічним підметом звороту **Accusativus cum infinitivo**, вказує на підмет усього речення і перекладається українською мовою особовими займенниками він, вона, воно, вони, залежно від роду і числа підмета речення: ***Puer dicit se bene discere***. Хлопчик говорить, що він добре вчиться.

Вправи

Вправа 1. Запишіть основні форми дієслів та утворіть усі інфінітиви: orno, veto, video, habeo, lego, mitto, munio.

Вправа 2. Поставте логічний присудок звороту **Accusativus cum infinitivo** у минулому та майбутньому часах:

1. Puto meum fratrem dormire. 2. Scio te me amare. 3. Notum est lunam circum terram movēri.

Вправа 3. Зробіть граматичний аналіз і переклад речень:

1. Scimus Troiam a Graecis captam esse. 2. Caesar iubet milites pontem facere. 3. Servos in Colosseo cum bestiis pugnasse constat. 4. Pater dicit se epistulam scripturum esse. 5. Socrates dicebat se nihil scire. 6. Filius dicit donum sibi a parte datum iri. 7. Ex tuis

littēris cognōvi te Romam venīre non potuisse. 8. Notum est non solum circum terram, sed terram circum solum movēri. 9. Scriptōres antīqui tradunt Romam a Romūlo et Remo conditam esse. 10. Caesar dixit delectum verbōrum esse originem eloquentiae. 11. Notum est statuum magnam Neronis in amphitheatro Vespasiani collocatam esse. 12. Caesar narrat omnem Galliam in partes tres divīsam esse. 13. Antīqui putābant sensus in capite collocātos esse. 14. Augustus carmīna Vergilii cremāri contra testamentum eius vetuit. 15. Caesar tradit disciplinam druīdum in Gallia repertam esse.

Прочитайте та перекладіть:

De bello cum Pyrrho gesto

Pyrrhus, rex Epirotarum, cum in Italiam belli causa venit, sperabat se solum Italiam, verum etiam Siciliam et Africam in potestatem suam redacturum esse, Romanos autem facile victum iri. Sed post pugnam, ad Heracleam factam, qua etsi Romanos vicit, ipse tamen magnum detrimentum accepit, exclamavisse dicunt post aliam similem victoriam se sine milite in Epirum reversurum esse. Talis fuit Pyrrhi victoria.

De Themistocle

Apud Graecos dicitur Themistocles Atheniensis incredibilis ingenii et mentis fuisse. Memoriam quoque singularem eum habuisse cives putabant. Omnia enim, quae audiverat et viderat, memoria tenuisse videbatur. Aliquando ad eum peregrinus quidam accessisse dicitur et promisisse se ei artem memoriae esse traditurum. Themistocles: “Oblivisci”, inquit, “discere malo. Nam memoria teneo etiam ea, quae nolo, oblivisci, non possum, quae volo”.

Coniunctivus (Умовний спосіб).

Утворення та вживання умовного способу в незалежних реченнях

У латинському кон'юнктиві злились за формою і значенням два індоєвропейських способи: умовний і бажаний.

Кон'юнктив служить для вираження можливої, очікуваної або нереальної дії, волі або бажання мовця. На відміну від дійсного способу, який має шість часів, кон'юнктив у латинській мові має чотири часи: **praesens, imperfectum, perfectum, plusquamperfectum** (для перехідних дієслів активний і пасивний стан).

Praesens coniunctivi activi					
	I	II	IIIa	IIIб	IV
1.	amem	doceam	scribam	capiam	audiam
2.	ames	doceas	scribas	capias	audias
3.	amet	doceat	scribat	capiat	audiat
1.	amēmus	doceāmus	scribāmus	capīāmus	audiāmus
2.	amētis	doceātis	scribātis	capīātis	audiātis
3.	ament	doceant	scribant	capiant	audiant
Praesens coniunctivi passivi					
	I	II	IIIa	IIIб	IV
1.	amer	docear	scribar	capiar	audiar
2.	amēris	doceāris	scribāris	capīāris	audiāris
3.	amētur	doceātur	scribātur	capīātur	audiātur
1.	amēmur	doceāmur	scribāmur	capīāmur	audiāmur
2.	amemīni	doceamīni	scribamīni	capiamīni	audiamīni
3.	amentur	doceantur	scribantur	capiantur	audiantur

Система *infectum* (недоконаний вид)

Часи недоконаного виду умовного способу утворюються від основи інфекта за допомогою відповідних суфіксів і особових закінчень активного або пасивного стану.

Praesens coniunctivi activi et passivi (теперішній час умовного способу активного і пасивного стану) дієслів I дієвідміни утворюється заміною кінцевого голосного основи інфекта **-a-** суфіксом **-e-**; дієслів II, III і IV дієвідмін – шляхом приєднання до основи інфекта суфікса **-a-** і особових закінчень активного або пасивного стану.

Imperfectum coniunctivi activi et passivi (минулий час недоконаного виду умовного способу активного і пасивного стану) дієслів усіх дієвідмін утворюється за допомогою суфікса **-re-** (у III-дієвідміні **-ēre-**) і особових закінчень активного або пасивного стану.

Зразки відмінювання

	Imperfectum coniunctivi activi				
	I	II	IIIa	IIIб	IV
1.	amārem	docērem	scribērem	capērem	audirem
2.	amāres	docēres	scribēres	capēres	audires
3.	amāret	docēret	scribēret	capēret	audiret
1.	amarēmus	docerēmus	scriberēmus	caperēmus	audirēmus
2.	amarētis	docerētis	scriberētis	caperētis	audirētis
3.	amārent	docērent	scribērent	capērent	audirent

	Imperfectum coniunctivi passivi				
	I	II	IIIa	IIIб	IV
1.	amārer	docērer	scribērer	capērer	audirer
2.	amarēris	docerēris	scriberēris	caperēris	audirēris
3.	amarētur	docerētur	scriberētur	caperētur	audirētur

1.	amarēmur	docerēmur	scriberēmur	caperēmur	audirēmur
2.	amaremīni	doceremīni	scriberemīni	caperemīni	audiremīni
3.	amarentur	docerentur	scriberentur	caperentur	audirentur

Зразки відмінювання (sum, fui, esse бути; absum, afui, abesse бути відсутнім; possum, potui, posse могли)

Praesens coniunctīvi			
1.	sim	absim	possim
2.	sis	absis	possis
3.	sit	absit	possit
1.	simus	absimus	possimus
2.	sitis	absitis	possitis
3.	sint	absint	possint
Imperfectum coniunctīvi			
1.	essem	abessem	possem
2.	esses	abesses	posses
3.	esset	abesset	posset
1.	essēmus	abessēmus	possēmus
2.	essētis	abessētis	possētis
3.	essent	abessent	possent

Система perfectum (доконаний вид)

Часи доконаного умовного способу активного стану утворюються від основи перфекта за допомогою відповідних суфіксів і особових закінчень активного стану:

Perfectum coniunctīvi actīvi (минулий час доконаного виду умовного способу активного стану) утворюється шляхом додавання до основи перфекта суфікса **-eri-** і особових закінчень активного стану.

Plusquamperfectum coniunctīvi actīvi утворюється

додаванням до основи перфекта суфікса **-isse-i** особових закінчень активного стану.

Perfectum coniunctivi activi			
1.	delevĕrim	misĕrim	fuĕrim
2.	delevĕris	misĕris	fuĕris
3.	delevĕrit	misĕrit	fuĕrit
1.	deleverĭmus	miserĭmus	fuerĭmus
2.	deleverĭtis	miserĭtis	fuerĭtis
3.	delevĕrint	misĕrint	fuĕrint

Plusquamperfectum coniunctivi activi			
1.	deleviss ^e m	misiss ^e m	fuissem
2.	deleviss ^e s	misiss ^e s	fuis ^s es
3.	deleviss ^e t	misiss ^e t	fuis ^s et
1.	delevissĕmus	misissĕmus	fuis ^s ĕmus
2.	delevissĕtis	misissĕtis	fuis ^s ĕtis
3.	delevissent	misissent	fuis ^s ent

Perfectum coniunctivi passivi утворюється аналітично, складається із **participium perfecti passivi** відмінюваного дієслова I **praesens coniunctivi** дієслова **sum, fui, esse**.

Plusquamperfectum coniunctivi passivi утворюється аналітично, складається із **participium perfecti passivi** відмінюваного дієслова та **imperfectum coniunctivi** дієслова **sum, fui, esse**.

Зразки відмінювання

Perfectum coniunctivi passivi	
1.	delĕtus, -a, -um sim missus, -a, -um sim
2.	delĕtus, -a, -um sis missus, -a, -um sis
3.	delĕtus, -a, -um sit missus, -a, -um sit

1.	delēti, -ae, -a simus	missi, -ae, -a simus
2.	delēti, -ae, -a sitis	missi, -ae, -a sitis
3.	delēti, -ae, -a sint	missi, -ae, -a sint

Plusquamperfectum coniunctivi passivi		
1.	delētus, -a, -um essem	missus, -a, -um essem
2.	delētus, -a, -um esses	missus, -a, -um esses
3.	delētus, -a, -um esset	missus, -a, -um esset
1.	delēti, -ae, -a essemus	missi, -ae, -a essemus
2.	delēti, -ae, -a essetis	missi, -ae, -a essetis
3.	delēti, -ae, -a essent	missi, -ae, -a essent

Вживання кон'юнктива у незалежних реченнях

В латинській мові кон'юнктив у незалежних реченнях виражає волю, бажання, допуст, можливість, а також різновиди цих значень, зокрема:

а) **Praesens coniunctivus** 1-й особі множини виражає заохочення, заклик до дії з участю того, хто говорить (**coniunctivus hortativus**): *Amēmus! Любімо! Scribāmus! Пишімо!*

б) **Praesens coniunctivi** в 2-ій та, рідше 3-ій особі однини і множини виражає наказ (**coniunctivus imperativus**): *Ames! Люби! Amētis! Любіть!*

в) **Praesens coniunctivi** з заперечною часткою **ne** виражає заборону (**coniunctivus prohibitivus**): *Ne ames! Не люби! Ne amētis! Не любіть! Ne scribas! Не пиши! Ne scribētis! Не пишіть!*

г) Усі часи кон'юнктива виражають побажання (**coniunctivus optativus**), при цьому **praesens** та **perfectum** виражають бажання, яке може здійснитися, а **imperfectum** та **plusquamperfectum** – бажання, яке не може здійснитися: *Vivat!*

Хай живе! Utinam vivēret! Якби він зараз жив (але він уже не живе)!

Вживання кон'юнктива у підрядних реченнях

У підрядних реченнях в латинській мові вживаються часи дійсного та умовного способів. Часи індикатива, як правило, вживаються у своєму прямому значенні: *Cum Caesar in Galliam venit, ibi duae factiones erant*. Коли Цезар прибув у Галлію, там були дві партії.

Але у багатьох типах підрядних речень, що зумовлюється певними сполучниками або сполучними словами, присудок стоїть у кон'юнктиві. Це частина умовних речень, певний тип з'ясувальних речень та окремі типи обставинних підрядних речень. Вживання часів умовного способу у підрядних реченнях залежить від двох чинників:

а) часу, в якому стоїть присудок головного речення;

б) співвідношення часів, якими виражається дія головного та підрядного речень.

Ця двостороння залежність часів умовного способу в підрядному реченні від дієслова головного речення називається послідовністю часів (**consecutio temporum**)

Головне речення	Підрядне речення		
	одночасна дія	попередня дія	наступна дія
Головні часи (<i>Praesens, Futurum I, Futurum II, Imperativus</i>)	Praesens coniunctivi	Perfectum coniunctivi	p.f.a + esse у Praesens coniunctivi
Історичні часи (<i>Imperfectum, Perfectum, Plusquamperfectum</i>)	Imperfectum coniunctivi	Plusquam- perfectum coniunctivi	p.f.a + esse у Imperfectum coniunctivi

У нашому посібнику наведемо приклади найбільш показових складнопідрядних речень, у яких вживається кон'юнктив.

1. **Quaestio obliqua** (непряме питання)

У повному об'ємі правила узгодження часів використовуються у так званому непрямому питанні (**quaestio obliqua**). Так називають підрядні з'ясувальні (додаткові) речення, які вводяться:

а) питальними займенниками: **qui, quae, quod** який, -а, -е; **quis, quid** хто, що та ін. у будь-якому відмінку: *Nescio, quem ames*. Я не знаю, кого ти любиш.

б) питальними прислівниками: **cur** чому **quo** куди, **ubi** де, **unde** звідки, **quando** коли та ін.: *Magister narrabat, quomodo Troia capta esset*. Учитель розповідав, як була захоплена Троя.

в) питальними частками: **ne** чи, **none** чи не та ін.: *Dic mihi, habesne librum*. Скажи мені, чи ти маєш книжку.

Термін «непряме питання» зумовлений тим, що цей тип підрядного речення фактично є звичайним (прямим) питанням, поставленим у залежність від іншого речення. Пор. укр.: *Кого ти любиш (любив, будеш любити)? Я не знаю, кого ти любиш (любив, будеш любити)*. В українській мові ні співвідношення часів, які виражають дії головного та підрядного речень, ні час присудка головного речення не впливають на час присудка підрядного речення: *Я не знав, кого ти любиш (любив, будеш любити)*.

У латинській мові при вживанні **головних часів** у головному реченні у підрядних з'ясувальних реченнях типу «непряме питання» вживаються: **praesens coniunctivi** при одночасній дії підрядного і головного речень; **perfectum coniunctivi**, якщо дія підрядного речення відбувається раніше, ніж дія головного речення та форма на **-urus sim (coniugatio periphrastica activi в praesens coniunctivi)**, якщо дія підрядного речення відбувається пізніше, ніж дія головного речення.

Якщо у головному реченні використаний будь-який з **історичних часів**, то у підрядному реченні вживаються такі

граматичні форми дієслів: **imperfectum coniunctivi** при одночасній дії підрядного і головного речень, **plusquamperfectum coniunctivi** – при ранішій дії підрядного речення та форма на **–urus essem (conjugatio periphrastica activi в imperfectum coniunctivi)** при пізнішій дії підрядного речення по відношенню до головного: *Quaeris, quid faciam, fecerim, facturus sim. Tu putas, що я роблю, робив, буду робити. Quaesivisti, quid facerem, fecissem, facturus essem. Tu запитав, що я роблю, робив, буду робити.*

2. Підрядні речення зі сполучниками *ut* щоб, що та *ne* щоб не.

За допомогою сполучників *ut* щоб, що та *ne* щоб не вводяться підрядні речення мети (**ut finale**), деякі типи з'ясувальних підрядних речень (**ut obiectivum**) та підрядні речення наслідкові (**ut consecutivum**).

В усіх цих підрядних реченнях присудок стоїть в **praesens coniunctivi**, якщо у головному реченні вжитий будь-який з **головних часів**, та **imperfectum coniunctivi**, якщо уголовному реченні стоїть якийсь із **історичних часів**: **Cura, ut valeas**. Піклуйся, щоб бути здоровим. **Curavi, ut valeres**. Я попідкувався, щоб ти був здоровий.

3. Підрядні речення зі сполучником *cum* коли, тому що, хоча (незважаючи на те що).

За допомогою сполучника **cum** вводяться різні типи часових підрядних речень (**cum temporale, cum historicum** та ін.), підрядні речення причини (**cum causale**) та підрядні допустові речення (**cum concessivum**).

а) Підрядні речення часу

Підрядні речення часу найчастіше вводяться сполучником **cum** коли. У підрядних реченнях з цим сполучником присудок стоїть в індикативі, якщо між подіями, що описуються у головному та підрядному реченнях є звичайне часове співвідношення, тобто нема внутрішнього зв'язку (**cum temporale**) або якщо підрядне речення часу виражає повторюваність дії (**cum iterativum**): *Cum Romam veni,*

epistulam tibi scribo. Коли (кожен раз, коли) я прибуваю до Риму, я пишу тобі листа. Якщо між діями головного та підрядного речень йдеться про минулі події, між якими є певний зв'язок, то у підрядних реченнях вживається кон'юнктив (**cum historicum**), при цьому **imperfectum coniunctivi** вказує, що дія підрядного речення є одночасною з дією головного речення, а **plusquamperfectum coniunctivi** вказує, що дія підрядного речення передує дії головного речення: *Graeci, cum Troiam expugnāvissent, omnes fere incōlas necavērunt*. Греки, коли (після того як) завоювали Трою, повбивали майже всіх жителів.

Підрядні речення часу можуть вводитися і іншими сполучниками: **postquam** після того як, **ubi, simul** як тільки, **dum** поки. У таких реченнях присудок переважно стоїть в індикативі.

б) Підрядні речення причини

Підрядні речення причини вводяться сполучниками **cum, quod, quia, quoniam** тому що. У реченнях зі сполучником **cum (causale)** вживається кон'юнктив за такими правилами: Якщо у головному реченні присудок стоїть в одному з головних часів (**praesens, futūrum**), то **praesens coniunctivi** підрядного речення вказує на одночасність дій підрядного і головного речень, а **perfectum coniunctivi** показує, що дія підрядного речення передує дії головного речення: *Aedui, cum se ab hostibus defendere non possint, legatos ad Caesārem mittunt*. Едуї, тому що не можуть захистити себе від ворогів, посилають послів до Цезаря. Якщо у головному реченні присудок стоїть в якомусь із історичних часів (**imperfectum, perfectum**), то на одночасність дій підрядного і головного речень вказує **imperfectum coniunctivi**, а **plusquamperfectum coniunctivi** показує, що дія підрядного речення передує дії головного: *Aedui, cum se ab hostibus defendere non potuērunt, legatos ad Caesārem miserunt*. Едуї, тому що не змогли захистити себе від ворогів, послали послів до Цезаря.

Вправи

Вправа 1. Провідмініайте в усіх часах кон'юнктива дієслово: orno, āvi, ātum, āre – прикрашати

Вправа 2. Утворить 3-ю особу однини та множини усіх часів кон'юнктива (активний і пасивний стани) дієслів: veto, ui, ītum, āre; video, vidī, visum, ēre; mitto, misi, missum, ēre; audio, īvi, ītum, īre.

Вправа 3. Зробіть граматичний аналіз та переклад речень:

а) 1. Ama patriam nostram! Ames patriam nostram! 2. Bene semper laboremus. 3. Bene legamus et scribamus. 4. Amēmus patriam nostrum et pareāmus legībus eius! 5. Qui dedit beneficium, taceat; narret, qui accēpit! 6. Omnia vincit amor et nos cedamus amori. 7. Quod sentīmus, loquāmur, quod loquīmur, sentiāmus! 8. Vivat, floreat, crescat res publica nostra! 9. Audiatur et altera pars. 10. Sit mens sana in corpore sano.

б) 1. Amīcus quaesīvit, quae carmīna illīus poētae legissem. 2. Dic mihi, quis amīcus tuus sit, et tibi dicam, quis sis. 3. Lacedaemōnii non interrōgant, quot essent hostes, sed ubi essent. 4. Nescīre, quid ante nos egērint homīnes, est in tenēbris vivere. 5. Unum habēmus os, duas autem aures, ut minus dicāmus, plus audiāmus. 6. Omnes cives optant, ut pax sit. 7. Multi nesciunt, quam vim scientia habeat. 8. Testis officium est dicere, quae sciat aut audivērit. 9. Hannibal venēnum sumpsit, ne vivus in potestātem Romanōrum venīret. 10. Cicēro, cum Athēnis esset, oratōres clarissimos et philosophos audiēbat frequenter. 11. Theseus, cum in Cretam venisset, cum comitibus suis in labyrinthum pervēnit. 12. Tantālus, rex Phrigiae, cum esset opulentissimus, ipsos deos ad convivia vocāvīt. 13. Cum Alexander Magnus pirātam comprehensum interrogavisset, quo iure maria vastāret, ille: «Eodem iure, – inquit, – quo tu orbem terrārum. Ego, quia parvo navigio id facio, pirāta vocor; tu, quia id magno exercītu facis, imperātor». 14. Diogēnes aliquando accensam lucernam manu tenens in foro ambulābat, cum dies esset. A civībus interrogātus, cur lucernam accendisset: «Homīnem, – inquit, – quaero». 15. Epictētus, interrogātus, quis esset dives, respondit: «Cui id satis est, quod habet». 16. Thales, cum ex eo

quaererētur, quid maxīme commūne esset hominībus: «Spes, – inquit, – hanc enim etiam illi habent, qui aliud nihil habent».

Прочитайте та перекладіть:

Pater noster

Pater noster, qui es in caelis, sanctificētur Nomen Tuum. Adveniat regnum Tuum. Fiat voluntas Tua, sicut in caelo et in terra. Panem nostrum cotidiānum da nobis hodie, et dimitte nobis debīta nostra sicut et nos dimittīmus debitorībus nostris. Et ne nos indūcas in tentatiōnem, sed libēra nos a malo. Amen.

De Troia capta

Graeci, laborībus belli Troiāni fatigāti, de victoria desperavērunt et in patriam redūci cupivērunt, sed ab Ulīxe retenti sunt. Ulīxes: «Equum ligneum», – inquit, exstruāmus. In ventrem fortissīmi viri armāti se abdant, cetēri autem naves conscendant reditumque in patriam simulantes ad insūlam Tenēdum navīgent». Consilium Ulīxis ab omnībus probātum est.

Тексти для домашнього читання

Lupus in fabula

Aesōpus, Graecōrum poēta, in fabūlis suis de lupo narrat. Fabūlae lupum ut bestiam saevam et feram pingunt. Lupus aliquando ad rivum agnum videt. Rivi aqua a lupo ad agnum fluit, sed lupo avidus agno clamat: «Cur mihi aquam turbas?» Et agnum misērum devōrat. Sic Phaedrus narrat.

De amicitia lupi fabula

Asīnus aegrotus erat. Filium parvum habebat. Filius in stabulo aegrotum curabat. Ad aegrotum asīnum properabant lupi et

stabulo appropinquabant. Tum unus e lupis ostium stabuli pulsabat et clamabat: «Apĕri, mi aselle! Amici tui appropinquabant». Filius lupis respondebat: «Amicōrum verba blanda audio, sed lupos imprōbos video».

Summarium historiae Romānae

Annos numerābant Romāni ab anno Urbis condītae (ab U.c.), qui fuit ante aeram nostram septingentesīmus quiquagesīmus tertius. Initio reges per annos circīter ducentos quinquaginta civitātem ad arbitrium suum rexērunt. Anno quingentesīmo nono sive ab Urbe condīta ducentesimo quadagesīmo quarto, postquam expulsus est ex regno Tarquinius Superbus, creāti sunt duo consūles. Hunc statum quinque fere saecūla observavērunt Romāni. Iam anno ducentesimo sexagesīmo sexto tota fere Italia in potestāte Romanōrum fuit.

Deinde Romani cum Carthaginiensis tribus bellis Punīcis dimicaverunt atque urbem Carthaginem deleverunt. Tum Hispaniam, Macedoniam, Graeciam, alias regiones subegerunt. Anno tricesīmo imperium occupāvit Augustus, qui primus imperātor popūli Romāni fuit. Imperatorībus paruit imperium Romānum usque ad annum quadringentesīmum septuagesīmum sextum aerae nostrae sive millesīmum ducentesīmum tricesīmum ab Urbe condīta.

Alexandri ad Aristotelem epistula

Alexander Aristotēli salutem dicit.

Vlcīmus hostes et superāvīmus arēnas! Sed ex ordīne omnia describam. Postquam exercītum in Asiam transportāvi, Persas ad Granīcum flumen proelio atrōci vici totamque Asiam servitūte barbarōrum liberāvi. Scire debes plurīmas urbes ipsas mihi se tradidisse, paucas portas clausisse; eas autem me vi et armis cepisse. Regem ipsum Darēum ad Issum pugnā atrocissīmā vici magnamque praedam feci. Una Tyrus, quae in insūla posīta est, portas clausērat. Eam urbem terrā marīque oppugnāvi et septīmo mense cepi. Paulo post exercītum in Aegyptum duxi eamque Persārum provinciam facile expugnāvi et incōlis libertātem reddīdi. In ora Aegypti urbem condēre constitui, quae Alexandrīa vocabitur. Ex Aegypto iter

difficillimum per arēnas ad Hammōnis oraculum feci. In eo itinēre gravissimos labōres toleravimus; laudabilis autem erat militum ducumque patientia et constantia. Misi tibi, memor tui, lapīdes raros, plantārum et animalium genēra varia.

Vive valēque, magister carissīme!

De Cornelia, Gracchorum matre

Iulia matrem rogat, ut sibi de Cornelia narret. «Cornelia, – Aemilia narrat, – Publii Cornelii Scipionis Africani filia, Tiberii Sempronii Gracchi uxor fuit. Cornelia femina docta, erudita, prudens erat. Liberos suos amabat et eruditioni eorum consulebat. Aliquando matrona quaedam Corneliam visitavit eique pulcherrima ornamenta sua ostendebant. Cornelia mulierum illam, quae aurum et vestimenta pretiosa tanti habebat, sermone traxit, ut ei «sua ornamenta» ostenderet. Cum filii Corneliae e schola domum venerunt, eos feminae illi ostendit et: «haec, – inquit, – ornamenta sunt mea!» Credo te scire Corneliam illam matrem Gracchorum, Tiberii et Gai, fuisse».

Quid honestum sit, deliberemus

Si vir bonus et honestus Alexandria Rhodum magnam frumenti copiam advexerit in inopia et fame et summa annonae caritate, si vir idem sciat mercatores multos frumentum proximis diebus Rhodum advecturos esse, debeat id Rhodiis dicere, an silentio suum frumentum quam plurimo vendere? Philosophus quidam respondit: si vir honestus sit et id facere turpe iudicet, frumentum suum non vendat, prius quam alii mercatores venerint.

De Hannibale

Celebris erat Carhago, celebria templa et aedificia urbis, celebre erat nomen Hannibalis, egregii et fortis Carthaginensium ducis. Hannibal erat dux impavidus atque crudelis. Ut dux celer et fortis erat, ita milites habebat celeres et fortes et impavidos.

Cato de pericūlo Romae

Virōrum fortium et prudentium praecepta saepe utilia sunt. Cato senatōres admonet: «Bella cum Carthaginiensibus facilia non sunt. Roma pericūlo gravi premitur, brevi tempore Carthaginiensium naves celeres Italiae appropinquabunt, Roma ab hostibus ferocibus delebitur et vastabitur. Sed Romāni viri fortes sunt. Itaque incredibili studio patriam defendite, Carthaginem delēte! Tum Romam omni pericūlo liberabitis et nomen vestrum ingenti gloria ornabitur.»

De Nasica et Ennio

Scipio Nasīca, cum ad poētam Ennium venisset ei que ab ostio quaerenti Ennium ancilla dixisset domi non esse, sensit illam domini iussu hoc dixisset illum intus esse. Paucis post diebus, cum ad Nasīcam venisset Ennius et eum a ianua quaereret, exclamavit Nasīca se domi non esse. Tum Ennius: «Quid? Ego non audio, – inquit, – vocem tuam?» Huic Nasīca: «Homo es impudens: ego, cum te quaerem, ancillae tuae credidit e domi non esse; tu mihi non credis ipsi?»

Titus Livius Patavinus

Ab Urbe condita

I 13, 1-5

Sabīnae mulieres victo pavore ausae sunt inferre se inter tela volantia atque hinc patres hinc viros orabant, ne se, soceri et generi, sanguine nefando respergerent: «Si affinitatis inter vos piget, in nos vertite iras: nos causa belli viris ac parentibus sumus; melius peribimus, quam sine alteris vestrum viduae aut orbae vivemus!»

Preces mulierum movent cum multitudinem tum duces. Silentium et repentina fit quies; duces prodeunt et foedus facere constituunt; nec pacem modo, sed etiam civitatem unam ex duabus faciunt. Regnum consociant; imperium omne conferunt Romam. Ut autem Sabinis aliquid daretur, Romani a Curibus Quirites appellati sunt.

G. I. Caesaris
Commentarii de bello Gallico
Liber I

1. Gallia est omnis divīsa in partes tres, quarum unam incōlunt Belgae, aliam Aquitāni, tertiam qui ipsōrum linguā Celtae, nostrā Galli appellantur. 2. Hi omnes lingua, institūtis, legibus inter se diffērunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrōna et Sequāna dividit. 3. Horum omnium fortissīmi sunt Belgae, propterea quod a cultu atque humanitāte provinciae longissime absunt, minimēque ad eos mercatōres saepe commeant atque ea, quae ad effeminandos anīmos pertinent important, proximīque sunt Germānis, qui trans Rhenum incōlunt, quibuscum continenter bellum gerunt. 4. Qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtūte praecēdunt, quod fere cotidiānis proeliis cum Germanis contendunt, cum aut suis finibus eos prohibent aut ipsi in eōrum finibus bellum gerunt. 5. Eōrum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumīne Rhodāno, continētur Garumna flumīne, Oceāno, finibus Belgarum, attingit etiam ab Sequānis et Helvetiis flumen Rhenum, vergit ad septentriones. 6. Belgae ab extrēmīs Galliae finibus oriuntur, pertīnent ad inferiōrem partem flumīnis Rheni, spectant in septentrionem et orientem solem. 7. Aquitānia a Garumna flumīne ad Pyrenaeos montes et eam partem Oceāni quae est ad Hispaniam pertinet; spectat inter occāsum solis et septentriones.

Тренувальні тести

Тест № 1

1. Скільки основних форм має латинське дієслово?
 - a) 5
 - b) 3
 - c) 4
 - d) 2
 - e) 1
2. Скільки дієвідмін є в латинській мові?
 - a) 5
 - b) 3
 - c) 4
 - d) 2
 - e) 1
3. Визначте за формою інфінітива, яке із дієслів належить до 4 дієвідміни.
 - a) debēre
 - b) dormīre
 - c) dicēre
 - d) clamāre
 - e) ornāre
4. Визначте за формою інфінітива, яке з дієслів належить до 1 дієвідміни.
 - a) pugnāre
 - b) vivēre
 - c) finīre
 - d) vidēre
 - e) esse
5. Визначте за формою 3 ос.мн. praesens ind.act., яке із дієслів належить до дієвідміни 3.
 - a) parant

- b) serviunt
- c) movent
- d) legunt
- e) ornant

6. Визначте за формою 3 ос.одн. praesens ind.act., яке із дієслів належить до 2 дієвідміни.

- a) frangunt
- b) habent
- c) mutant
- d) audīunt
- e) docent

7. За допомогою якого суфікса утворюється imperfectum ind.act. дієслів 1 та 2 дієвідмін?

- a) ēbā
- b) e
- c) bā
- d) a
- e) i

8. За допомогою якого суфікса утворюється imperfectum ind.act. дієслів 3 та 4 дієвідмін?

- a) ēbā
- b) ē
- c) bā
- d) a
- e) i

9. Визначте за формою 3 ос.мн., яке із дієслів вжите у futurum I ind.act.

- a) monstrant
- b) dormiēbant

- c) agunt
- d) ornābuntur

10. Що треба додати до основи інфекта дієслова *vidēre*, щоб отримати форму 3 ос.мн. *futūrum I ind.act.*?

- a) bunt
- b) nt
- c) bant
- d) unt
- e) runt

11. Яке з наведених дієслів 1 дієвідміни вжито у формі 3 ос. одн. *imperfectum ind.act.*?

- a) laborābat
- b) pugnābit
- c) ornat
- d) monstrāvit
- e) erat

12. Яке з цих закінчень притаманне 1ос. мн.?

- a) nt
- b) o
- c) mus
- d) tis
- e) s

13. Які з цих закінчень не притаманні активному стану системи інфекта?

- a) m
- b) mus
- c) or
- d) nt
- e) mīnī

14. Визначте за формою 1 особи однини *praesens ind.pass.*, яке з дієслів належить до II дієвідміни.

- a) amor
- b) vincor
- c) videor
- d) teneor

15. Визначте за формою 1 особи однини, яке з дієслів має форму futūrumI ind.pass.

- a) vocābor
- b) vocor
- c) vocābar
- d) servior
- e) serviar

16. Яке закінчення мають дієслова у 1 ос. мн. пас. ст.?

- a) –s;
- b) –mus;
- c) –mur;
- d) –ris

17. Які дієслова вжито у теперішньому часі?

1. amabo	4. dicit	7. docet
2. scribes	5. ducemus	8. credetis
3. scimus	6. audiunt	9. sentit

18. Визначте форму дієслів:

- 1. dividunt
- 2. finit
- 3. finiuntur
- 4. habet

a) 3 sing., b) 3 pl., c) Pr. ind. act, d) Pr. ind. pass.

19. Допишіть дієслівні форми (Praesens):

- 1. serv...nt
- 2. fin...t

3. mut...nt

4. leg...ris

20. Визначте форму дієслів:

1. dividis

2. finitis

3. finiris

4. habemini

a) 2 sing., b) 2 pl., c) Pr. ind. act, d) Pr. ind. pass.

21. Допишіть дієслівні форми (Imperfectum):

1. orna...t

2. habe...tis

3. dic...nt

4. senti...ntur

5. doce...mus

22. За допомогою яких суфіксів утворюється перший майбутній час?

1.-b- 4.-o 7.-t

2.-ba- 5.-s 8.-i

3.-eba- 6.-a 9.-e

23. Які дієслова вжито у теперішньому часі?

1. amabo 4. dicit 7. docet

2. scribes 5. ducemus 8. credetis

3. scimus 6. audiunt 9. sentit

24. Поставте дієслово у правильній формі:

1) Stellae viam nautis (monstrare)

2) Finis ... opus. (coronare)

25. Допишіть дієслівні форми (servire, finire, munire, cingĕre, adhibĕre):

a) serv...nt

b) fin...t

c) mun...nt

- d) cing...t
- e) adhib...tur

26. Визначте форму дієслів:

- 1. dividunt
- 2. finit
- 3. finiuntur
- 4. habet

a) 3 sing., b) 3 pl., c) Pr. ind. act, d) Pr. ind. pass.

27. Назви граматичних категорій:

- 1. стан A) activum
- 2. спосіб B) tempus
- 3. час C) pluralis
- 4. число D) genus
- 5. modus F) numerus

28. Визначте особові форми дієслів:

- 1. laboro A. 1 sing.
- 2. debes B. 3 sing.
- 3. clamat C. 2 pl.
- 4. habemus D. 1 pl.
 E. 2 sing.

29. Визначте дієвідміну дієслів:

- 1. punīre A. IV
- 2. monstrāre B. II
- 3. debēre C. I
- 4. credēre D. III
- 5. ornāre
- 6. dormīre

30. Додайте до основи дієслова особове закінчення (при необхідності з допомогою єднальних голосних):

1. orna... (він прикрашає)
2. senti... (вони відчують)
3. erra... (ви помиляєтесь)
4. debe... (ти повинен)

Тест №2

1. До I відміни належать іменники:
 - a) popŭlus, i, m, arbĭter, tri, m;
 - b) decretum, i, n, furtum, i, n;
 - c) culpa, ae, f, iustitia, ae, f.
2. Відміна іменника визначається за закінченням:
 - a) nom. sg.;
 - b) gen. sg.;
 - c) nom. plur.
3. Яке з наведених закінчень властиве іменникам I відміни?
 - a) ārum; b) ōrum; c) ērum.
4. До I відміни належать іменники:
 - a) magistrātus, us, m; motus, us, m;
 - b) arma, ōrum, n; causa, ae, f;
 - c) scriba, ae, m, centuria, ae, f.
5. До I відміни належать переважно іменники:
 - a) чоловічого роду;
 - b) жіночого роду;
 - c) середнього роду.
6. До II відміни належать іменники:
 - a) magistrātus, us, m; motus, us, m;
 - b) arma, ōrum, n; decretum, i n;
 - c) scriba, ae, m, centuria, ae, f.
7. Визначте прикметники I-II відміни:
 - a) bonus, a, um; liber, ěra, ěrum;
 - b) celer, celĕris, celĕre; pulcher, chra, chrum;
 - c) legalis, e; par, paris.
8. Визначте форму асс. plur.:
 - a) culpat; b) decreta; c) causa.
9. Яке з наведених закінчень властиве іменникам II відміни?

a) as; b) os; c) es.

10. До III відміни належать іменники:

a) reus, rei, m; motus, us, m;

b) popūlus, i, m; decrētum, i, n;

c) venditio, ōnis, f; munus, ěris, n.

11. Визначте прикметники I-II відміни:

a) privātus, a, um; par, paris;

b) acer, acris, acre; liber, ěra, ěrum;

c) aequus, a, um; miser, sĕra, sĕrum.

12. Визначте форму nom. plur.:

a) causam;

b) matrimonia;

c) роена.

13. Яке з наведених закінчень властиве іменникам II відміни?

a) um; b) am; c) em.

14. Іменник *iudex, iudĭcis, m* – суддя відмінюється за:

a) приголосною групою;

b) голосною групою;

c) мішаною групою.

15. Правильний переклад словосполучення *грошовий борг* латинською мовою:

a) debitum pecuniarium;

b) debitus pecuniarius;

c) debitum pecuniarius.

16. Nom. plur. іменника *lex, legis, f* – закон:

a) leges; b) legi ; c) legia.

17. Іменники II відміни у родовому відмінку однини мають закінчення:

1. –ae

2. –is

3. –es

4. –us

5. –i

6. –um

18. Визначте відмінкові форми іменників I відміни:

1. silvas	A. Acc. sing.
2. vitam	B. Acc. pl.
3. insularum	C. N. sing.
4. terrā	D. G. sing.
	E. G. pl.
	F. Abl. Sing.

19. Визначте відміну іменників:

1. populus, i m	A. II
2. amor, oris m	B. III
3. initium, i n	C. IV
4. secale, is n	E. I
5. res, ei f	F. V
6. tabula, ae f	
7. tempus, oris n	
8. fructus, us m	
9. civis, is m	
10. amicus, i m	

20. Узгодьте прикметник *bonus, a um* – добрий, а, е з іменниками:

1. amicus...
2. concordia...
3. nauta...
4. spes...

21. Напишіть відмінкові форми:

flos albus – біла квітка

- a) G. S.
- b) N. Pl.

22. Напишіть відмінкові форми:

omo sapiens – розумна людина

- a) G. S.
- b) N. PL.

23. Вищий ступінь порівняння прикметників утворюється за допомогою суфіксів:

1. -issim-

2. -ior-
3. -rim-
4. -eus-
5. -ius-
6. -is-

24. Утворіть найвищий ступінь порівняння прикметників:

1. magnus, a, um - ...
2. simplex, icis - ...
3. humilis, e - ...
4. ruber, bra, brum - ...

25. Визначте, які з поданих прикметників вжиті у вищому ступені?

1. gracilior
2. peius
3. nigerrimus
4. potentissimus
5. melius
6. maxima

26. Вкажіть звичайний ступінь порівняння поданих прикметників:

1. melior	A. bonus, a, um
2. pauperrima	B. malus, a, um
3. peius	C. parvus, a, um
4. minus	D. pauper, eris
5. pessimum	
6. melius	
7. pauperior	

27. Яке з поданих слів є прикметником у найвищому ступені?

- a) dives;
- b) miserius;
- c) atrocissimus;
- d) populus.

28. У якому з варіантів правильно утворено найвищий ступінь порівняння (*gradus superlativus*) прикметника *niger, nigra, nigrum* чорний:

1. *nigerrimus, -a, -um*
2. *nigrior, nigrius*
3. *nigrissimus, -a, -um*
4. *nigerrissimus, -a, -um*.

29. Іменник *fides, ei* належить до:

- a) I відміни;
- b) V відміни;
- c) III відміни;
- d) II відміни.

30. Який прикметник вжитий у *найвищому* ступені?

- a) *divitissimus*;
- b) *miser*;
- c) *acerius*;
- d) *liber*.

31. Яке із поданих слів є прислівником у вищому ступені:

- a) *brevior*;
- b) *brevius*;
- c) *brevissime*;
- d) *breve*.

32. Іменник *spes, ei* належить до:

- a) I відміни;
- b) V відміни;
- c) III відміни;
- d) IV відміни.

33. Яке із поданих слів є прислівником у вищому ступені:

- a) *altior*;
- b) *altissime*;
- c) *altius*;
- d) *altus*.

34. Іменник *exercitus, us* належить до:

- a) I відміни;
- b) IV відміни;

с) III відміни;

d) II відміни.

35. Від поданих дієслів утворіть дієприкметники теперішнього часу активного стану:

1. ornare - ...
2. portare - ...
3. florēre - ...
4. audire - ...

Тест № 3

1. Минулий час доконаного виду дійсного способу активного стану утворюється від:
 - a) основи інфекта
 - b) основи супіна
 - c) основи перфекта
2. Другий майбутній дійсного способу активного стану утворюється за допомогою суфіксів:
 - a) –er-
 - b) –eba-
 - c) –era-
 - d) –b-
 - e) –ba-
 - f) –eri-
 - g) –eru-
 - h) –ero-
3. Визначте дієслова, вжиті у давноминулому часі:
 - a) porto
 - b) fecit
 - c) ornaveram
 - d) fuerit
 - e) facio
 - f) docuerat
 - g) erramus
 - h) fueras
4. Утворіть дієслівні форми, відповідно до перекладу:

porto, avi, atum, are – носити

- a) я приніс - ...
- b) ти будеш принесена - ...

5. Утворіть дієслівні форми, відповідно до перекладу:

lego, legi, lectum, ěre – читати

- a) ти прочитав -...
- b) вона була прочитана -...

6. Визначте дієслівні форми:

- 1. potueram A. Perf. ind. act.
- 2. erraverunt B. Plusquam. ind. act.
- 3. fuisti C. Fut II ind. pass.
- 4. ornatus sum D. Perf. ind. pass.
- 5. fueram
- 6. audita erit
- 7. fecit
- 8. actus est

7. Третя словникова форма дієслова – це:

- a) supinum;
- b) 1 особа sg. praesens ind. act.;
- c) infinitivus praesentis activi.

8. До системи perfectum належать:

- a) perfectum, imperfectum, plusquamperfectum;
- b) perfectum, praesens, futurum I;
- c) perfectum, futurum II, plusquamperfectum.

9. Futurum II activi утворюється від основи:

- a) infectum;
- b) perfectum;
- c) supinum.

10. Четверта словникова форма дієслова – це:

- a) supinum;
- b) infinitivus praesentis activi;
- c) 1 ос. одн. perfectum ind. act.

11. До системи perfectum належать:

- a) futurum II, perfectum, plusquamperfectum;
- b) futurum I, futurum II, perfectum;

c) praesens, imperfectum, futurum I.

12. Participium perfecti passivi утворюється від основи:

a) infectum;

b) perfectum;

c) supinum.

13. Перша словникова форма дієслова:

a) 1 ос. одн. perfectum ind. act.;

b) supinum;

c) 1 ос. одн. praesens ind. act.

14. Futurum I утворюється від основи:

a) infectum;

b) perfectum;

c) supinum.

15. Якої з інфінітивних форм не існує:

a) perfecti activi;

b) imperfecti activi;

c) futuri passivi.

16. Число *MMDXLVIII* арабськими цифрами записується:

a) 2548;

b) 3263;

c) 2148.

17. Число 2957 римськими цифрами записується:

a) MCMDVII;

b) MMDCCLVII;

c) MMCMLVII.

18. Утворіть infinitivus perfecti passivi від *munio*, *īvi*, *ītum*, *ire*:

a) munivisse;

b) munitum iri;

c) munitus, a, um esse.

19. Число *MCLXIV* римськими цифрами записується:

a) 1964;

b) 1175;

c) 1164.

20. Число 1865 арабськими цифрами записується:

- a) MCMLXV;
- b) MDCCCLXV;
- c) MDCCCDXV.

21. Утворіть *infinitivus praesentis passivi* від *teneo, tenui, tentum, ere*:

- a) tenēre;
- b) tenēri;
- c) tenuisse.

22. Вислів *Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes* (Vergilius, „Aeneis”) стосується:

- a) Щита Ахілла;
- b) Яблука розбрату;
- c) Ахіллесової п'яти;
- d) Троянського коня.

23. Яке з поданих слів є дієсловом у формі *Perfectum indicativi activi*:

- a) diximus;
- b) vinco;
- c) creditur;
- d) vocabat.

24. Дієслово *defendi* стоїть у формі:

- a) perf. ind. act.;
- b) praes. ind. pass.;
- c) fut. II ind. act.;
- d) infinitivus praes. act.

25. *Participium futuri passivi* для дієслів I-II дієвідмін утворюється за такою схемою:

- a) основа infecti + ndus, nda, ndum;
- b) основа perfecti + i;
- c) основа perfecti + isse;
- d) основа supini + us, -a -um.

26. Особові закінчення активного стану системи *perfecta* є такі:

- a) -or, -ris, -tur;
- b) -o, -s, -t ;
- c) -imus, - istis, -ērunt;

d) -us, -a, -um.

27. Яке дієслово вжите у формі *Plusquamperfectum ind. activi*:

- a) dicēris;
- b) vicītis;
- c) credidēram;
- d) ornāvit.

28. Дієслово *potuērunt* стоїть у формі:

- a) perf., ind., act.;
- b) fut. II ind. act.;
- c) plusquamperf., ind., activi;
- d) praes., ind., pass.

29. Яке слово вжите у формі *infinitivus perfecti activi*:

- a) accusare;
- b) fecisse;
- c) factum iri;
- d) vidi.

30. Яке з поданих слів є дієсловом у формі *Perfectum indicativi activi*:

- a) tetigistis;
- b) vincīs;
- c) credītur;
- d) ornabāmini.

31. Дієслово *nescavērunt* стоїть у формі:

- a) perfectum indicativi activi;
- b) praesens indicativi passivi;
- c) futurum II indicativi activi;
- d) perfectum indicativi passivi.

32. *Infinitivus praesentis activi* утворюється за такою схемою:

- a) основа infecta +re;
- b) основа perfecta + i;
- c) основа perfecta + isse
- d) основа infecta +ri.

33. Визначте відповідник звороту *Sperābat Ramam victum iri* у теперішньому часі.

- a) Sperat Romam victum iri;
- b) Sperābat Romam vincēre;
- c) Sperābat Romam vinci.

34. *Ablativus absolutus* не може позначати:

- a) час;
- b) суб'єкт;
- c) умову.

35. У звороті *ablativus absolutus* дієприкметник презенса вказує на:

- a) теперішню дію;
- b) недоконану дію;
- c) дію, одночасну з дією головного речення.

36. Зворот *bello confecto* перекладається:

- a) коли скінчилась війна;
- b) коли закінчують війну;
- c) коли закінчується війна.

37. Визначте відповідник звороту *Vidētur Cicēro superavisse* у майбутньому часі.

- a) Videbītur Cicēro superavisse;
- b) Vidētur Cicēro superatūrum esse;
- c) Vidētur Cicēro superatūrus esse.

38. У звороті *ablativus absolutus* дієприкметник перфекта вказує на:

- a) дію, попередню відносно дії головного речення;
- b) доконану дію;
- c) минулу дію.

39. Зворот *amicā adiuvantē* перекладається:

- a) коли подруга допомогла;
- b) з допомогою подруги;
- c) коли подрузі допомогли.

40. У якому з варіантів правильно перекладено синтаксичний зворот незалежного аблатива (*ablativus absolūtus*) у поданому реченні:

Regībus expulsis consūles Romae creāti sunt, /де: rex, regis (m) цар, expello, expūli, expulsum, expellēre виганяти, Consul,

consūlis (m) консул, Roma, -ae (f) Рим (місто), creo, creāvi, creātum, creāre обирати/.

1. Виганяючи царів, римляни обрали двох консулів;
 2. Після того, як було вигнано царів, у Римі було обрано консулів;
 3. Виганяючи царів, у Римі обрали двох консулів;
 4. Після того, як було вигнано царів, у Римі обирають консулів.
41. Вислів історика Тіта Лівія *Ab Urbe conditā* стосується року:
- a) 509 до н.е.;
 - b) 753 до н.е.;
 - c) 30 до н.е.;
 - d) Загалом доісторичних часів.
42. Вислів *Scio me nihil scire* належить (у перекладі з давньогрецької мови):
- a) Сократу (470/469 – 399 до н.е.);
 - b) Платону (428/427 – 348/347 до н.е.);
 - c) Аристотелю (384 – 322 до н.е.);
 - d) Плутарху (бл. 45 – бл. 127 н.е.).

ЛАТИНСЬКО-УКРАЇНСЬКИЙ СЛОВНИК

А

a, ab, abs *praep.* (Abl.) від

abdo, didi, ditum, ěre ховати, прикривати

abeo, ii, rtum, ire відходити, минати, приходити, виходити

absolvo, solvi, solutum, ěre відв'язувати; виправдовувати

absum, afui, abesse бути відсутнім, бути віддаленим

abstineo, ui, tentum, ěre стримувати, щадити; утримуватись

accedo, cessi, cessum, ěre наближатися, досягати; звертатися до когось; бути схожим на когось; проникати

accendo, ndi, nsum, ěre запалювати

accipio, cepi, ceptum, ěre приймати, сприймати; перетерпіти

accuro, curri, cursum, ěre бігти, поспішати; спадати на думку

accuso, avi, atum, are звинувачувати; робити закиди

acer, acris, acre гострий, запеклий; уважний, живий

acerbus, a, um гіркий, терпкий, жорсткий; дрібязковий; незрілий

acies, ei f вістря, бойова лава

acus, us f голка, шпилька

acutus, a, um гострий, загострений, небезпечний

ad *praep.* (Acc.) до, при, біля, коло, на, для; перед, у

addo, didi, ditum, ěre додавати

adduco, duxi, ductum, ěre натягати; привести до чогось

adeo, ii, itum, ire прибувати, підходити, наближатися

adhibeo, hibui, hibitum, ěre вживати, дотримуватися; застосовувати; відноситися

adiungo, iunxi, iunctum, ěre приєднуватися; викладати, заручатися; запрягати; підв'язувати

adiuvo, iuvi, iutum, are допомагати, заохочувати, сприяти

administro, avi, atum, are керувати, управляти

admirabilis, e дивовижний

admoneo, monui, monitum, ěre нагадувати, застерігати, спонукати, побуджувати

adoro, avi, atum, are вклонятися, шанувати; звертатися, просити, молити, благати

adspicio, spexi, spectum, ěre дивитися, споглядати; бачити

adsum, affui, —, adesse бути присутнім, допомагати, стояти біля когось, брати участь

adulescens, ntis m юнак

adulescentia, ae f молодість, юність

adveho, vexi, vectum, ěre приводити, *passivum* приїжджати

advenio, veni, ventum, ire приходити, прибувати

adventus, us m прихід, прибуття; наближення

adversus, a, um протилежний, несприятливий
adversus praep. (Acc.) проти
advocatus, i m юридичний консультант, адвокат
advoco, avi, atum, are запрошувати, закликати, скликати
advolo, volui, velle прилітати
aedifico, avi, atum, are будувати, споруджувати
aedificium, i n будинок, будівля
aegrotus, a, um хворий
Aegyptus (-os), i f Єгипет
Aeneas, ae m Еней (син Анхіза і Венери)
aër, aëris m повітря, атмосфера
aera, ae f ера
aequo, avi, atum, are рівняти, порівнювати; вирівнювати
Aesculapius, i m Ескулапій (син Аполлона, бог лікування)
aestas, atis f спека, жара, літо
aetas, atis f життя; вік; рід, покоління
aeternus, a, um вічний, безсмертний
ager, agri m поле, рівнина; ділянка
agito, avi, atum, are рухати, направляти; обговорювати; бути десь, святкувати
agnosco, novi, mtum, ěre допускати, погоджуватися; пізнавати, визнавати
agnus, i m ягня
ago, egi, actum, ěre робити, діяти, давати, передавати, вдавати, жити; гнати перед собою; виступати на сцені
agricola, ae m селянин, хлібороб, землероб
agricultura, ae f сільське господарство, землеробство
ala, ae f крило
albus, a, um білий
alea, ae f жереб
Alesia, ae f Алезія, місто в Галлії
Alexander, dri m (Magnus) Александр (син Філіппа і Олімпії, засновник імперії)
Alexandrea (-ia), ae f Александрія, місто в Єгипті
alibi adv. десь в іншому місці, деінде
alienus, a, um чужий, неприхильний, ворожий, байдужий, непридатний
aliquando adv. коли-небудь, раз, одного разу; нарешті, наприкінці, принагідно
aliqui, qua, quod який-небудь, якийсь
alius, alia, aliud інший (з багатьох); чужий; *alius... alias* один... інший
almus, a, um живильний, годувальний
alligo, avi, atum, are прив'язувати
alo, alui, altum, ěre годувати, вирощувати, жити
Alpes, ium f Альпи

altaria, ium n вівтар
alter, altera, alterum один із двох, інший, другий, наступний
altitudo, inis f висота, глибина
altus, a, um високий, глибокий; далекий; великий
amarus, a, um гіркий
ambulo, avi, atum, are прогулюватись; ходити кругом
amica, ae f приятелька, подруга
amicitia, ae f приязнь, дружба, згода, спокій, перемир'я
amicus, i m приятель, друг, товариш
amo, avi, a tum, are любити, доглядати, плекати; кохати
amoenus, a, um чудовий, приємний; чарівний, принадний
amor, oris m кохання, любов; коханець
ancilla, ae f служниця
amphitheatrum, i n (*ep.*) амфітеатр
anguis, is m, f гадюка, змія
angustus, a, um тісний, вузький, кволий
anima, ae f душа, дух, повітря, дихання, життя
animal, alis n тварина
animus, i m душа; мужність, серце, думка, пам'ять, настрої
annus, i m рік, пора року, річний прибуток
annuus, a, um річний (що триває один рік)
ante *adv.* перед, раніше, швидше
ante *praep.* (Асс.) перед, до, попереду
antea раніше
Antiochus, i m Антіох, сирійський цар
antiquus, a, um старий, давній; античний
Apollo, inis m Аполлон (бог сонця, поезії, медицини, віщування)
Antonius, i m Антоній (римське родові іменування)
Apelles, is m Апеллес (давньогрецький художник)
aperio, perui, pertum, ire відкривати, показувати
appareo, parui (paritum) ēre з'являтися, показуватись, бути
appello, avi, atum, are називати, кликати; оголошувати
appeto, petivi, petitum, ěre прагнути, домагатися; хапати
appropinquo, avi, atum, are наближатися
apud *praep.* (Асс.) при, біля, коло, край, в присутності
Apuleius, i m Апулей (римський письменник II ст. н.е.)
aqua, ae f вода
aquila, ae f орел; *перен.* орел легіону, прапор; сузір'я
Aquitania, ae f Аквітанія (область у Галлії)
ara, ae f вівтар, пам'ятник, жертovníк; захист, притулок
arbiter, tri m суддя, арбітр
arbitrium, i n рішення, воля
arbitror, arbitratus sum, arbitrari вважати, судити

arbor, oris f дерево

Archimedes, is m Архімед (видатний математик і фізик)

arcus, us m лук; *перен.* дуга, райдуга, склепіння, арка

ardens, ntis гарячий, палаючий; спекотний

ardeo, arsi, arsum, ěre горіти, палати; запалювати

ardor, aris m пожежа, спека, жара

arduus, a, um важкий; високий, стрімкий, крутий

argenteus, a, um срібний

argentum, i n срібло, срібні гроші, предмети

argumentum, i n показ, виклад, зміст, аргумент

Ariadna, ae f Аріадна, дочка критського царя Міноса

Aristides, is (i) m Арістід (афінський державний діяч)

Aristotĕles, is m Арістотель (грецький філософ)

arma, orum n (*pl. tant.*) зброя, зброя; бій, боротьба; армія

aro, avi, atum, are орати

ars, artis f мистецтво, ремесло, заняття, наука, досвідченість

artifex, icis m майстер, художник

arch, arcis f замок, фортеця, акрополь; вершина, горб

ascendo, ndi, nsum, ěre сходити, підніматися; вилазити

Asia, ae f Азія: 1) материк; 2) римська провінція Мала Азія

asinus, i m осел

asper, era, erum нерівний, шорсткий; дикий, противний; трудний, твердий; суворий, лютий; стрімкий; колючий

astrum, i n зірка, сузір'я

asylum, i n притулок

at conj., але, проте; однак, принаймні

ater, atra, atrum темний, чорний, зловісний, сумний;

Athenae, arum f (*pl.*) Афіни, місто в Греції

Atheniensis, e афінський

Atheniensis, is m афінець

Atlas, antis m Атлант (титан, цар Мавританії, перетворений Персеєм у гору, яка підтримує небо)

atque = ac і, а, також

atrociter adv. жорстоко, немилосердно, люто

atrox, ocis жажливий, страшний

attamen conj. а, але, проте

attente уважно, напружено

auctor, oris m автор, творець, письменник

auctoritas, atis f судження, думка, рада, повага, авторитет

audacia, ae f відвага, сміливість

audax, acis відважний, сміливий

audeo, ausus sum, audēre наважуватись
audio, ivi, itum, ire слухати, чути щось, чувати; довідатися
auditor, oris m слухач, учень; *юр.* слідчий
auditus, us m слух
aufugio, fugi, —, ěre утікати, уникати
augeo, auxi, auctum, ěre збільшувати; сприяти, збагачувати
Augustus, i m Август Октавіан (римський імператор)
aura, ae f (гр.) подув, повітря, віяння; вітерець, вітер; небо
aureus, a, um золотий, величавий, пишний, принадний
auris, is f вухо, слух
Aurora, ae f Аврора, богиня світанку
aurum, i n золото
aut 1) або; 2) або навіть більше
autem conj. навпаки, але, зате, же
autumnus, i m осінь
auxilium, i n допомога, підтримка; *особл.* військові допоміжні сили, резерви;
загальн. збройні сили, військо
avaritia, ae f жадібність, скупість; жадоба
avarus, a, um жадібний
ave! привіт!, прощай!
Aventinus, i m Авентин: 1) Авентинський пагорб у Римі, на півд. захід від Палатинського; 2) син Геркулеса і Реї, супутник Турна; 3) цар Альби
avis, is f птах; *перен.* недобрий, нещасливий знак
avidus, a, um жадібний, дикий
avolo, avi, atum, are відлітати

В

Bacchus, i m Вакх (бог виноградарства, виноробства і вина)
balineum (balneum), i n лазня, ванна
barba, ae f борода
barbarus, a, um іноземний, чужий; дикий, неосвічений
beatus, a, um щасливий, благословенний, багатий
Belgae, arum m бельги (народність у півн.-зх. Галлії)
bellator, oris m воїн
bello, avi, atum, are воювати, вести війну, боротися
bellum, i n війна
bene adv. добре
benedico, dixi, dictum, ěre хвалити, славити, благословляти
benedictum, i n розумне слово, похвала, благословення
bestia, ae f звір, тварина
Bias, antis m Біант (один із «семи мудреців» Греції)
bibo, bibi, —, ěre пити, всмоктувати
bis двічі

bonitas, atis f доброта, доброзичливість, справедливість
bonum, i n добро, благо, щастя; користь
bonus, a, um добрий, відповідний, корисний, придатний
bos, bovis m, f віл, корова, бугай
brevis, e короткий, малий
bucca, ae f щока; рот, крикун; дармоїд
Bucephalus, ae або **Bucephalus, i m** Буцефал (улюблений кінь Александра Македонського)

С

cado, cecidi, casum, ěre падати, заходити (про сонце)
caecus, a, um сліпий, засліплений
caelum, i n небо, небозвід
Caesar, aris m Цезар Гай Юлій (римський політик, полководець, оратор, історик і письменник)
calidus, a, um теплий, гарячий
campus, i m відкрите поле, рівнина, степ, поле бою
canis, is m, f собака, пес
cano, cecini, cantum, ěre співати
canto, avi, atum, are співати, говорити; передбачати
cantus, us m спів, мелодія
capio, cepi, captum, ěre брати, отримувати, приймати, захоплювати
Capitolium, i n Капітолій, Капітолійський пагорб
capto, avi, atum, are хапати, ловити, намагатися досягнути
caput, itis n голова, початок
carcer, eris m в'язниця
carmen, inis n пісня; віщування
carus, a, um дорогий, любий, приємний, ласкавий
cargo, psi, ptum, ěre зривати, виривати
Carthaginiensis, is m карфагенянин
Carthago, inis f Карфаген (місто на півн. Африки)
casa, ae f дім, будинок, хата; казарма
caseus, i m сир
castigo, avi, atum, are карати, докоряти; випробовувати
castrum, i n укріплення, форт, рл. військовий табір
casus, us m падіння, загибель, випадок, грам, відмінок
catena, ae f кайдани, ланцюг
Catilina, ae m Катіліна-організатор змови проти Цицерона
Cato, onis m Катон (Старший) (державний діяч і цензор, ворог Карфагену)
causa, ae f причина, наслідок; спірне питання, судова справа
causa praep. (Gen.) внаслідок, для, заради, із-за, через

caveo, cavi, cautum, ēre остерігатися, берегтися
cavo, avi, atum, are видовбувати, робити заглиблення
celebro, avi, atum, are прославляти, вихваляти
Celtae, arum m кельти (племена, які населяли 3х. Європу)
censeo, sui, nsum, ēre цінити, оцінювати, вирішувати
Ceres, eris f Церера (сестра Юпітера, богиня землеробства)
cerno, crevi, cretum, ēre розрізняти, бачити, розбирати
certo, avi, atum, are сперечатися, воювати, боротися
certus, a, um певний, справжній; вирішений, схвалений
ceter, a, um інший
ceterum між іншим
cibus, i m їжа, пожива, фураж
Cicero, onis m Цицерон Марк Туллій відомий римський оратор, юрист, письменник і політик
cingo, cinxī, cinctum, ēre оточувати, обвивати
circa praep. (Асс.) навколо, біля
circenses, ium m циркові видовища
circulus, i m круг, перстень, коло; обруч
circum adv. кругом, з обох боків
circum praep. (Асс.) кругом, коло, край, біля, близько, при
cito швидко, вправно, вдало
civilis, e громадський, публічний
civis, is m, f громадянин, громадянка; співгромадянин
civitas, atis f право громадянства; держава, суспільство
clades, is f знищення, занепад, загибель; шкода, нещастя
clamo, avi, atum, are кричати; кликати когось
clamor, oris m вигук, крик, шум, галас
clam таємно
clarus, a, um славний, ясний
classis, is f відділ, група, клас; загін війська, військо; флот
clavus, i m цвях; пурпурова смуга на туніці
(coepio), coepi, (coeptum) ēre починати
cogito, avi, atum, are думати, вирішувати; мати намір
cognomen, inis n фамільне ім'я, прізвисько, ім'я
cognosco, novi, itum, ēre пізнавати; спостерігати; довідуватися, перевіряти
cohors, rtis f товпа, когорта (відділ війська)
collis, is m пагорб, горб
colloquium, i n розмова, співбесіда, переговори
colo, colui, cultum, ēre обробляти, вирощувати; заселяти; жити; шанувати
color, oris m колір
columba, ae f голуб, голубка, горлиця
coma, ae f волосся, грива
commentarius, i m записки, замітки, тлумачення, коментар

commoveo, movi, motum, ěre переслідувати, приводити в рух
communis, е спільний, звичайний, загальноприйнятий
comparo, avi, atum, are готувати, набувати, порівнювати
compono, posui, positum, ěre складати, творити, будувати
comprehendo, ndi, nsum, ěre зв'язувати, поєднувати; хапати
concordia, ae f згода, єдність, єдностайність
consentio, nsi, nsum, ěre погоджуватися
condicio, onis f стан, положення, обставина
conditor, oris m засновник, творець, родоначальник
condo, didi, ditum, ěre будувати, заселяти, засновувати, творити, складати
conduco, duxi, ductum, ěre зводить, збирати; наймати
conficio, feci, fectum, ěre здійснювати, робити, закінчувати
confirmo, avi, atum, are укріпляти; затверджувати
confugio, fugi, -, ěre тікати
coniungo, nxi, nctum, ěre з'єднувати
conniveo, nivi (nixi), ěre закриватися; прогледіти
conscendo, scendi, scensum, ěre сходити (на гору), виходити, підноситися
conscientia, ae f совість
consilium, i n порада, рада, згода, план, намір; розум
consultor, oris m радник
constantia, ae f незмінність, твердість, стійкість, витримка
constat відомо
constituo, ui, utum, ěre ставити, будувати; вирішувати, постановляти
consto, stiti, -, are стояти разом, складатися, залишатись незмінним
consuetudo, inis f звичка; звичай
consul, is m консул
consulo, sului, sultum, ěre радитися, піклуватися, дбати; обмірковувати
consummatus, a, um завершений, досконалий
contendo, tendi, tentum, ěre натягувати, цілитись, напружувати; направлятись, прямувати
contentus, a, um 1) натягнутий; 2) задоволений
continenter безперервно, невинно, помірковано
contineo, tinui, tentum, ěre тримати разом, замикати, стримувати, охоплювати
consilium, i n нарада, обговорення, засідання, рішення
contra praep. (Acc.) проти, супроти, всупереч
convenio, veni, ventum, ire сходиться, з'їжджати, збиратися
convivium, i n бенкет, обід
copia, ae f запас, велика кількість, *pl. copiae, arum f* війська
contrarius, a, um протилежний
controversia, ae f суперечка; спірне питання, судова справа

contumelia, ae f образа, кривда; приниження; неповага
cor, cordis n серце
Cornelius, i m Корнелій
corona, ae f вінок, вінець, корона
corono, avi, atum, are вінчати
corpus, oris m тіло, тулуб; *перен.* особа; повна збірка (творів); звід, матерія
cotidianus, a, um щоденний
cotidie щоденно
corruptio, onis f розбещування, корупція, підкуп
cortex, icis m кора, шкарлупа
constituo, stitui, stitutum, ěre ставити, будувати; постановляти, вирішувати
cras завтра
credo, credidi, creditum, ěre доручати, позичати, вірити; вважати за правду
cremo, avi, atum, are спалювати
creo, avi, atum, are творити, створювати, обирати, призначати
creresco, crevi, cretum, ěre рости, виростати, зростати
crimen, inis n обвинувачення, закид; злочин, проступок
culpa, ae f вина, провина, помилка
cultura, ae f обробіток, землеробство, освіта, розвиток
cultus, us m обробіток, догляд, культура, спосіб життя
cum praep. (Abl.) з, із; разом
cum conj. коли, з того часу як; бо, тому що
cupido, ĩnis f жага, пристрасть, честолюбивість
cupio, ivi (ii), itum, ěre бажати, прагнути
cupressus, i f кипарис
cur чому, для чого
cura, ae f турбота, старання, дбайливість; журба, печаль
curo, avi, atum, are піклуватися, турбуватися, лікувати
curriculum, i n біг, плин, шлях
curro, cucurri, cursum, ěre бігати, поспішати, текти, летіти
custodia, ae f охорона, варта, застава, арешт
custos, odis m, f сторож, наглядач, охоронець, захисник

D

Dacia, ae f Дація (нинішня Румунія і ще деякі території)
damno, avi, atum, are засуджувати, звинувачувати
Dareus, ei m Дарій (ім'я кількох перських царів)
de (з Abl.) про, із
dea, ae f богиня
debeo, ui, itum, ěre бути повинним, бути зобов'язаним, мусити; заборгувати
debitor, oris m боржник
debitum, i m борг
decedo, cessi, cessum, ěre піти, відійти; померти

decem десять

December, bris m грудень

decimus, a, um десятий

deduco, duxi, ductum, ěre зводити (вниз), виводити

defendo, fendi, fensum, ěre захищати, давати відсіч, відвертати (небезпеку)

defensor, oris m захисник, поборник, заступник

delecto, avi, atum, are тішити, веселити, задовольняти; *pass*, радіти з чогось

delectus, us m підбір

deleo, evi, etum, ěre нищити, руйнувати; спустошувати

delictum, i n провина, гріх, правопорушення

Delphicus, a, um Дельфійський

Demosthenes, is m Демосфен (давньогрецький оратор)

denique нарешті, взагалі, лише

depello, puli, pulsum, ěre зіткнутися, скидувати, гнати, відштовхувати

deprimo, pressi, pressum, deprimere давити вниз, занурювати; потопити

descendo, di, sum, ěre сходити, спускатися, вступати, іти

describo, scripsi, scriptum, ěre списувати, описувати

descriptio, onis f опис, зображення

desertum, i n пустеля

desum, defui, deesse не вистачати

deus, i m бог

devinco, vici, victum, ěre отримувати повну перемогу

dexter, tra, trum правий, спритний, умілий

diabolus, i m диявол

Diana, ae f Діана, дочка Юпітера, сестра Аполлона; богиня мисливства

dico, dixi, dictum, ěre говорити, казати, називати; декламувати; віщувати

dictum, i n вислів, вираз, дотеп

dies, ei m, f денне світло, день; доба; день ходу, їзди

differo, distuli, dilatatum, differre розносити, розрізнятися

difficilis, e тяжкий, важкий, небезпечний

dignosco, gnovi, gnotum, ěre розпізнавати

dignus, a, um гідний, достойний

diligenter старанно, дбайливо, уважно

Diogenes, is m Діоген (ім'я кількох філософів)

diruo, rui, rutum, ěre руйнувати

disciplina, ae f навчання, наука, школа, знання; відомості, освіта; порядок

discipula, ae f учениця

discipulus, i m учень

disco, didici, —, ěre вчитися, вивчати, пізнавати

discordia, ae f розбрат, сварка, незгода, чвари

dispono, posui, positum, ęre розставляти, розміщувати

dissimilis, e неподібний

diu довго

diversus, a, um різний, протилежний

dives, divitis багатий; могутній; врожайний, прибутковий; дорогий, дорогоцінний, величний, пишний

divido, visi, visum, ęre розділяти, руйнувати; розподіляти

divinus, a, um божественний

divitiae, arum f багатство, дорогоцінні речі

do, dedi, datum, are давати, дарувати, передавати, віддавати, видавати

doceo, docui, doctum, ęre вчити, навчати, повчати, викладати

doctrina, ae f вчення, навчання, вченість, освіченість

doleo, ui, ęre боліти, відчувати біль, страждати, печалитися

dolium, i n діжка

dolor, oris m біль, страждання, сум

dolus, i m хитрість, підступ, обман

domicilium, i n житло, резиденція

domina, ae f господиня, пані

dominus, i m хазяїн, пан, володар, бог, господь

domo, ui, itum, are підкоряти

domus, us f хата, будинок, домівка, оселя

dono, avi, atum, are дарувати, обдаровувати

donum, i n подарунок

dormio, ivi (ii), itum, ire спати, нічого не робити

Druides, um m друїди (кельтські жерці)

ducenti, ae, a двісті

duco, duxi, ductum, ęre вести, очолювати, проводити; переводити, приводити; вважати, витрачати

dulcis, e солодкий, соковитий, приємний

dum доки, бо, аби; як довго; тому що; як тільки; щоб тільки

duo, duae, duo два, дві, двоє

duodecim дванадцять

durus, a, um твердий, витривалий; суворий, тяжкий

dux, ducis m вождь, провідник, керівник, цар

Е

e praep. (Abl.) з, від, через

ecclesia, ae f церква

edisco, didici, -, ęre вивчати

edo, edi, esum, edęre(esse) їсти

educio, avi, atum, are виховувати, вирощувати

efficax, acis вірний, надійний, дійовий

effugio, fugi, fugiturus, ęre тікати

effundo, fudi, fusum, ěre виливати, проливати
ego я
egregius, a, um чудовий, славний
eleganter *adv.* вишукано, дотепно
elegantia, ae f витонченість, вишуканість
elephantus, i m слон
eloquents, ntis красномовний
eloquentia, ae f красномовство
eloquor, locutus sum, loqui промовляти, висловлювати
eludo, lusi, lusum, ěre висміювати, збиткувати ся
emo, emi, emptum, ěre купувати
enim *adv.* насправді, дійсно
Ennius, i m (Quintus Ennius) Квінт Енній (римський поет)
enumero, avi, atum, are перераховувати
enuntio, avi, atum, are повідомляти, переказувати
eo, ii, itum ire іти
Epictetus, i m Епіктет (давньогрецький філософ)
Epicurus, i m Епікур (давньогрецький філософ)
epistula, ae f лист, послання
epulae, arum f бенкет, страви
epulor, atus sum, ari бенкетувати
eques, itis m вершник
equitatus, us m кіннота
equilo, avi, atum, are їздити верхи
equus, i m кінь
ergo *adv.* отже, тому
erigo, rexi, rectum, ěre піднімати, ставити прямо
erro, avi, atum, are помилятися; заблукати
error, oris m помилка
erudio, ivi, itum, ire навчати
Esquilinus, i m Есквілінський пагорб
esurio, ivi, itum, ire хотіти їсти, голодувати
et i
etiam також, навіть, ще; *non solum., sed etiam* не тільки, але також
Etruscus, i m житель Етрурії, етруск
Europa, ae f Європа
Etruria, ae f Етрурія (область на зх. узбережжі Італії)
Eurotas, ae m Еврот, головна річка Лаконії
evado, vasi, vasum, ěre виходити, діставатися, виявлятися
evoco, avi, atum, are викликати, запрошувати
evolo, avi, atum, are вилітати, злітати

ex praep. (Abl.) з, від, через
examino, avi, atum, are досліджувати, випробовувати
excipio, cepi, ceptum, ěre приймати, зустрічати
excito, avi, atum, are піднімати на ноги, спонукати
exclamo, avi, atum, are вигукувати
exemplar, aris n зразок, приклад
exemplum, i n зразок
exeo, ii, itum, ire виходити, виїздити
exerceo, cui, citum, ěre тренувати; займатися чимось
exercitus, us m військо
existimo, avi, atum, are рахувати, вважати, вирішувати
expecto (exspecto), avi, atum, are чекати, очікувати, потребувати, сподіватися
expedio, ivi, itum, ire розплутувати, звільняти, виймати, забезпечувати
expello, puli, pulsum, ěre виганяти
expugnatio, onis f завоювання, захоплення
expugno, avi, atum, are завойовувати
extra praep. (Acc.) поза
extraho, traxi, tractum, ěre 3 витягати, виймати
extremus, a, um крайній, останній; *extrema aetas* схил віку
exstruo, struxi, structum, ěre споруджувати, будувати

F

faber, bri m майстер, ремісник; коваль
fabrico, avi, atum, are виготовляти, робити, створювати
fabula, ae f оповідання, історія, казка, байка; трагедія, комедія
facies, ei f обличчя, лице; зовнішність; краса, врода; вид
facile adv. легко
facilis, e легкий; рухливий, швидкий, готовий
facio, feci, factum, ěre робити, творити, виконувати, діяти; дбати; цінити
factum, i n вчинок; діло; зроблене; *bonum factum!* на щастя! в добрий час!
facultas, atis f можливість, здібність, уміння
Falerii, orum m Фалерії (місто у південній Етрурії)
Faliscus, a, um (житель міста Фалерії)
fama, ae f поговор, чутка, звістка; слава, добре ім'я
fames, is f голод, нужда, бідність
familia, ae f сім'я, челядь
familiaris, e належний до сім'ї, до челяді; тісно зв'язаний, знайомий
fatigo, avi, atum, are стомлювати, тривожити
fatum, i n доля, воля, накреслення, вирок, участь, визначення
faveo, favi, faustum, ěre сприяти
fecundus, a, um врожайний, плідний; багатий
Februarius, i m лютий

fel, fellis n жовч, отрута
feles, is f 1) кішка; 2) злодій
felicitas, atis f щастя
feliciter adv. щасливо
felix, icis щасливий, блаженний; ласкавий, прихильний; врожайний; видатний
femina, ae f жінка
fenestra, ae f вікно, отвір
ferculum, i n їжа
fere adv. майже, приблизно, переважно, як правило; близько
ferox, ocis дикий; гордий, відважний
fero, tuli, lalum, ferre нести, приносити; зносити; доносити; повідомляти; говорити; вносити закон
ferreus, a, um залізний; твердий, бездушний; сильний
ferrum, i n залізо; зброя; меч, спис
ferus, a, um дикий, неприручений; жорстокий, твердий
festino, avi, atum, are поспішати; робити поспішно
festus, a, um святковий, урочистий, веселий
fidelis, e вірний, довірений; сумлінний; надійний, міцний
fidelitas, atis f вірність
fides, ei f віра, довір'я, довіреність, достовірність, порука
figura, ae f форма, постать, образ; форма вислову
filia, ae f дочка
filius, i m син
finio, ivi, itum, ire закінчувати, завершувати; обмежувати; вирішувати
finis, is m границя, межа, край, кордон; *pl. fines, ium* область, край, територія
finitimus, a, um сусідній, близький; навколишній
fio, factus sum, fieri ставати, траплятися
firmo, avi, atum, are зміцнювати, загартовувати, укріпляти
firmus, a, um твердий, міцний, сильний; стійкий, витривалий
flecto, flexi, flexum, ěre гнути, нагинати, згинати, звертати
flo, avi, atum, are віяти; дути, подувати
floreo, ui, —, ěre бути в цвіту, процвітати, сяяти
flos, floris m квітка; запах, розквіт, цвіт молодості, юність
flumen, inis n ріка, течія, струмінь; вода
fluvius, i m річка, потік
folium, i n листок; листя
fons, fontis m джерело, колодязь, криниця; початок, причина
foedus, eris n договір, союз; закон; зв'язок
forma, ae f форма, вигляд, стан, статура, врода
formica, ae f мурашка
formosus, a, um гарний, вродливий, красивий, чарівний

forte *adv.* випадково; дуже
fortis, e сильний, міцний; відважний, сміливий, хоробрий
fortitudo, inis f хоробрість, сила, мужність
fortuna, ae f щастя, доля; випадок; майно, масток
forum, i n майдан, ринок, форум
fossa, ae f рів, яма, дірка
frango, fregi, fractum, ěre ламати, розбивати; ослаблювати, перемагати
frater, tris m брат
frequens, entis численний, частий, багатолюдний; звичайний
frequenter *adv.* часто, у великій кількості
frico, avi, atum, are терти; лизати; робити приємне, хвалити
frigidus, a, um холодний, заляклий, байдужий, в'ялий
frigus, oris n холод, мороз; холодні почуття, неприхильність
frons, frondis f лист, листя, зелень; вінок з листя
frons, frontis f чоло, лоб; лице; зовнішній вигляд; перша бойова лінія
fructus, us m плід, фрукт; доход, прибуток; користь
frustra *adv.* помилково, даремно, бездоказово, безпідставно; наосліп
fuga, ae f втеча, біг; швидка течія; швидкий перехід
fugio, fugi, —, ěre утікати, зникати; поспішно відходити; тікати від когось, уникати; *fugit me* випадає з моєї уваги
fugo, avi, atum, are проганяти; уникати; обійтися без кого
fulgeo, fulsi, —, ěre виблискувати, відзначатися
fulgur, uris n блискавка; зоря
fulmen, inis n блискавка, грім; *перен.* удар долі; відмова
fumus, i m дим, пара
fundamentum, i n основа, підвалина
fundo, fundi, fusum, ěre проливати, розсипати, розбивати
fur, furis m злодій

G

Gaius, i m Гай (*ім'я власне*)
Gallia, ae f Галлія — країна, що охоплювала території нинішніх Франції та Бельгії
Gallus, i m галл
gallus, i m півень
garrulus, a, um балакучий
Garumna, ae f Гарумна, річка на території Галлії (Гарона)
gaudeo, gavisus sum, ěre тішитися, веселитися, радіти
gaudium, i n втіха, радість, насолода
gelidus, a, um холодний, льодяний
gelu, us n сильний холод, мороз, лід
gens, gentis f рід, плем'я, потомство, походження, народ, населення
gentilis, e належний до певного роду, родовий

genu, us n коліно

genus, eris n рід, плем'я, походження; нащадки, покоління

Germania, ae f Германія — країна, яку заселяли германські племена

Germanus, i m германець

gero, gessi, gestum, ěre нести, приносити; показувати; робити; вести; *bellum gerĕre* вести війну

gigno, genui, genitum, ěre народжувати, викликати

gladiator, oris m гладіатор, борець

gladiatorius, a, um гладіаторський

gladius, i m меч; *gladiolus, i m* гладіолус (маленький меч)

gloria, ae f слава, честолюбство

Gothi, orum m готи (*плем'я*)

gracilis, e стрункий; худий, делікатний, ніжний

gradus, us m крок, положення; ступінь, сходи

Graecia, ae f Греція

Graecus, a, um грецький

Graecus, i m грек

gramen, inis n трава, зелень; бур'ян

grammaticus, i m граматик

Granicus, i m Гранік (ріка)

grandis, e великий, величезний

granum, i n зерно, зернина

gratia, ae f ласка, любязність, вдячність за послугу; подяка, визнання

gratus, a, um бажаний, приємний, милий, любий; вдячний; чарівний

gravis, e тяжкий, значний, важливий; твердий, суворий, достойний

gravo, avi, atum, are навантажувати, обтяжувати, тиснути; погіршувати

grex, gregis m череда; безліч людей, натовп

gubernator, oris m керманіч, стерновий; керуючий

guberno, avi, atum, are правити, керувати

gusto, avi, atum, are куштувати, пробувати

gustus, us m смак

gutta, ae f крапля, пляма, шматок

Н

habeo, ui, itum, ěre мати, володіти, знати; вважати когось за щось; *pass.* зараховувати до когось, чогось; *magni habere* високо цінити; *se habere* почувати себе, перебувати в якомусь стані; *in animo habere* задумувати

habito, avi, atum, are жити, мешкати, населяти

hac adv. цією дорогою, тут

haedus, i m цап, козел

Hannibal, alis m Ганнібал відомий карфагенський полководець

hasta, ae f спис

haud не, аж ніяк не

Helena, ae f Єлена, дружина царя Менелая

Hellespontus, i m Гелеспонт (тепер Дарданелли)

Helvetii, orum m гельвети (кельтський народ на території сьогоднішньої Швейцарії)

Heraclitus, i m Геракліт (грецький філософ)

herba, ae f трава; зілля; бур'ян

Hercules, is m Геркулес або Геракл, один з грецьких героїв, син Зевса

heri adv. вчора; нещодавно, днями

hereditas, atis f спадок, спадщина

Hesiodus, i m Гесіод (грецький дидактичний поет)

hie adv. тут

hic тут, на цьому місці, тепер

hie, haec, hoc цей, ця, це

hiems, hiemis f зима, холод, негода

hinc adv. звідси, звідти

hirundo, inis f ластівка

historia, ae f історія

hodie adv. сьгодні, нині

Homerus, i m Гомер, найдавніший із відомих грецьких поетів, легендарний автор «Іліади» та «Одіссеї»

homo, inis m людина

honeste adv. чесно

honestus, a, um чесний, благородний, поважний, шановний

honor, oris m честь, пошана, повага, слава

honoro, avi, atum, are шанувати, поважати, поклонятися

hora, ae f час; пора року; година

Horatius, i m Горацій (римське родове ім'я); *Quintus Horatius Flaccus* Квінт Горацій Флакк (римський поет)

hortor, hortatus sum, hortari збуджувати, заохочувати

horreo, ui, —, ēre здригатися, лякатися

horribilis, e страшний, жахливий

hortus, i m сад, город

hospes, itis m гість, іноземець

hostis, is m чужинець, ворог

humanitas, atis f людяність, культура, витонченість, освіченість; *cultus atque humanitas* культура і освіта

humanus, a, um людський, високоосвічений, дружній

humilis, e низький, малий, незначний, простонародний

humus, i f земля, ґрунт, *ablativus*— *humo* із землі

I

iaceo, cui, citum, ēre лежати

iacio, ieci, iactum, ěre кидати

iacto, avi, atum, are кидати, метати; турбувати, блукати; *se iactare* хвалитися

iam *adv.* вже

ianua, ae f двері, вхід; отвір

Ianuarus, i m січень

Ianus, i m Янус, давньоіталійський бог дверей і воріт, року, часу тощо; зображувався з двома обличчями: молодим і старим, зверненими в протилежні боки

ibi *adv.* там; тоді; *перен.* в тому, при тому

idem, eadem, idem той самий; також, так само, при тому, до того ж

idoneus, a, um зручний, вигідний, придатний, відповідний

Idus, iduum f Іди (15-й день березня, травня, липня, жовтня і 13-й день інших місяців)

iecur, oris n печінка

igitur *conj.* отже

ignis, is m вогонь, полум'я; пристрасть; пожежа

ignobilis, e невідомий, незнатний

ignorantia, ae f незнання

ignotus, a, um невідомий, невідомого походження

ignosco, gnovi, gnotum, ěre прощати, вибачати

ille, ilia, illud той, та, те

illustro, avi, atum, are освітлювати, виявляти

imbellia, ae f небоєздатність

imber, bris m дощ, злива

imago, inis f зображення, описування, картина

imitatio, onis f наслідування

immortalis, e безсмертний, неврирущий

impedio, ivi, itum, ire заважати, заплутувати

imperator, oris m володар, полководець, вождь, імператор

imperium, i n наказ; влада, держава, імперія; область

impero, avi, atum, are наказувати, управляти, панувати

impetus, us m натиск, наступ, сила, розмах

impiger, gra, grum невтомний, невсипущий, бадьорий; старанний

impleo, plevi, pletum ěre наповнювати; виконувати

imploro, avi, atum, are просити, благати, слізно молити

improbus, a, um негідний, безсоромний, нечестивий, зухвалий

importo, avi, atum, are ввозити, привозити, приносити

impudens, entis безсоромний

in *praep.* (Acc. або Abl.) в, на, заради, для, стосовно
in заперечна частка не, без
incaute *adv.* необережно
incautus, a, um необережний
incendium, i n пожежа
incendo, cendi, censum, ěre запалювати, освітлювати; спонукувати
incertus, a, um непевний, ненадійний, невірний
incido, cidi, —, ěre падати на щось, падати всередину, натикатись, потрапляти
incipio, cepi, ceptum, ěre починати, починати говорити; братися за щось
incito, avi, atum, are підганяти; спонукати, дразнити
includo, clusi, clusum, ěre закривати, включати, закінчити
incognitus, a, um невідомий, незвіданий
incola, ae m житель, мешканець
incolo, colui, cultum, ěre населяти, жити
incommodum, i n шкода, незручність; втрата, невигода
incommōdus, i n неприємність
incredibilis, e неймовірний, незвичайний
incultus, a, um необроблений, пустинний, ненаселений
indicativus, i m дійсний спосіб
indico, avi, atum, are показувати, вказувати
indoles, is f вроджена здібність, талант
industria, ae f працьовитість, старанність; пильність
induo, ui, utum, ěre приймати на себе, засвоювати; одягати (забезпечувати)
ineo, ii, itum, ire входити (всередину); наступати, починати
infans, ntis m, f дитина, немовля
infecundus, a, um неродючий, безплідний
infelix, icis нещасливий, нещасний
infestus, a, um небезпечний, ворожий, неприязний
inferior, ius нижчий, переможений
infra *adv.* низько, внизу, далі; пізніше
infra *praep.* (Acc.) під, нижче (від)
ingens, ntis величезний; знатний, грізний, страшний
ingenium, i n природний дар, здібності, талант, розум, удача
ingratus, a, um невдячний; неприємний
inhumanus, a, um жорстокий, варварський, нелюдський
iniuria, ae f несправедливість
iniustus, a, um несправедливий
inimicus, a, um ворожий, неприязний
inimicus, i m ворог, недруг, супротивник
initium, i n початок, вхід
innumerabilis, e незліченний
inquam (inquis, inquit, -iunt) казати, говорити
inquiro, quisivi, quisitum, ěre шукати, відшукувати

inquisitor, oris m вистежувач, сищик, розвідник; дослідник
inscribo, scripsi, scriptum, ěre надписувати; писати на чомусь, вписувати
inscriptio, onis f надпис
insignis, e визначний, знаменитий; незвичайний
inspicio, spexi, spetum, ěre дивитися на щось, оглядати
instituo, ui, utum, ěre ставити, вибудовувати, встановлювати, вирішувати
institutum, i n устрій, установа; звичай; закон, правило
instrumentum, i n знаряддя
instruo, struxi, structum, ěre споруджувати, будувати
insula, ae f острів
integritas, atis f неушкодженість, непорушність, цілісність
intellego, lexi, lectum, ěre розуміти, пізнавати
intra (Acc.) всередину, в; всередині; протягом; по цей бік
inter praepr. (Acc.) між, серед; всередині
interficio, feci, fectum, ěre вбивати, знищувати
interior, interiorius глибинний, внутрішній
internus, a, um внутрішній, *mare Internum* Середземне море
intersum, fui, esse брати участь
interrogo, avi, atum, are питати, запитувати; допитувати
introduco, duxi, ductum, ěre вводити, приводити; проводити; поширювати
intro, avi, atum, are входити, вступати
intus всередині
invado, vasi, vasum, ěre нападати, вторгатись, входити
invenio, veni, ventum, ire знаходити, одержувати, відкривати
inventor, oris m винахідник
investigo, avi, atum, are йти слідами, розшукувати; досліджувати
invidus, a, um заздрісний, недоброзичливий, несприятливий
invito, avi, atum, are запрошувати, викликати
ipse, a, um сам, сама, саме
ira, ae f гнів; прикрість, лють
irrigo, avi, atum, are зрошувати, наводнювати
is, ea, id цей, ця, це, він, вона, воно
iste, ista, istud той, та, те; той самий, та сама, те саме
ita так, таким чином
influo, fluxi, fluxum, ěre вливатись, впадати, текти
itaque conj. отже, тому; таким чином; і тому, і таким чином
item також
iter, itinēris n дорога, вулиця, шлях; подорож, їзда; перепустка, право проходу
itero, avi, atum, are повторяти
iubeo, iussi, iussum, ěre наказувати, встановлювати
iucundus, a, um приємний

iugum, i n ярмо

iudex, icis m суддя

iudico, avi, atum, āre називати, розрізняти

Iugurtha, ae m Югурта (нумідійський цар)

Iulius, i m Юлій (римське родове ім'я)

Iuno, onis f Юнона, дружина Юпітера у римській міфології

Iuppiter, Iovis m Юпітер, верховний бог у римській міфології

iuro, avi, atum, are присягатись

ius, iuris n право; влада

iusiurandum, i n клятва, присяга

iussus, us m наказ

iustitia, ae f справедливість

iustus, a, um справедливий, чесний; м'який

iuvenis, is m юнак, молода людина

iuventus, utis f молодість, юність, юнацтво, молодь

iuvo, iuvi, iutum, are допомагати, підтримувати; радувати, забавляти, подобатися; *impers.* подобається, хочеться

К

Kalendae, arum f Календи, перший день місяця

L

labor, oris m праця, труд, труднощі; біда

laboriosus, a, um працьовитий

laboro, avi, atum, are працювати; терпіти, страждати

labyrinthus, i m(*гр.*) лабіринт

lac, lactis n молоко

Lacaena, ae f спартанка

Lacedaemo(n), onis f Лакедемон (Спарта), головне місто Лаконії

Lacedaemonius, i m лакедемонєць, спартанєць

lacrima, ae f сльоза

lacus, us m озеро; водойма, став

laetor, laetatus sum, ari веселитись, тішитись

laetus, a, um радісний, веселий

lana, ae f вовна; шерсть

lapis, idis m камінь

lapsus, us m ковзання, падіння, *перен.* помилка

largitio, onis f щедрість

latens, entis захований, прихований, утаєний, невидимий

laleo, latui, ēre ховатися, бути прихованим, бути невідомим

Latinus, a, um латинський

latitudo, inis f ширина, протяжність, обширність

Latium, i n Лациум, область на території Апенінського півострова, столицею якої було місто Рим

latro, avi, atum, āre гавкати
latro, onis m розбійник, грабіжник; вбивця
latus, a, um широкий; щедрий, достатній; тяжкий
latus, ĕris n бік
laudo, avi, atum, are хвалити; прославляти; цитувати
laurus, i f лавр, лаврова гілка, вінок
laus, laudis f хвала, слава
lavo, lavi, lautum, are мити, купати
lectio, onis f вибір; читання, доповідь, лекція; урок
lector, oris m читач
lectus, i m постіль, ліжко
legatus, i m посол
legio, onis f легіон (4200 — 6000 піхотинців і 300 вершників)
lego, legi, lectum, ĕre збирати разом, нагромаджувати; читати, перчитувати, викладати; переглядати
lenio, ivi, itum, ire пом'якшувати, полегшувати
lente adv. поволі, в'яло, спокійно
lentus, a, um повільний, в'ялий
leo, onis m лев
Leonidas, ae m Леонід (правитель Спарти)
lepus, oris m, f заєць
levis, e легкий; рівний, гладкий; жвавий, швидкий
levo, avi, atum, āre піднімати, полегшувати, звільняти
lex, legis f закон; *lege* за законом, за правом
libellus, i m книжка; книжечка; заява, оголошення, записка
libenter adv. охоче
liber, era, erum вільний; незв'язаний, необмежений
liberi, orum m діти
liber, bri m книга; твір
libero, avi, atum, are звільняти
libertas, atis f воля, свобода
licet, licuit, —, licĕre дозволено, можна, дозволяється
licentia, ae f вільність
ligneus, a, um дерев'яний
linea, ae f нитка, лінія, риска
lingua, ae f' мова; красномовність
litigo, avi, atum, āre сперечатися, сваритися
littera, ae f літера, наука, грамота; література
litus, oris n морський берег, узбережжя
locus, i m місце, місцевість; *plur. loca* околиця; походження, стан; у *книжці*: *locus, plur. loci* місце, розділ, уривок, думка

longe далеко, вдалині; здалека; набагато, довго, докладно
longinquus, a, um далекий, (*e*) *longinquo* здалека
longitudo, inis f довжина; тривання
longus, a, um довгий; віддалений, далекий, давній
loquor, locutus sum, loqui говорити
luceo, luxi, -, ěre світити
lucerna, ae f ліхтар, свічка, світильник
lucrum, i n прибуток, багатство
lucus, i m гай, ліс
ludus, i m гра; школа; жарт; змагання, видовище
lumen, inis n світло, світило; зразок, взірець
luna, ae f місяць (*планета*)
Luna, ae f Луна — богиня місяця у давньоримській міфології, ототожнювалася з Діаною
lupa, ae f вовчиця
lupus, i m вовк
lux, lucis f світло, ясність, денне світло
luxuria, ae f розкіш, пишність; багатство
lyra, ae f (*ep.*) ліра

М

Macedo, onis m македонець
Macedonia, ae f Македонія
macellum, i n м'ясний
magis adv. більше
magister, tri m вчитель, порадник, наставник, керівник
magistra, ae f вчителька
magistratus, us m посада, службовець, магістрат
magnificus, a, um величний, пишний; гордий, зарозумілий
magnitudo, inis f величина
magnus, a, um великий, обширний; довгий; давній
Maius, i m травень
male adv. погано, зле, недобре, нікчемно, підло, жорстоко
malo, malui, —, malle дуже бажати, надавати перевагу
malum, i n (*ep.*) яблуко, плід;
malum, i n зло, недолік, вада, хиба
malus, a, um поганий, шкідливий; злий; лукавий, хитрий
mando, avi, atum, āre передавати, довіряти
manduco, avi, atum, are їсти, жувати
mane adv. рано, вранці, на світанку, вдосвіта
maneo, mansi, mansum, ěre залишатись, продовжувати, тривати; сподіватись очікувати
manifestus, a, um явний, наявний, очевидний; викритий

manus, us f рука; *перен.* загін; сила, влада
Marathon, onis f Марафон (містечко у стародавній Греції)
Marcus, i m Марк (римське ім'я)
mare, is n море
margarita, ae f перлина
maritimus, a, um морський, приморський
Marius, i m Марій; Gaius Marius Гай Марій, (переможець Югурти)
marmor, oris n мрамур, вироби з мрамору
Mars, Martis m Марс — бог війни у давньоримській міфології, ототожнювався з грецьким Аресом
Martius, i m березень
masculinus, a, um чоловічий
mater, tris f мати
matrona, ae f матрона, заміжня жінка
maturus, a, um зрілий, дорослий; вчасний; *перен.* ранній
maxime найбільше, надзвичайно
medicabilis, e вилікований
medicamentum, i m лікарство
medicus, i m медик, лікар
mediocris, e посередній, пересічний, середній; задовільний
mediocritas, atis f середина; посередність; поміркованість
medium, i n середина
medius, a, um середній, помірний, центральний
mel, mellis n мед, насолода
memorabilis, e пам'ятний, чудовий
memoria, ae f пам'ять
memoro, avi, atum, are нагадувати комусь про щось; згадувати, пам'ятати
mendax, acis брехливий, обманний, підступний, вигаданий
mens, mentis f розум, мислення, думка; дух
mensis, is m місяць
meo, avi, atum, are йти, мандрувати; рухатись; текти
merces, edis f плата, винагорода, прибуток
mercator, oris m купець, покупець, скупник
mercatura, ae f торгівля, придбання
Mercurius, i m Меркурій — син Юпітера, крилатий вісник богів, провідник душ померлих, покровитель гімнастики, торгівлі і красномовства у давньоримській міфології
mentum, i n заслуга; гідність; винагорода, ласка
meridies, ei m південь; полудень
meritus, a, um заслужений
metallum, i n метал, мінерал

meto, messui, messum, ěre косити, збирати
meus, a, um мій, моя, моє
migro, avi, atum, are переселятися, виходити, відходити
miles, itis m воїн, солдат; воїнство
militaris, e військовий, воєнний
mito, avi, atum, are воювати, боротись
mille тисяча
millesimus, a, um тисячний
Miltiades is m Мільтіад — давньогрецький полководець, переможець персів при Марафоні
Minerva, ae f Мінерва — улюблена дочка Юпітера, що народилася з його голови, богиня-покровителька наук і мистецтв, мирного міського життя, ремесел, а також війни; ототожнювалася з грецькоюАфіною
minime найменше, мінімально
minister, tri m слуга, прислужник, помічник
ministro, avi, atum, āre служити, прислужувати; виконувати
Minos, ois m Мінос, міфічний цар на острові Крит
Minotaurus, i m Мінотавр (*міфічна істота*)
mirus, a, um дивний, дивовижний, незвичайний
mirabilis, e дивовижний, незвичайний
miser, era, erum нещасний, гідний співчуття; низький, підлий; жалюгідний
mitto, misi, missum, ěre посилати, сповіщати; кидати, метати; пускати, залишати
mobilis, e рухомий
modestia, ae f скромність, помірність, стриманість
modestus, a, um скромний, помірний, чесний; обережний, розсудливий
modo adv. лише; *modo... mode... то... то*
modus, i m міра, об'єм, величина; спосіб
moenia, ium n pl. міські стіни; укріплення
mollio, ivi, itum, ire розм'якшувати, зніжуватися, розслаблювати, ослабляти
moneo, ui, itum, ěre умовляти, пригадувати комусь щось, застерігати; наставляти; повчати, закликати
mons, ntis m гора
monstro, avi, atum, are вказувати, показувати; доносити; звинувачувати
monumentum, i n пам'ятник
mora, ae f затримка, зволікання, гаяння часу; *ritor.* пауза
morbus, i m хвороба, недуга
mordeo, momordi, morsum, ěre кусати, гризти
mорий, mortuus sum, mori (*p.f.a. moriturus*) вмирати, гинути, згасати
mors, mortis f смерть; труп, небіжчик; кров; убивство
mortalis, e смертний, а, е
mortuus, a, um мертвий, а, е
mos, moris m звичай, вдача, характер; поведінка; правило

motus, us m рух; неспокій; діяльність, пристрасть
moveo, movi, motum, ēre рухати; збуджувати, будити; подразнювати; зворушувати
mox adv. зараз, згодом, пізніше
mulier, eris f жінка, дружина
multitudo, inis f велика кількість, сила-силенна; натовп
multo adv. багато, набагато
multus, a, um численний, великий числом
mundus, i m світ, всесвіт
munimentum, i n укріплення, захист
munio, ivi, itum, ire укріплювати, зміцнювати, захищати
murus, i m стіна, мур; захист
mus, muris n миша
Musae, arum (*sing.* Musa, ae) f Музи: дев'ять дочок Юпітера і Мнемосини, богині мистецтв і наук
musica, ae f музика
muto, avi, atum, are міняти, змінювати; зраджувати
mutus, a, um німий

N

nam conj так, справді, бо, оскільки
narro, avi, atum, are розповідати; повідомляти
nascor, natus sum, nasci народжуватись; виникати, виростати
Nasica, ae m Назіка (прізвисько)
nasus, i m ніс
natalis, e належний до дня народження, народжений; *dies natalis* день народження
natio, onis f плем'я, народність, рід, нація, народ
nato, avi, atum, are плавати
natura, ae f природа; родюча сила
naturalis, e природний
nauta, ae m моряк; керманіч, лоцман
navigo, avi, atum, are плисти (по морю), плисти на кораблі
navis, is f корабель; *navis longa* воєнний корабель
-ne чи
ne не, щоб не
neq і не, також ні *neq... neq* ні... ні
necessarius, a, um необхідний
nesco, avi, atum, are вбивати, знищувати
nectar, aris n нектар
nego, avi, atum, are заперечувати, відмовляти

negotium, i n робота, діяльність, діло
nemo, inis ніхто
nemus, oris n гай, ліс
Neptunus, i m Нептун
neque i не, також ні, взагалі ні; *neque ... neque* ні... ні
Nero, onis m Нерон (римський імператор)
nescio, ivi, itum, ire не знати
neuter, tra, trum ні той, ні інший; *грам.* середній
nex, necis f вбивство
nexus, us m зв'язок, переплетення, вузол
niger, gra, grum чорний
nihil ніщо
nix, nivis f сніг
nobilis, e відомий, славний, благородний
nisi якщо не, оскільки не, хіба не
posceo, cui, itum, ěre шкодити, заважати, псувати
noctu adv. вночі
nolo, nolui, —, nolle не бажати
nomen, inis n ім'я, назва: титул
nominativus, a, um називний (відмінок)
nomino, avi, atum, are називати
non не
Nonae, arum f Нони, 5-й або 7-й (у березні, травні, червні, жовтні) день місяця
nondum adv. ще не
nos ми
nosco, novi, notum, ěre знайомитися, вивчати, дізнаватися
notum est відомо
noster, tra, trum наш, наша, наше
noto, avi, atum, are відзначати, вказувати
notus, a, um відомий, знайомий, звичайний
novem дев'ять
November, bris m листопад
novus, a, um новий
nox, nocis f ніч
nubilus, a, um пасмурний, похмурий
nubo, nupsi, nuptum, ěre виходитизаміж
nudus, a, um оголений, розкритий
nudo, avi, atum, are спустошувати, забирати, залишати незахищеним, оголяти, розкривати
nullus, a, um ніякий
num хіба, невже
Numa, ae m Нума; Numa Pompilius Нума Помпілій (другий римський цар)

numero, avi, atum, are рахувати, лічити
numerus, i m число
Numida, ae m нумідієць (Нумідія – країна на пн. Африки)
nunc adv. тепер
nunquam adv. ніколи
nuntio, avi, atum, are повідомляти, оголошувати
nuntium, i n звістка
nuptiae, arum f весілля, одруження
nutrio, ivi, itum, ire годувати
nympha, ae f німфа

О

ob praep. (Acc.) внаслідок, через, заради, для, зважаючи на
obeo, ii, itum, ire помирати
oboedio, ivi (ii), itum, ĩre слухатися, коритися, підпорядковуватися
obscurus, a, um темний; незрозумілий, невідомий, прихований, неясний
observo, avi, atum, are пильнувати, стежити, стерегти, споглядати
obsidio, onis f облога
obsido, sedi, sessum, ĩre займати, оточувати
obtempero, avi, atum, are підкорятися
obtineo, tinui, tentum, ĩre займати, захоплювати, мати місце, існувати, тривати; тримати
obtrunco, avi, atum, are рубати, відтинати
obviam adv. назустріч
occasio, onis f випадок, нагода
occido, cidi, cisum, ĩre вбивати, знищувати, мучити
occido, cidi, casum, ĩre падати, зникати, вмирати, заходити (про сонце)
occultus, a, um прихований, таємний, невідвертий
occupo, avi, atum, are захоплювати
occurro, curri, cursum, ĩre бігти, поспішати назустріч
oceanus, i m океан
octavus, a, um восьмий
octo вісім
October, bris m жовтень
oculus, i m око
odiosus, a, um ненависний, неприємний
odium, i n ненависть, ворожість
odor, oris m запах, аромат; нюх
odoratus, us m нюх
officium, i n обов'язок
olea, ae f оливка, маслина *oliva, ae f* оливкове дерево

oleo, lui, —, ēre пахнути
olim *adv.* колись, раніше, тоді, здавна
olivum, i n оливкове масло
Olympia, orum n Олімпійські ігри
Olympus, i m Олімп (гора на границі Македонії і Фессалії; місце перебування богів)
omen, inis n знак, прикмета, провіщення, побажання
omnis, e весь, кожний
opera, ae f праця, робота, справа, діяльність; старання
oportet, uit, -, ēre *impers.* треба, належить годиться
opinio, onis f думка, погляд, припущення, враження
oppidum, i n місто (переважно провінційне), містечко
oppugnatio, onis f облога, штурм, приступ; протиріччя, опозиція, заперечення
oppugno, avi, atum, āre нападати, атакувати, штурмувати
opprimo, pressi, pressum, ěre придавлювати, згинати
opto, avi, atum, are бажати, прагнути; вибирати.
opus, operis n праця, діяльність; творіння, твір; книжка
ora, ae f межа, узбережжя
oraculum, i n оракул, пророцтво
oratio, ionis f промова
orator, oris m оратор
orbis, is m коло *orbis terrarum* земля, світ
ordo, inis m ряд, верста, стан, клас, порядок
origo, inis f походження
orior, ortus sum, iri сходити, з'являтися, починатися
orno, avi, atum, are прикрашати, оздоблювати; прославляти; шанувати
oro, avi, atum, are говорити, просити, благати; молитися
Orpheus, i m Орфей — міфічний співець і поет
os, oris n рот, уста
os, ossis n кістка, хребет
ostento, avi, atum, āre показувати, проявляти; хвалитися
ostium, i n вхід, двері, ворота
otium, i n відпочинок
Ovidius, i m Овідій Publius Ovidius Naso Публій Овідій Назон (римський поет)
ovis, is f вівця
ovum, i n яйце

Р

pabulum, i n їжа, корм, харчування
pagus, i m село, сільська громада
pallium, i n просторий грецький плащ

pallor, oris m блідість, тривога, страх
palus, ūdis m болото
panis, is m хліб
parco, peperci, - , ěre бути ошадним, щадити, берегти
par, paris рівний, однаковий
parens, entis m, f батько (мати); *pl. parentes* батьки
pareo, ui, itum, ěre підкорятися, з'являтися
Paris, idis m Паріс (син троянського царя Пріама)
paries, etis m стіна
paro, avi, atum, are готувати, накопичувати, прирівнювати
pars, partis f частина
partim частково
partior, partitus sum, partiri ділити
partus, us m народження, плід, походження, початок
parum adv. мало, небагато
parvus, a, um малий, а, е
pasco, pavi, pastum, ěre пасти, розводити, утримувати
passim adv. всюди, в різних місцях
pastor, oris m пастух
pater, patris m батько; *pater familias (ae)* глава сім'ї; *patres* батьки, предки; *patres conscripti* сенатори
pateo, ui, ěre бути відкритим, бути доступним, простягатися
patiens, entis терплячий
patientia, ae f терпіння
patior, passus sum, pati терпіти, зносити
patria, ae f батьківщина, вітчизна
patricius, i m патрицій
patronus, i m захисник, покровитель
paucus, a, um нечисленний, а, е
paulisper adv. недовго, небагато
paulo post adv. трохи, згодом
pauper, eris бідний
pavo, onis m пава
paх, pacis f мир
peccatum, i n провина, гріх
pecco, avi, atum, are грішити, провинитися
pectus, oris n груди, грудна клітина
pecunia, ae f гроші, майно, власність
pecus, oris n худоба, свійські тварини
pedes, itis m пішохід, піхотинець
peditatus, us m піхота

Peleus, i m Пелей
pellis, is f шкіра, хутро
pello, pepuli, pulsum, ěre бити, штовхати
penna, ae f перо, крило
per praep. (Acc.) через, упродовж, за допомогою
peragro, avi, atum, are обходити, об'їздити
percipio, cepi, ceptum, ěre сприймати, оволодівати
pereo, ii, itum, ire гинути, пропадати
perfectus, a, um досконалий, довершений
perfidia, ae f віроломство, нечесність
perfodio, fodi, fozsum, ěre пробивати, пронизувати
perfruor, fructus sum, frui насолоджуватися, виконувати
periculosus, a, um небезпечний
periculum, i n небезпека
peritus, a, um досвідчений, вправний
perlego, legi, lectum, ěre прочитувати (до кінця)
permeo, avi, atum, are проходити, пробігати
permultus, a, um численний
perpello, puli, pulsum, ěre запевняти, схилити, досягати
perpetuo adv. постійно, безперервно
Persa, ae m перс
Perseus, ei m Персей, останній цар Македонії
persequor, secutus sum, persequi переслідувати, гнатись
persevero, avi, atum are бути стійким, продовжувати, тривати
persona, ae f особа, людина; маска, роль
persono, ui, itum, are голосно звучати, лунати
perterreo, terrui, territum, ěre сильно лякати
pertineo, tinui, -, ěre простягатися, тягнутися, торкатися, відноситися
perpetuus, a, um безперервний, постійний
pervenio, veni, ventum, ire приходити, прибувати
pes, pedis m нога
peto, ivi, itum, ěre прагнути, домагатися; просити
Phaeaces, um m феаки, міфічні мореплавці
Pharnaces, is m Фарнак (перший цар Понту)
Philippus, i m Філіпп (македонський цар, батько Олександра)
philosophia, ae f філософія
philosophus, i m філософ
Phoenices, um m pl. фінікійці
Phrygia, ae f Фрігія (область в Малій Азії)
pictor, oris m живописець, художник
pietas, atis f благочестя, відданість
piger, gra, grum ледачий, млявий
pila, ae f м'яч, клубок

pingo, pinxi, pictum, ěre малювати, зображати
pirata, ae m пірат
piscator, oris m рибалка
piscis, is m риба
pius, a, um благочестивий, добрий
placeo, cui, citum, ěre подобатися
planities, ei f площа, рівнина
planta, ae f рослина
Plato, onis m Платон, грецький філософ, учень Сократа і учитель Арістотеля
plaustrum, i n підвода, віз
plebs, plebis f плебс, простий народ
plenus, a, um повний, наповнений
plerumque переважно
Plinius, i m Пліній (римське ім'я)
pluma, ae f пір'я, пух
Pluto, onis m Плутон (бог підземного царства)
plus adv. більш, більшою мірою
poēta, ae m поет
polliceor, pollicitus sum, pollicēri обіцяти
pomarium, i n фруктовий сад
Pompeius, i m Помпей, член 1-го тріумвірату, згодом супротивник Цезаря в громад. війні
pono, posui, positum, ěre класти, розміщувати
pons, pontis m міст
Ponticus, a, um понтійський
pontifex, icis m понтифік, верховний жрець
Pontus, i m Понт (Чорне море)
populus, i m народ; населення
populus, i f тополя
porrigo, rexi, rectum, ěre витягувати, протягувати
porta, ae f брама, двері, вхід, доступ; ворота
porticus, us f портик, колонада
porto, avi, atum, are носити, переносити
portus, us m порт, гавань
possessio, onis f володіння, власність, маєток
possum, potui, —, posse могли, бути в змозі
post (з Acc.) після
postea пізніше
postulo, avi, atum, are вимагати, просити
posterior, ius наступний

posterius *adv.* після, пізніше
postquam після того як
postridie *adv.* наступного дня
postremo нарешті, врешті-решт
postremus, a, um (*superl. do posterus*) самий останній, найменш важливий, задній
postulo, avi, atum, āre вимагати, просити, намагатися
potens, entis сильний, могутній
potentia, ae f сила
potestas, atis f влада
potio, onis f напій, пиття; ліки
praebeo, bui, bitum, ēre подавали, дозволяти, викликати
praecipio, cepi, ceptum, ěre брати наперед, раніше займати
praecipito, avi, atum, are скидати, прискорювати
praecipue переважно, особливо
praeda, ae f здобич
praedico, dixi, dictum, ěre попереджувати, говорити наперед
praedo, onis m розбійник
praeclarus, a, um прекрасний
praelium, i n = proelium, i m битва, бій, війна
praefatio, onis f вступ
praemitto, misi, missum, ěre висилати наперед
praemium, i n нагорода, винагорода (*укр.* премія)
praenomen, inis n особисте ім'я
praescriptus, us m настанова
praesens, entis наявний, присутній
praesideo, sedi, sessum, ěre бути на чолі, керувати, управляти
praesidium, i n захист, оборона, охорона, дозор (*укр.* президія)
praesum, fui, —, esse бути попереду, очолювати
praeter (*з Acc*) мимо, крізь, понад, повз
praeterea *adv.* крім того, потім, далі
praetereo, ii, itum, ire проходити мимо, минати
praetor, oris m претор, другий після консула сановник
pretiosus, a, um дорогий, цінний
Priamus, i m Пріам, троянський цар
pridie напередодні, раніше
primo вперше, спершу, спочатку
primum *adv.* спочатку
primus, a, um перший, передній, головний, початковий
princeps, ipis перший, кращий
principatus, us m перше місце, принципат, імператорська влада
prior, prius передній, попередній, ближчий
prius *adv.* раніше, спочатку

privatus, a, um особистий, приватний
pro praep. (Abl.) перед, на захист, за, замість
proavus, i m прадід; предок, прашур
probo, avi, atum, are схвалювати
probus, a, um чесний, порядний
procella, ae f сильна буря
proclamo, avi, atum, are проголошувати, кричати
proconsul, ulis m проконсул, намісник у провінції
procul adv. далеко
procus, i m жених
proelium, i n бій, битва, боротьба, атака, бійка
profecto adv. напевно, мабуть, насправді
proficio, feci, fectum, ěre йти вперед, просуватися, досягати
profugio, fugi, fugitum, ěre бігти, тікати
progredior, progressus sum, progredi виступати, виходити, йти вперед
proletarius, i m пролетарій
Prometheus, i m Прометей
promitto, misi, missum, ěre обіцяти
prope adv., praep. близько
propendeo, pendi, pensum, ěre висіти, переважати, бути схильним
propero, avi, atum, are поспішати
propinquus, a, um близький, сусідній, рідний
proprius, a, um своєрідний; особистий
propter adv. поблизу, поруч
propterea praep. (Acc.) близько, біля, через
propterea = propterea quod з цієї причини, тому
proscriptio, onis f оголошення поза законом, проскрипція
prosperus, spera, sperum сприятливий, щасливий
prosum, profui, prodesse бути корисним, сприяти
proverbium, i n прислів'я
provincia, ae f провінція
proximus, a, um (*superlativus do prope*) найближчий, попередній
prudens, entis розумний, розсудливий
prudentia, ae f знання, наука, розсудживість
publice adv. для громадської користі, відкрито, офіційно
publicus, a, um громадський
Publius, i m Публій (*ім'я*)
pugio, onis m кинджал
pugna, ae f бій, битва
pugno, avi, atum, are боротися, битися
puella, ae f дівчина

puer, eri m хлопець, дитина, хлопчик-слуга, раб
pulcher, chra, chrum гарний, вродливий, славний, благородний
pulchritudo, inis f краса
pulso, avi, atum, are стукати, штовхати
pulvis, eris m пил, порох
Punicus, a, um пунічний, карфагенський; пурпуровий
punio, ivi, itum, ire карати, мститися, відплачувати
purgo, avi, itum, are чистити, очищати
purgatus, a, um чистий
purus, a, um чистий
puteus, i m яма, колодязь, копальня
puto, avi, atum, are думати, вважати, припускати
Pyrrhus, i m Пірр (цар Епіру)
Pythagoras, ae m Піфагор (грецький філософ)

Q

qua де, куди, звідки, як наскільки
quaero, quaesivi, quaesitum, quaerere шукати
quaestor, oris m квестор (посадова особа), чиновник
qualis, e який, якої якості
quam *adv.* як, ніж
quando коли
quamquam *conj.* хоча
quanto наскільки, як, якою мірою
quantus, a, um який, наскільки великий
quartus, a, um четвертий
quasi начебто, наче, нібито
quattuor чотири
qui, quae, quod який, котрий
quia тому що, так як
quid *adv.* для чого, навіщо
quidam, quaedam, quoddam деякий, якийсь, один
quidem *adv.* до того ж
quidquid що б не
quinque п'ять
Quirinalis, e Квірінал, один з семи пагорбів Рима
Quintilis, is m п'ятий (рахуючи з березня) місяць римського року
quintus, a, um п'ятий
quis? quid? хто? що?
quisque, quaeque, quodque кожний
quisquis, quidquid хто б не, що б не
quod чому? скільки? на скільки?
quod (з кон'юнктивом) тому що

quocumque *adv.* куди б не
quomodo *adv.* як, яким чином
quondam *adv.* колись, коли-небудь, іноді
quoniam *conj.* тому що
quoque *conj.* також
quot скільки
quotidie *adv.* Щодня

R

radix, icis f корінь
rado, rasi, rasum, ěre шкребти; орати; чистити; зачіпати
ramus, i m гілка
rapio, rapui, raptum, ěre хапати, забирати, грабувати
raro *adv.* рідко, зрідка
rarus, a, um рідкісний
rasus, a, um чистий, витертий
ratio, ionis f розум, доказ
recipio, cepi, ceptum, ěre брати назад, відносити, звільняти; *se recipĕ* відступати
recito, avi, atum, are читати вголос, читати напам'ять
recinte *adv.* раптово, несподівано
recondo, didi, ditum, ěre забирати, ховати, розкривати; поглинати; зберігати в пам'яті
recte прямо, вірно, справедливо
rectus, a, um прямий, а, е
reddo, didi, ditum, ěre віддавати, перетворювати
redeo, ii, itum, ire йти назад, повертатися
redigo, egi, actum, ěre відганяти, збирати, обертати
reditus, us m повернення
reduco, duxi, ductum, ěre відводити
refero, retuli, relatum, referre передавати, переказувати, доповідати
refert, retulit, referre *impers.* вигідно, важливо, корисно, має значення
refugium, i n сховище
regina, ae f цариця
regio, ionis f область
regno, avi, atum, are царювати, бути царем
regnum, i n царська влада, царство
rego, rexi, rectum, ěre правити, управляти
rĕgrĕdior, gressus sum, grĕdi йти назад
religio, ionis f благочестя, релігія, совість
relinquo, liqui, lictum, ěre залишати, кидати

reliquiae, arum f залишки, останки
reliquus, a, um залишений, інший, решта
remedium, i n ліки, засіб
reluctor, atus sum, āri чинити опір, протидіяти
removeo, movi, motum, ēre відсувати, віддаляти
Remus, i m Рем (брат Ромула)
repello, repūli, repulsum, ēre відштовхувати, відводити
repente adv. раптово, несподівано
reperio, reppēri, repertum, ire знову знаходити, відкривати
repetitio, onis f повторення
repeto, petivi, petitum, ēre знову нападати, знову направлятися
reprehendo, prehendi, prehensum, ēre затримувати, ганити, заперечувати
requies, etis f спокій, відпочинок
requiesco, quievi, quietum, ēre відпочивати, покоїтися
res, rei f справа, діло, річ, предмет
rescribo, scripsi, scriptum, ēre писати у відповідь
respondeo, spondi, sponsum, ēre відповідати
resisto, stiti, stitum, ēre зупинятися, чинити опір
restituo, ui, utum, ēre знову ставити, відбудовувати
rete, is n сітка, ятер
reus, i m обвинувачений, позивач, винуватець
reverentia, ae f пошана, повага
revertor, reverti, reverti завертати, заїжджати
revoco, avi, atum, āre відкликати; запрошувати; спрямовувати
rex, regis m цар
Rhenus, i m Рейн
rideo, risi, risum, ēre сміятися
riego, avi, atum, are зрошувати, поливати
ripa, ae f берег річки
rivus, i m струмок
robur, oris n міцність, сила
robustus, a, um твердий, міцний, сильний
rogo, avi, atum, are запитувати, просити, питати
Roma, ae f Рим
Romanus, a, um римський
Romanus, i m римлянин
Romulus, i m Ромул
rosa, ae f троянда
ruber, bra, brum червоний
ruina, ae f падіння; *pl* — руїни
ruo, rui, rutum, ruēre руйнуватися
rupes, is f скеля
rursus adv. назад, знову

rusticus, a, um сільський, селянський
rusticus, i m селянин

S

Sabini, orum m сабіняни (плем'я на пн.-сх. від Риму)

sacer, cra, crum присвячений, священний; присвячений підземним богам, проклятий

sacerdos, Otis m, f жрець, жриця

sacrifico, avi, atum, are приносити в жертву, здійснювати жертвоприношення

saeculum, i n вік, століття

saepe *adv.* часто

saevitia, ae f дикість, жорстокість, лютість

saeverus, a, um лютий, жорстокий, суворий

sagitta, ae f стріла

sal, salis m сіль

salto, avi, atum, are танцювати, підстрибувати

saluber, bris, bre цілющий

salsus, a, um солоний, гострий, їдкий

salus, salutis f здоров'я; добро, спасіння; порятунок; благо, життя; поздоровлення; *salulem dicere* поздоровляти

salutaris, e корисний; благодійний

saluto, avi, atum, are вітати, бажати здоров'я

salveo, —, —, ēre бути здоровим, вітати

salvus, a, um неушкоджений, цілий, здоровий

sanctus, a, um освячений, священний, святий

sanguis, inis m кров

sano, avi, atum, are лікувати, зцілювати

sanus, a, um здоровий, непошкоджений

sapiens, entis розумний, мудрий

sapientia, ae f мудрість, розважливість

Sarmatae, arum m сармати (*племена*)

sat – satis *adv.* достатньо

satrapa, ae m сатрап, намісник перського царя

Saturnus, i m Сатурн, давньоіталійський бог землеробства

saxum, i n скеля

scalae, arum (*pl. tant.*) сходи, сходинки

sceleratus, a, um злочинний

schola, ae f школа

scientia, ae f знання, наука

scio, scivi, scitum, ire знати; вміти, матизнання; розуміти

scribo, scripsi, scriptum, scribēre писати

Scipio, onis m Сціпіон
scriptor, oris m письменник
scriptum, i n лінія, риска, твір, книга
scutum, i n щит
Scythia, ae f Скіфія
seco, secui, sectum, are зрізати, різати
secum з собою
secundus, a, um наступний, другий, сприятливий
securus, a, um безпечний, спокійний
sed conj. але.
sedeo, sedi, sessum, ēre сидіти, знаходитися
sedes, is f місцезнаходження
selectus, a, um p.p.p.. do seligo, legi, lectum, ere — вибирати, обрати
semino, avi, atum, are сіяти
semimortuus, a, um напівмертвий
semper adv. завжди
sempiternus, a, um постійний
senator, oris m сенатор
senatus, us m сенат, державна рада Рима
Seneca, ae m Сенека, римський філософ
senectus, utis f старість
senex, senis m, f старий, стара
sensus, us m почуття, відчуття, сприйняття
sententia, ae f вислів, думка, сентенція
sentio, sensi, sensum, ire відчувати, почувати
separo, avi, atum, are відокремлювати, розділяти
sepelio, pelivi, pultum, ire ховати
sepono, posui, pontum, ěre класти в сторону, відкладати
septem сім
September, bris m вересень
sepulcrum, i n могила, гробниця, надгробний напис
septimus, a, um сьомий
sero пізно
Sequana, ae m Секвана (ріка в Галлії)
sero, sevi, satum, ěre сіяти, саджати
servio, ivi, itum, ire служити, піклуватися
servitus, utis f рабство, неволя
servo, avi, atum, are слідкувати, оберігати, зберігати, рятувати
servus, i m раб, слуга
severus, a, um строгий, суворий
sex шість
sextus, a, um шостий
si conj. якщо

sic *adv.* так
Sicilia, ae f Сіцилія
sidus, eris n зірка, сузір'я
signo, avi, atum, are позначати, відмічати, відрізнати
signum, i n знак; знамено, віщий знак; сигнал, лозунг, гасло; пароль; герб
silentium, i n мовчання
sileo, lui, —, ěre мовчати
silva, ae f ліс; парк; кущ
similis, e схожий, подібний
simplicitas, atis f простота
simplex, icis простий, звичайний, природний
simul *adv.* одночасно
simulacrum, i n зображення, статуя
simulo, avi, atum, are симулювати, прикидатися
sine *praep.* (Abl.) без
singularis, e окремий, одноосібний; *грам.* одна
sinister, tra, trum лівий
sitio, ivi, itum, ire відчувати спрагу, хотіти пити
sitis, is f спрага
situs, a, um збудований, розміщений
sive (seu) або якщо, або *sive... sive* або..., або
socialis, e суспільний
socius, i m товариш, супутник
Socrates, is m Сократ, філософ
solatium, i n втіха, розрада
sol, solis m сонце
solitudo, inis f самотність, безлюдність; *pl. solitudines* пустинні місця
Solo, onis m Солон (афінський законодавець, один з семи мудреців)
soleo, solitus sum, solĕre мати звичай
sollertia, ae f майстерність, винахідливість
solvo, solvi, solutum, ěre відв'язувати, розв'язувати
solum *adv.* тільки, лише; *non solum..., sed etiam* не тільки але й
solus, a, um один
somnio, avi, atum, are бачити сон, дрімати
somnus, i m сон
sonus, i m звук
soror, oris f сестра, двоюрідна сестра
sors, sortis f доля, призначення
spargo, sparsi, sparsum, ěre поширювати, розповсюджувати
Sparta, ae f Спарта
Spartăcus, i m Спартак, керівник повстання рабів

Spartanus, i m спартанець
spatium, i n простір, місце, віддаль, проміжок
species, ei f вигляд, зовнішність, образ
specie під виглядом
specto, avi, atum, are дивитися, розглядати
spectator, oris m глядач, дослідник
spelunca, ae f печера
spero, avi, atum, are сподіватися, гадати
spes, ei f надія, сподівання
sphaera, ae f шар, куля
spiritus, us m дух, душа
spiro, avi, atum, are дути, віяти, дихати
splendor, oris m блиск, сяйво, велич
stabulum, i n хлів
statim adv. негайно
statua, ae f фігура, статуя
statuo, tui, iutum, ěre встановлювати, визначати
statura, ae f зріст
status, us m стан, сгановище; положення; характер, устрій
stella, ae f зірка
stimulus, i m стимул, спонукання
sto, steti, statum, stare стояти
strenuus, a, um діяльний, бадьорий, рішучий
stringo, strinxi, strictum, ěre виймати (з піхов), витягати
studeo, ui, —, ěre старанно працювати, прагнути, вивчати
studiosus, a, um старанний, допитливий
studium, i n старанність, прагнення, вивчення
stulte adv. нерозумно, по-дурному
stultitia, ae f дурість
stultus, a, um дурний, нерозумний
suadeo, suasi, suasum, ěre радити, переконувати
suavis, e приємний
sub під
subdolus, a, um оманливий, хитруватий, підступний
subito adv. раптом
subitus, a, um раптовий, несподіваний
submergo, mersi, mersum, ěre топити, потопляти
subsidium, i n резерв, допомога, підтримка
substantivum, i n грам. іменник
subtilis, e дрібний, тонкий, простий, точний
subverto, verti, versum, ěre перекидати, повалити, скидати
sudor, oris m піт
Suebi, orum m свеби (плем'я в Германії)

suffundo, fudi, fusum, ěre запивати, вкривати
Sulla, ae m Сулла, Луцій Корнелій — голова аристократичної партії, диктатор
sum, fui, —, esse бути
summa, ae f вища точка, підсумок
summum, i n вершина, верхівка
summus, a, um вищий, крайній, останній
summarium, i n короткий виклад
senectus, us m глибока старість
sumo, sumpsi, sumptum, ěre брати, хапати, приймати
super praep. над
superbia, ae f зверхність, пиха
superbus, a, um гордий
supero, avi, atum, are перевищувати, підніматися
supra praep. (Асс.) над, вище
supremus, a, um найвищий, верховний, останній, надзвичайний, найжорстокіший
surdus, a, um глухий
sustineo, tinui, tentum, ěre підтримувати, витримувати, зносити, терпіти
suus, a, um свій, своя, своє
Syracusae, arum f Сіракузи (головне місто Сицилії)
Syracusanus, i m житель міста Сіракузи

Т

tabernaculum, i n шатро, намет
tabula, ae f дошка, дощечка для письма
taceo, tacui, tacitum, ěre мовчати
taciturnitas, atis f мовчазність; мовчання
Tacitus, i m Тацит, римський історик
tactus, us m дотик
taeter, tra, trum відразливий, жадливий
talis, e такий
tam adv. так, настільки
tamen adv. але, однак
Tamesis, is m Тамезіс, річка у Великій Британії (сучасна Темза)
tango, tetigi, tactum, ěre торкатися
Tantālus, i m Тантал (цар Фрігії, син Юпітера)
tantum adv. такою мірою, настільки
tantum-modo adv. тільки, виключно
tantus, a, um такий
tarde adv. повільно, із запізненням
Tarquinius, i m Тарквіній; Т. Superbus Тарквіній Гордий (сьомий цар Риму)

tectum, i n дах; житло

tego, texi, tectum, ěre покривати; переховувати

tegulum, i n дах

Telemachus, i m Телемах (син Одиссея і Пенелопи)

telum, i n спис

tempestas, atis f буря, гроза, нещастя

templum, i n святилище, храм

tempto, avi, atum, are намагатися

tempus, oris n час

tendo, tetendi, tentum, ěre тягнути, протягувати; розставляти

tenebrae, arum f (*pl. tant.*) темрява, сутінки

Tenēdos (-us), i f Тенедос (острів)

teneo, tenui, tentum, ěre тримати; володіти; досягати

tener, era, erum ніжний

tepide *adv.* тепло

ter тричі

terra, ae f земля

terreo, ui, itum, ěre залякувати, відганяти

terribilis, e страшний, жакливий

tergum, i n спина

testamentum, i n заповіт

testis, is m, f свідок

Thales, ětis m Фалес

theātrum, i n театр

Thebae, arum f Фіви (місто в Беотії)

Themistocles, is m Фемістокл, афінський політик і полководець

thermae, arum f теплі джерела, теплі купальні

Thēseus, ei m Тезей, міфічний герой, засновник державної єдності Аттики, переможець Мінотавра

Thessalia, ae f Фессалія, країна у північній Греції

Thetis, ědis f Фетіда, богиня моря

Thermopylae, arum f *pl.* Фермопіли, ущелина в горах у Греції

Thracia, ae f Фракія, країна в північно-східній Греції

tibia, ae f (*переважно pluralis*) флейта

Tibēris, is m Тібр, річка у Середній Італії

Tiberius, i m Тіберій

timeo, ui, —, ěre боятися

timidus, a, um боязкий, нерішучий

timor, oris m страх

Tisagoras, ae m Тисагор (брат Мільтиада)

Titus, i m Тит

tolero, avi, atum, are зносити, терпіти

tollo, sustuli, sublatum, tollěre піднімати

tondeo, totondi, tonsum, ěre стригти
tot стільки, так багато
totus, a, um весь, цілий
trado, didi, ditum, ěre передавати
traduco, duxi, ductum, ěre переправляти, переводити
traicio, ieci, iectum, ěre перекидувати, переправляти
traho, traxi, tractum, ěre тягти, роздирати, тягнути
trano, avi, atum, are перепливати
trans praep. (Acc.) через, за
transmitto, misi, missum, ěre пересилати, посилати, переправляти
transeo, ii, itum, ire переходити
transporto, avi, atum, āre переправляти, переміщати
tremuo, ui, —, ěre тремтіти
tres, tria три
tribunus, i m трибун
tribuo, tribui, tributum, ěre ділити, розділяти, віддавати, наділяти
виявляти, визнавати, брати; надавати
tributum, i n податок
tristis, e сумний, похмурий, журливий
triumpho, avi, atum, are тріумфувати, святкувати тріумф
triumphus, i m тріумф
triumvir, i m тріумвір (член колегії або комісії з трьох осіб)
Troia, ae f Троя
Troiānus, i m троянець, житель Трої
trucido, avi, atum, are вбивати різати, знищувати
tu ти
tuba, ae f труба
Tullia, ae f Туллія, жіноче ім'я
Tullius, i, m Туллій
tum тоді
tunc adv. тоді
tunica, ae f туніка
turpis, e потворний, ганебний, відразливий
turris, is f башта
tutela, ae f охорона, захист, покровительство
tutus, a, um безпечний
tuus, a, um твій
tyrannus, i m тиран, правитель
Tyrus, i f Тир (давня столиця Фінікії)

U

ubi *adv.* де
ubi *conj.* коли, як тільки після того як
Ulixes, is m Улісс (Одіссей)
ultimus, a, um останній
ultra *adv.* далі, понад
ullus, a, um який-небудь
umbra, ae f тінь
umerus, i m верхня частина руки до ліктя, передпліччя
unda, ae f хвиля
unde *adv.* звідки
undique *adv.* звідусіль
unicus, a, um єдиний у своєму роді
universus, a, um весь, цілий, загальний
unquam *adv.* коли-небудь, колись
unus, a, um один
urbs, urbis f місто
usquam *adv.* де б не
usque безперервно, до, аж до
usus, us m вживання, використання, звичай
ut (uti) як; *ita...ut* так...як
ut (uti) коли, як тільки; (з *кон'юнктивом*) щоб, що
ut primum як тільки
uterque, utraque, utrumque обидва; і той, і інший
utilis, e корисний
utilitas, atis f користь
utinam о якби; о коли б
utor, usus sum, uti користуватися, вживати
utrum *adv.* чи, або
uxor, uxoris f жінка, дружина

V

vacatio, onis f звільнення, воля, визволення
vacca, ae f корова
vaso, avi, atum, are бути порожнім
vacuus, a, um пустий, порожній, вільний, незалежний
vado, vasi, —, ěre йти, прямувати
vae! горе! жаль!
valde *adv.* дуже
valeo, lui, itum, ěre мати силу, бути міцним, бути здоровим, мати значення
vallum, i n насип, вал
validus, a, um сильний, міцний
varius, a, um різноманітний

vasto, avi, atum, are спустошувати
vastus, a, um спустошений
vegetus, a, um бадьорий, діяльний, жвавий; *vegetis oculis* з бадьорим поглядом
vehementer *adv.* сильно, рішуче, палко
veho, vexi, vectum, ěre нести, везти
vel або, чи
velox, ocis швидкий, проворний
venatio, onis f полювання
venator, oris m мисливець, звіролов
venenum, i n отрута
venio, veni, ventum, ire приходити, прибувати, досягати, з'являтися, виникати, потрапляти, йти
venter, tris m черево
ventus, i m вітер
Venus, eris f Венера, богиня кохання і вроди
venuste *adv.* красиво, витончено
vepris, is m терновий кущ, терен
verbum, i n слово, дієслово
ver, veris n весна
vere вірно, істинно
Vergilius, i m Вергілій (римське родове ім'я); *Publius Valerius Maro* Публій Вергілій Марон (римський поет)
veritas, atis f істина
vero *adv.* дійсно, насправді
versus, us m ряд, лінія, віршований рядок, вірш
verto, verti, versum, ěre повертати
verum, i n правда, істина
verus, a, um істинний, справжній
vesper, eri m вечір
vespere *adv.* ввечері
Vesta, ae f Веста (богиня домашнього вогнища)
vester, tra, trum ваш, а, е
vestigium, i n слід, відбиток, залишок
vestio, ivi, itum, ire одягати наряджати
vestis, is f одяг
veto, vetui, vetitum, are забороняти заперечувати
vetus, eris давній, старий
vexo, avi, atum, are кидати, турбувати, терзати
via, ae f шлях, дорога, вулиця
vicesimus, a, um двадцятий
vicinus, a, um сусідній, близький

victor, oris m переможець

victoria, ae f перемога

victus, us m спосіб життя; життя; їжа, харч

vicus, i m село, селище

video, vidi, visum, ěre дивитися, оглядати, бачити, спостерігати, пізнавати, помічати

videor, visus sum, ěri здаватися, з'являтися, вирішувати, здаватися доречним, вдавати

vigilo, avi, atum, are не спати, пильнувати

viginti двадцять

villa, ae f вілла, садиба

vincio, vixi, vinctum, ire закувати

vinco, vici, victum, ěre перемагати

vinea, ae f виноградник

vinum, i n вино

vir, viri m муж, герой; чоловік; людина; воїн

virgo, inis f дівчина, діва

viridis, e зелений, вкритий зеленню

virtus, utis f мужність, хоробрість, доброчесність, доблесть

virus, i n отрута

vis, f сила, міць

visito, avi, arum, are відвідувати

visum, i n образ, видіння, зображення

visus, us m зір, здатність бачити

vita, ae f життя, спосіб життя

vitiosus, a, um порочний

vitium, i n порок, помилка

vito, avi, atum, are уникати

vitupero, avi, atum, are докоряти

vivo, vixi, victum, vivĕre жити

vivus, a, um живий, а, е

vix adv. ледве, майже

vocabulum, i n слово, найменування

vocalis, e наділений голосом, голосний, милозвучний

vocativus, a, um кличний

voco, avi, atum, are звати

volo, volui, —, velle хотіти, бажати

voluntaris, e добровільний

voluntas, atis f воля, бажання

voluptas, atis f задоволення, насолода

Volusenus, i m Волузен

vos ми

votum, i n жертва, урочиста обіцянка, молитва, бажання

vox, vocis f голос

Vulcanus, i m Вулкан

vulnero, avi, atum, are поранити

vulnus, eris n рана

vulpes, is f лисиця

X

Xantippe, es f Ксантиппа (дружина Сократа)

Xerxes, is m Ксеркс (перський цар V ст. до н.е.)

Z

Zephyrus, i m зефір, західний весняний вітер

zona, ae f пояс, зона

Список використаної літератури

1. Бучко Г. Є. Латинська мова: посібник для студентів гуманітарних спеціальностей / Г. Є. Бучко, О. І. Галаса. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 2011. – 160 с.
2. Винничук Л. Латинский язык. Самоучитель для студентов гуманитарных факультетов университетов и педагогических вузов/ Л. Винничук. – М.: Высшая школа, 1980. – 325 с.
3. Звонська Л. Л. Латинська мова: Підручник / Л. Л. Звонська, В. М. Шовковий. – К.: Знання, 2006. – 711 с.
4. Латинский язык: Учебник/ Под общ. Ред. В.Н. Ярхо и В.И. Лободы. – М.: Просвещение, 1969. – 384 с.
5. Литвинов В.Д. Латинська мова: Підручник / В. Д. Литвинов, Л. П. Скорина. – Київ: Вища школа, 1990. – 247с.
6. Оленич Р.М. Латинська мова: Підручник/ Р.М. Оленич.– Львів: Світ, 2001. – 352 с.
7. Ревак Н. Латинська мова / Н.Ревак, В.Сулим. – Львів, 2002. – 240 с.
8. Яковенко Н. Латинська мова: Підручник/ Н. Яковенко, В. Миронова. – К.: Знання, 2005. – 541 с.
9. Бабичев Н.Т. Словарь латинский крылатых слов / Н. Т. Бабичев, Я. М. Боровский. – М.: Рус. яз., 2001. – 784 с.
10. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – М.: Рус. яз., 2000. – 846 с.
11. Жовківський А.М. Мудрість народна – мудрість міжнародна / А. М. Жовківський та інші. – Чернівці: «Рута», 2004. – 256 с.
12. 500 крилатих висловів. Тексти. Латино – український словник + англійські, німецькі, французькі, іспанські відповідники / В. Д. Литвинов, Л. П. Скорина. – К.: Індоевропа, 1993. – 320 с.